

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**HADİSLERDE VEBA VE KORUNMA YOLLARI
BEZLÜ'L-MÂ'ÛN ADLI ESER ÇERÇEVESİNDE**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İsmail KURT

**Enstitü Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Hadis**

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ayhan TEKİNEŞ

ŞUBAT-2009

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**HADİSLERDE VEBA VE KORUNMA YOLLARI
BEZLÜ'L-MÂ'ÛN ADLI ESER ÇERÇEVESİNDE**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İsmail KURT

Enstitü Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Hadis

Bu tez 09/02 /2009 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

- ☐ Kabul
☐ Red
☐ Düzeltme

Jüri Üyesi

- ☐ Kabul
☐ Red
☐ Düzeltme

Jüri Üyesi

- ☐ Kabul
☐ Red
☐ Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

İsmail KURT

02.01.2009

ÖNSÖZ

‘Hadislerde Veba ve Korunma Yolları’ konusu İslam dini’nin hastalıklara bakış açısını yansıtmaktadır. İslam dini salt akla veya mistik inanışlara yer bırakmadan inanan kimseye farklı bir bakış açısı sağlamaktadır. Bu da dünyevi olan hastalığı uhrevi olan sevap, ceza ve mükâfat ile ilintilendirerek kişinin tedavi, dua gibi fiili ve kavli davranışları yansıtmasına sebep olmaktadır. Bu çalışmanın hazırlanmasında desteklerini esirgemeyen başta danışman hocam Doç. Dr. Ayhan TEKİNEŞ’e ve diğer hocalarıma teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Ayrıca emeklerini hiç bir zaman ödeyemeyeceğim değerli aileme de şükranlarımı sunarım.

İsmail KURT

02.01.2009

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	ii
ÖZET.....	iii
SUMMARY.....	iv
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: VEBANIN TANIMI ve VEBA HASTALIĞININ TARİHÇESİ.....	12
1.1.Vebanın Tanımı.....	12
1.2.Veba Hastalığının Tarihi.....	16
1.2.1. Dünya Geneline Veba	17
1.2.2. İslam Dünyasında Veba.....	19
BÖLÜM 2: VEBA HASTALIĞININ SEBEBİNE DAİR TEORİLER.....	24
2.1. Havanın Karakterinin Bozulması.....	24
2.2. Cin Teorisi.....	28
2.3. Mikrop Teorisi.....	32
BÖLÜM 3: VEBA HASTALIĞININ BULAŞMASI ve YAYILMASI.....	34
3.1. Bulaşma.....	34
3.2. Yayılma.....	37
BÖLÜM 4: VEBA HASTALIĞINA KARŞI ALINACAK TEDBİRLER ve TEDAVİ YÖNTEMLERİ	41
4.1. Karantina.....	42
4.2. Dua.....	51
4.3. Tıbbi Tedavi.....	60
BÖLÜM 5: VEBA HASTALIĞINDAN DOLAYI ÖLÜMLERİN ANLAMI.....	62
5.1. Ceza.....	62
5.2. Şehadet.....	66
SONUÇ.....	72
KAYNAKÇA.....	75
ÖZGEÇMİŞ.....	79

KISALTMALAR

- a.s.** Aleyhi's- selam
b. Bin, İbn
bkz. Bakınız
c.c Celle celaluhu
çev. Çevirmen
DİA. Diyanet İslam Ansiklopedisi
H.z. Hazreti
h. Hicrî
İ.Ö. İsa'dan önce
mad. Maddesi
nşr. Neşreden
ö. Ölüm
r.anha Radıyallahu anha
r.a. Radıyallahu anh
s. Sayfa
s.a.s. Sallallahu aleyhi ve sellem
vb. Ve benzeri
yy. Yüzyıl

Tezin Başlığı: Hadislerde Veba ve Korunma Yolları Bezlü'l-Mâ'ûn Adlı Eser Çerçevesinde	
Tezin Yazarı: İsmail KURT	Danışman: Doç. Dr. Ayhan TEKİNEŞ
Kabul Tarihi: 09.02.2009	Sayfa Sayısı: IV (Ön kısım)+ 79 (tez)
Anabilimdalı: Temel İslam Bilimleri	Bilimdalı: Hadis
<p>Bireyleri, toplumları ve tarihi derinden etkileyen bulaşıcı hastalıklar, vahim sonuçları ile insanlığın karşı karşıya kaldığı en büyük afetlerdendir. Sosyal ve siyasal yapıların aldığı önlemler dahi bu hastalıklar karşısında bazen yeterli olmamış ve insanoğlu çaresizliğini derinden hissetmiştir. Dünya ve ahiret dengesini sağlayan İslam dini de bu konuda belirli bir kıstas getirmiş ve bu kurallara uyulması ile dünya ve ahiret hayatında maslahatların elde edileceğini bildirmiştir.</p> <p>Bu tezde veba hastalığının tanımı, sebepleri, bu hastalığa karşı alınabilecek önlemler ve bu hastalıktan dolayı ölüm konuları incelenmiştir.</p> <p>Veba hastalığı Türkçe'de kemirgen hastalığı olarak bilinmektedir. Ancak Türkçedeki bu kullanım doğru bir kullanım değildir. Arapça ifade ile veba hastalığı bulaşıcı hastalıkların genelini ifade eder. Taun kelimesi ise bizim telakki ettiğimiz manada kemirgen hastalığı anlamındadır. Vebanın tanımı bölümünde öncelikle bu kavramın doğru tanımı verilmiştir.</p> <p>Daha sonra veba hastalığının sebebi olarak ileri sürülen cinlerin darbeleri, havanın tabiatının bozulması ve mikrop vasıtası ile hastalığın ortaya çıkması gibi teorileri irdeledik. Bu bağlamda ilk iki teori daha çok birbirini çürütmeye çalışan ve mikrop etkeninin tanımlanmadığı dönemlerde kullanılan teorilerdir. Modern tıbbı göre bu hastalığın temel etkeni 'yersina pestis' adlı mikroptur. Yan etkenler ise bu mikrobun yaşam şartlarını taşıyan ortamlardır. Hadis-i şeriflerde ise bu hastalık cinlerle ilişkilendirilmiştir.</p> <p>Bu hastalığa karşı alınabilecek tedbirler dua, tedavi ve karantinedir. Tezde özellikle bu üç farklı önlemin birbirinin alternatifi olmadığını, aksine birbirini destekleyip hastalığa karşı direnci güçlendiren temel tedbirler olduğunu vurguladık. Özelde veba hastalığı genelde ise bulaşıcı hastalıklara karşı getirilen karantina uygulaması İslam dininin tıp tarihine kazandırmış olduğu önemli bir yeniliktir. İslam, karantinayı yalnızca tavsiye etmekle yetinmemiş, karantina şartlarına riayet etmemenin ahirette insanın sorumlu olmasına sebep olacağını bildirmiştir.</p>	
Anahtar kelimeler: Veba, karantina, bulaşıcı hastalık, dua, mikrop, hadis	

Title of the Thesis: Plague in hadiths and protecting ways from plague in the frame of Bezl'l-maun	
Author: İsmail KURT	Supervisor: Assoc. Prof. Dr Ayhan Tekineş
Date: 09.02.2009	Nu. of pages: IV (pre text) + 79 (the thesis)
Department: The Basic İslamic Sciences	Subfield: Hadith
<p>Communicable diseases which reshape persons, communities and history, are acute disaster in serious results for humanity. Cautions which were gotten by social and politic establishments weren't enough to these diseases. Because of these causes, humanity deeply felt in helplessness. Islam which supply balance of world life and life to come, get criteria to this problem. Islam advertise that whether this criteria is applied, there are benefits for world life and life to come.</p> <p>In our thesis we firstly gave definition of plague. After that, we analysed that causes of plague, cautions to this disease, deaths on account of plague.</p> <p>Plague is in Turkey "rodent disease". This usage is not correct in Turkish. Usage of plague in Arabic is communicable diseases. Correct usage of plague in our understanding is "taun" which is rodent disease. Correct usage was written in thesis part "definition of plague".</p> <p>Causes of plague are claimed that effects of goblins, falling of weather character, microbes etc. We explicated these claims in our thesis. Effects of goblins and falling of weather character cancel each other. These theories were used in era of unknown "microbe definiton". Modern medicine introduced that basic cause of plague was microbe which named "yersina pestis". Other factor is environment which supply life of this microbe. In Islamic sources (book of hadiths), cause of this disease is effect of goblins.</p> <p>Cautions to this disease are prayer, therapy and quarantine. We especially emphasize in thesis that these basic cautions help each other. Islam bring in the history of medicine quarantine concept to plague and other communicable diseases. Islam adviced that quarantine and abiding quarantine. Humanity are accountable in abiding quarantine both of world life and life to come.</p>	
Keywords: Plague, quarantine, communicable disease, prayer, microbe, hadith	

GİRİŞ

Çalışmanın Amacı

Vebâ hastalığını konu edinen bu tezin farklı amaçları bulunmaktadır. Buna göre tarih boyunca toplumlara büyük zararlar vererek onların kültürlerini, coğrafyalarını ve toplumsal değerlerini değişime uğratan vebâ hastalığının İslam dünyasında ve diğer toplumlarda nasıl telakki edildiği araştırılmıştır. Vebâ hastalığının görüldüğü yere girmemeyi ve oradan çıkmamayı emreden hadis-i şerifin tarif ettiği karantina uygulaması da bu tezde ele alınmıştır.

Karantina uygulaması hakkındaki farklı yaklaşımlar ortaya konularak İslam dininin hastalıkların yayılmasını önlemek için gerekli olan karantina tedbirini dinin bir emri kabul ederek orijinal bir yaklaşım getirdiği ifade edilmiştir.

Bulaşıcı hastalıklardan dolayı vefat eden insanların durumu da araştırılmıştır. Buna göre İslam'ın hastalığa ve hastaya bakış açısı incelenmiştir. İslam tarihi boyunca değişen zaman ve teknik şartları içerisinde genelde hastalıklar özelde ise vebâ hastalığı hakkında âlimlerin görüşleri araştırılmış ve hadislerin yorumları yapılırken o günkü şartların, hadislerin yorumuna etkisi tetkik edilmiştir.

Vebâ hastalığı hakkındaki hadisler incelenerek bu hadislerin müslümanların hayatına etkisi inceleme konusu yapılmıştır. Karantina, temizlik ve dua gibi hususların hadislerde nasıl anlatıldığı ortaya konulmuştur. Ayrıca bu tezde İslam dininin tıp dünyasına bulaşıcı hastalıklar konusunda kazandırdığı hususlar ifade olunmuştur. Hz. Peygamber (s.a.s)'in tıp alanındaki uygulamaları ve tavsiyeleri İslami literatürde Tıbb-ı Nebevî adı altında müstakil olarak ele alınmış ve bu alanda günümüze kadar çeşitli eserler telif edilmiştir. Özellikle halk arasında Hz. Peygamber (s.a.s)'in tıp alanındaki uygulamaları yaygınlık kazanmıştır. Günümüzde Tıbb-ı Nebevî ile ilgili yoğun bilimsel çalışmaların yapılmasına duyulan ihtiyaç bu çalışma vesilesi ile bir kez daha ortaya çıkmıştır.

Çalışmanın Yöntemi

Bu tezde vebâ hastalığı tarihî ve dinî açıdan tetkik edilmiştir. Bu bağlamda, özellikle vebâ hastalığı; hastalık olması hasebi ile tıp açısından, imtihan olmasından dolayı da inanç açısından değerlendirilmiştir.

Vebâ konusu çalışılırken Cevherî (ö.385/995), İbn Fâris (ö.400/1009), İbn Manzûr (ö.711/1311), Firuzâbâdî (ö.816/1415) ve Asım Efendi'nin (ö.1236/1820) eserlerinden faydalanılmıştır. Vebâ ve tâ'ûn kelimeleri bu sözlüklerde araştırılmış ve birbirleri ile mukayese edilerek konu etimolojik açıdan açıklığa kavuşturulmuştur.

İslam dünyasında vebâ hastalığı ile ilgili müstakil olarak yazılmış birçok eser vardır. Ancak bu eserlerin bir kısmı günümüze ulaşamamıştır. Bu eserler arasında kapsayıcılığı ve içeriği bakımından en önemli olanı İbn Hacer'in (ö.852/1449) kitabı *Bezlu'l-mâ'ûn fi fadli't-tâ'ûn* adlı eserdir. Eserin dokuzuncu yüzyılda yazılmış olması yanında daha önce yazılan eserlere atıfta bulunarak İslam dünyasındaki çeşitli âlimlerin görüşlerinin nakledilmesi bu eseri önemli kılmaktadır. Bu eserde, İslam dünyasındaki vebâ salgınları, vebânın ceza olması ve müslümanların bu hastalığa yaklaşımı hakkında geniş malumat vardır.

Yukarıda mevzu bahis olan eserin dışında Sürremerrî'nin (ö.776/1375) kitabı *Kitâbun fihi zikru'l-vebâ ve't-tâ'ûn* adlı eserden de yararlanılmıştır. Bunun dışında özellikle hadis kitaplarının tıp ve tıp ile alakalı bölümleri yanında Tıbb-ı Nebvîyi konu edinen müstakil eserler de göz önünde bulundurulmuştur.

Vebâ hastalığının İslam dünyası dışındaki toplumlarda nasıl telakki edildiği de çalışmada irdelenmiştir. Bu meyanda Daniel Panzac'ın *Osmanlı İmparatorluğunda Vebâ*, Andrew NİKİFORUK'un *Mahşerin Dördüncü Atlısı, Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi*, Prokopius'un *İstanbul'da İsyan ve Vebâ* adlı eserlerinden faydalanılmıştır.

Çalışmanın Önemi

İslam dini insanı, dünya ve ahiret hayatında saadete ulaştırmayı hedeflemiştir. Bu sebeple İslam dini insanın dünya hayatına etki eden hastalıklar hususunda da bazı değerlendirmeler ortaya koymuştur. Bu çalışmada İslam dininin hasta ve hastalığa karşı değerlendirmeleri vebâ hastalığı başlığı altında incelenmiştir. Bu değerlendirmeleri kısaca şu şekilde özetleyebiliriz: Hastalık afiyette olmak gibi hayatın bir parçasıdır. Hastalıklardan ümitsizliğe düşmeyerek Allah (c.c.)'na dua etmek ve tıbbın tavsiye ettiği tedavi yöntemlerini kullanmak gerekmektedir. Hastalığa sebep olacak maddi ve manevi

önlemler alınması elzemdir. Hastalıkların anlamı iman eden insanlar için bu dünya hayatı ile sınırlı değildir.

Her ne kadar vebâ hastalığı günümüzde pek görülme de tarih boyunca birçok toplumu derinden sarsarak; tıpkı Nuh tufanı, Yüzyıl savaşları, Haçlı seferleri gibi medeniyetin gelişmesine ağır darbeler indirmiştir. Bu tezde vebâ hastalığı, birçok yönleri ile araştırılarak vebânın ve diğer salgın hastalıkların tarihteki önemi ortaya konmuştur.

Çalışmanın Kaynakları ve Konuyla İlgili Literatür

Vebâ hastalığı ile ilgili rivayetler hadis kitaplarının özellikle tıp ve hastalıkla ilgili bölümlerinde ve farklı bölümlerde yer almaktadır. Ayrıca vebâ hastalığı ile ilgili birçok müstakil kitap da yazılmıştır. Bu konuda tespit edilebilen en eski eser Ebu Bekir Abdullah b. Muhammed b. Ebi'd-Dünya'nın (ö.281/895) *Kitabü't-Tavâ'in* adlı eseridir. İbn Hacer el-Askalanî'nin de (ö.852/1449), yararlandığı bu eser günümüze ulaşamamıştır. Konuyla ilgili diğer önemli eserleri *Bezlü'l-mâ'un* adlı eserin muhakkiki Ahmed İsam şu şekilde sıralamaktadır¹:

- 1- Tâcüddin Abdülvehhab b. Ali b. Abdülkâfi es-Sübkî'nin (ö.771/1370) *Cüz'ün fi't-tâ'un* adlı eseri. Bu eser günümüze ulaşmamıştır. Müellifin kendisi de bir Cuma gecesi vebâ sebebiyle vefat etmiştir.
- 2- Veliyyüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ed-Dîbâcî el-Millevî (ö.774/1373) tarafından yazılan *Hallu'l-hubâ li'rtifâi'l-vebâ* adlı eser günümüze ulaşamamıştır.
- 3- Edîb Şihabüddin Ahmed b. Yahya b. Ebi Bekir b. Abdülvâhid b. Ebi Hacle et-Tilmisânî (ö.776/1375) tarafından kaleme alınan *et-Tibbu'l-mesnûn fi def'i't-tâ'un* adlı eser İrlanda Chester Beatty kütüphanesinde bulunmaktadır. Eser on beş varaktan oluşmaktadır. Tilmisânî de vebâ hastalığından dolayı vefat eden âlimlerdendir.
- 4- Ebu'l-Muzaffer Yusuf b. Muhammed b. Mesud b. Muhammed el-Ukaylî es-Sürremerrî (ö.776/1375) *Kitâbü'n fihi Zikru'l-vebâ ve't-tâ'un* isimli eseri.

---

¹ İbn Hacer, *Bezlu'l Mâ'un*, Ahmed İsam, "Mukaddime" s.29-41.

Sürremerrî'nin bu eseri Şevket b. Rıfık b. Şevket tarafından 2004 yılında 116 sayfa olarak Riyad'da yayımlanmıştır.

- 5- Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Mahmud Ebu Abdullah el-Menbicî el-Hanbelî (ö.785/1383), *Cüz 'ün fi't-tâ'ûn* İbn Hacer bu eserden istifade etmiştir.
- 6- Bedrüddin Muhammed b. Bahadır b. Abdullah el-Mısırî ez-Zerkeşî eş-Şâfi (ö.794/1392) *Cüz 'ün fi't-tâ'ûn*. İbn Hacer bu eserden istifade etmiştir.
- 7- İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn fi fadli't-tâ'ûn* adlı eseri.
- 8- Şeyh Zeynüddin Abdurrahman b. Ebibekir b. Davud ed-Dımeşkî el-Hanbelî (ö.856/1452), *Tesliyetü'l-vâcim fi't-tâ'ûni'l-hâcim*. Eser günümüze ulaşamamıştır.
- 9- Abdurrahman b. Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Muhammed el-Antâkî el-Hanefî (ö.858/1454), *Vasfu'd-deva fi keşfi âfâti'l-vebâ*. Bu eser günümüze ulaşamamıştır.
- 10- Şeyh Şerifüddin Yahya b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed b. Mahlûf b. Abdüsselam el-Haddâdî eş-Şâfiî (ö.871/1467) İbn Hacer'in öğrencilerinden olan bu zat, hocasının eserini *Muhtasâru bezli'l-mâ'ûn* ismi ile ihtisar etmiştir. Bu eser günümüze ulaşamamıştır.
- 11- Yusuf b. Hasan b. Ahmed b. Abdülhâdî el-Hanbelî (ö.909/1503) *Kitâbü't-tavâin* adlı bir eser yazmıştır. Bu eser yazma olarak günümüze ulaşmıştır. Ayrıca *Fünûnü'l-münûn fi'l-vebâi ve't-tâ'ûn* adlı eser de aynı yazara aittir. Ancak bu eser günümüze ulaşamamıştır.
- 12- Celâlüddin Ebu'l-Fadl Abdurrahman b. Ebi Bekir b. Muhammed b. Osman es-Suyutî eş-Şâfiî (ö.911/1505) *Mâ ravahu'l-vaûn fi ahhâri't-tâ'ûn* adlı. Bu eser Teymûriyye, Zahirîye, Sadıkîyye ve Musul'daki Yahya Paşa kütüphanelerinde bulunmaktadır.
- 13- Muslihuddin Mustafa b. Evhadiddin el-Kadî el-Hanefî (ö.911/1505) *Risaletü'l-vebâ ve cevâzi'l-fîrâri minhü*. Bu eser günümüze ulaşamamıştır.

- 14- Kâdî Zekeriyya Muhammed b. Ahmed b. Zekeriyya el-Ensâri el-Mısırî (ö.926/1520) *Tuhfetü'r-râğibin fî beyâni emri't-tavâni* adlı bir eser yazmıştır. Bu eser Teymûriyye kütüphanesinde bulunmaktadır.
- 15- İdris b. Hüsamüddin b. Ali el-Bitlisî (ö.930/1521) *el-İbâ an mevâkı'l-vebâ* adlı. Bu eser günümüze ulaşamamıştır.
- 16- Şemsüddin Ahmed b. Süleyman b. Kemal Paşa er-Rumî (ö.940/1530) *Râhatü'l-ervâh fî def'i aheti'l-eşbâh* adlı eseri yazmıştır. Bu eser günümüze ulaşamamıştır.
- 17- Şemsüddin Muhammed b. Ali b. Muhammed Tulun es-Salihî el-Hanefî (ö.953/1546) *Tuhfetü'n-nücebâ bi ahkâmi't-tâ'ûni ve'l-vebâ*.
- 18- Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman el-Huseynî el-Mâlikî (ö.954/1547) *el-Kavlu'l-mübin fî enne't-tâ'ûn la yedhulü'l-beledi'l-emîn ve Umdetü'r-râvin fî ahkâmi't-tavâin* ve *el-Beşiratü'l henıyye bi enne't-tâ'ûi la yedhulu Mekketi ve'l-Medine* adlı üç ayrı eser kaleme almıştır. Bu eserler günümüze ulaşamamıştır.
- 19- İsâmüddin Ahmed b. Mustafa b. Halil er-Rûmî el-Hanefî (ö.968/1561) *eş-Şifâ fî edvâi'l-vebâ* . Bu eser günümüze ulaşmamıştır.
- 20- Şeyh Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed b. Muhammed el-Mısırî el-Hanefî (ö.970/1563) *Risale fî't-tâ'ûni ve vasfihî* adlı eseri yazmıştır. Halep'teki Ahmediyye kütüphanesinde bulunmaktadır.
- 21- Şeyh Mer'î b. Yusuf b. Ebi Bekir b. Ahmed b. Ebi Bekir b. Yusuf b. Ahmed el-Keremî el-Makdisî (ö.1033/1624) *Ma yef'alühü el-etıbbâü ve'd-dâûn li def'i şerri't-tâ'ûn* ve *Tahkiku'z-zunûni bi ahbâri't-tâ'ûn* adlı eserleri yazmıştır. Bu eserler günümüze ulaşmamıştır.
- 22- Muhammed b. Fethullah b. Mahmud b. Muhammed b. Hasan el-Halebî (ö.1042/1631) *Hulâsatü ma yahsulu aleyhi's-sâûi fî edviyeti def'i'l-vebâi ve't-tâ'ûn* adlı eseri yazmıştır. Bu eser *Risâletün fî ahvâli't-tâ'ûn* adıyla Zahirıye'de ve Kuveyt Üniversitesi Kütüphanesinde bulunmaktadır.

- 23- Zeynüddin Muhammed b. Tâcu'l-ârifîn b. Ali b. Zeyni'l-Abidin el-Haddâdî (ö.1131/1719) *Menhetü't-tâlibîn li-ma'rifeti esrâri't-tâ'ûn*. Bu eser günümüze ulaşamamıştır.
- 24- es-Seyyid Ni'metüllah b. Abdullah el-Cezâirî (ö.1112/1700) *Miskü's-şü'cûn fi'l-fîrâri minet-tâ'ûn*. Eser günümüze ulaşmamıştır.
- 25- Ebu'l-Meârif Kutbuddin Mustafa b. Kemaliddin b. Ali b. Kemaliddin b. Abdülkadir ed-Dîmeşkî el-Hanefî (ö.1162/1749) *es-Sirru's-sâûn fi def'i't-tâ'ûn* adlı eseri yazmıştır. Bu eser günümüze ulaşamamıştır.
- 26- Sa'düddin Süleyman b. Abdirrahman Emnullah b. Muhammed er-Rûmî el-Hanefî (ö.1202/1788) *Cihâzü'l-mâcûn fi'l-halâsi mine't-tâ'ûn* adlı eseri telif etmiştir. Bu eser günümüze ulaşamamıştır.
- 27- Seyyid Muhammed b. Muhammed el-Evvel b. Hüseyin et-Tunisî (ö.1247/1831) *Hüsnu'l-binâ fi cevâzi't-tehafüzi min'el-vebâ* adlı eseri yazmıştır. Bu eser günümüze ulaşamamıştır.
- 28- Muhammed b. Osman el-Cezairî (ö.1261/1845) *İthafü'l-münassıfîn ve'l-üdebâ bi mebahisi'l-ihtirâzi ani'l-vebâ* adlı eseri yazmıştır. Bu eser günümüze ulaşamamıştır.
- 29- Abdülhamid b. Ömer Nuaymî b. Ahmed b. Muhammed Said el-Harpûti er-Rûmî el-Hanefî (ö.1320/1903) *Cevâbü'l-vezîr fi hurmeti imtinâi'l-hâcci an duhûli Mekkete inde'l-vebâi'l-kebir* adlı eseri yazmıştır. Bu eser günümüze ulaşmamıştır.

İbn Hacer'in Hayatı

Tam adı Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Mahmud b. Ahmed b. Ahmed b. Hacer el-Askalânî el-Kinânî el-Mısırî el-Kâhirî'dir. Lakabı Şihabüddin'dir. İbn Hacer olarak tanınmıştır. Aslen Kinane kabilesine mensuptur. Askalan'lıdır ancak Kahire'ye yerleştiği için Mısırî ve Kahirî olarak da anılmıştır. Şafii mezhebine bağlıdır.¹

---

¹ İbn Hacer, *Bezlu'l Mâ'ûn*, Ahmed İsâm, "Mukaddime" s. 7.

İbn Hacer, 773-852 yılları arasında yaşamıştır.¹ İbn Hacer, birçok şehre seyahat etmiş çok sayıda hocadan ilim tahsil etmiştir. Çeşitli ilim dallarında hocalarının sayısının altı yüz civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bu hocaları arasında Fatıma et-Tenûhiyye, Fatıma el-Makdisiyye gibi kadınlar da vardır. Özellikle hadis ilmindeki önemli hocaları arasında Zeynüddin el-İrakî, Nureddin el-Heysemî ve İbn Sâîğ² gibi âlimler bulunmaktadır. En meşhur talebesi ise eserlerinin birçoğunu rivayet eden es-Sehâvi'dir. Bikâî ve Haydârî de talebeleri arasındadır.³ İbn Hacer; hadis, fıkıh, akaid, tarih, lügat, ilelû'l-hadis olmak üzere birçok alanda kitaplar yazmıştır. Özellikle hadis alanında *Fethü'l-bâri*'nin mukaddimesi olan *Hedyü's-sâri*, *Fethü'l-bâri*, *Şerhü't-Tirmizî*, *el-Cem beyne's-Sahihayn*, *Tağliku't-tağlik*, *Bezlu'l-mâ'ûn fî fadli't-tâ'ûn* gibi eserleri anılabilir.⁴

Konuyla İlgili İki Önemli Eserin Tanıtımı

Kitâbü'n fihi Zikru'l-vebâ ve't-tâ'ûn

Sürremerrî bu kitabın ilk bölümlerinde tâ'ûn'un mahiyetini açıklar ve tâ'ûn ile alakalı olarak Hz. Peygamber'den (s.a.s.) sadır olan hadisleri verir. Daha sonra tabiplerin bu hastalık hakkındaki fikirlerini nakleder. Bu bölümde vebâ hastalığı hakkındaki görüşlerini de açıklar ve her şeyin Allah'ın (c.c.) takdiri ile gerçekleşeceğini ifade eder.⁵ Göz değmesinin hak olduğundan bahsederek “Burada ki amacımız hastalığın, şifanın, ölümün ve her olayın ancak Allah'ın (c.c.) yaratması ile olduğunu söylemektir” der. Her türlü afetin, kişilerin günahlarından kaynaklandığını “İnsanın önünde ve ardında devamlı sûretle nöbetleşerek görevlendirilen melekler vardır. Bunlar, Allah'ın emrinden ötürü, onu koruyup kollarlar. Bir toplum kendinde olan durumu değiştirmedikçe, hiç şüphe yok ki, Allah da o toplumda olan hali değiştirmez. Allah bir toplum için de kötülük irade buyurdu mu, onu geri çevirecek kuvvet yoktur. Artık Allah'ın dışında onları himaye edecek kimse olamaz.”⁶ âyetini zikrederek günahların ilahî cezalara sebep olduğuna işaret etmiştir.⁷ Daha sonra bir başlık açarak vebâ salgını görüldüğü zaman

¹ İbn Hacer , *Tağliku't-tağlik*, Said Abdurrahman, “Dirâse”, s.57.

² İbn Hacer , *Tağliku't-tağlik* Said Abdurrahman, “Dirâse”, s.136-147.

³ İbn Hacer , *Tağliku't-tağlik* Said Abdurrahman, “Dirâse”, s. 154-159.

⁴ İbn Hacer , *Tağliku't-tağlik* Said Abdurrahman, “Dirâse”, s. 188-189-195.

⁵ Sürremerrî, *Kitab'ün fihi zikrû'l-vebâ ve't-tâ'ûn*, s. 19-26.

⁶ Râd sûresi, 13/11.

⁷ Sürremerrî, *Kitab'ün fihi zikrû'l-vebâ ve't-tâ'ûn*, s. 36.

alınacak tedbirlerden bahsetmiştir. “İlim ehli olmayan kimselere intisap etmiş cahil kişilerden bir kısmı bu hastalık ve diğer hastalıklar bulaşır” diyerek bu görüşün yanlış olduğunu vurgulamıştır. Burada “Bulaşma yoktur” ve “Bu hastalığı ilk kim sirayet ettirdi” hadislerini nakletmektedir.¹

Sonraki başlıkta; ölüm her ne şekilde gerçekleşirse gerçekleşsin onun ecelle, yani tayin edilen vakitte olacağını haber vererek hastalıktan kaçmanın anlam taşımadığını, hastalığın görüldüğü bölgeye girmenin ve çıkmanın yasaklanmasındaki hikmetin kişinin ölümünü veya sağ kalmasını Allah’tan (c.c.) başka bir sebebe bağlayarak hataya düşmesinin engellenmesi olduğunu ifade eder.²

Sürremerrî, kitabında şehadeti iki kısımda değerlendirmektedir. Buna göre şehadet; şehadet-i kübra ve şehadet-i suğradır. Şehadeti kübra, Allah’ın (c.c.) yolunda çarpışarak can veren insanlara hasredilmiş bir mükâfattır. Şehadet-i suğra ise vebâ, karın ağrısı gibi sebeplerden dolayı vefat eden kimselere verilen mükâfattır.³

O, vebâ hastalığı görüldüğü vakit insanların farklı tavırlar içerisinde bulunduğunu söyler. İnsanlardan bir kısmı sabır ve şehadeti arzular haldedir. İkinci kısım insanlar “Bana dua edin icabet edeyim”⁴ ayeti kerimesinde ifade olunduğu gibi bu hastalığın kaldırılması için dua ederler. Üçüncü kısım insanlar ise ancak dünya hayatı için çalışıp ahirette nasibi olmayanlardır. Dördüncü kısım insanlar Allah’ın (c.c.) gözlerini ve basiretlerini kör ettiği, masiyet içerisinde yaşayarak “Hayvanlar gibi hatta onlardan daha aşağıda”⁵ benzetmesi ile anlattığı insanlardır.⁶

Sürremerrî, vebâ hastalığından korunmak için bir takım tedbirlerden de bahsetmektedir. Bu tedbirlerden bir kısmı aşırı hareketten, cimadan, hamamda yıkanmaktan, olgunlaşmamış meyvadan, bizzat hastanın teri ve nefesinden kaçınmaktır.⁷

Son bölüme ‘Ömrü bitirmede, memleketleri harap etmede ve ruhu öldürmede akrabalık bağlarını koparmaktan daha süratli bir şey yoktur’ diyerek başlar ve vebâ gibi; toplumu,

¹ Sürremerrî, *Kitab’ün fihi zikrû’l-vebâ ve’t-tâ’ün*, s. 71.

² Sürremerrî, *Kitab’ün fihi zikrû’l-vebâ ve’t-tâ’ün*, s. 83.

³ Sürremerrî, *Kitab’ün fihi zikrû’l-vebâ ve’t-tâ’ün*, s. 88.

⁴ Mu’min sûresi 40/60.

⁵ Araf sûresi, 7/179.

⁶ Sürremerrî, *Kitab’ün fihi zikrû’l-vebâ ve’t-tâ’ün*, s. 100.

⁷ Sürremerrî, *Kitab’ün fihi zikrû’l-vebâ ve’t-tâ’ün*, s. 107-108.

temelden sarsan afetlere karşı, akrabalık bağlarını canlı tutmanın da önemli bir önlem olduğuna işaret eder.¹

Bezlu'l-mâ'ûn fi fadli't-tâ'ûn

Üç kızını da vebadan dolayı kaybetmiş olan İbn Hacer'in vebâ hastalığı ile ilgili bu eseri Fransız araştırmacı Panzac'ın deyimi ile “Alanında yüzyıllarca otorite sayılan bir külliyyattır.”² Bu eseri Ahmed İsâm Abdülkadir el-Kâtib 1991 yılında Riyad'da yayımlamıştır.

İbn Hacer, eserinde ilgili bölümlerde ayet-i kerimelere yer vermiş, bazı hadis-i şerifleri senetlerini ile birlikte nakletmiş ve senetlerle ilgili değerlendirmeler yapmıştır. Hadislerin farklı rivayetlerini naklederek konunun daha kapsamlı değerlendirilmesini temin etmiştir. Hadisin ravileri hakkında gerekli bilgileri vermiş ve ravilerin tenkidini yapmıştır. Yazar, hadisler arasındaki çelişkili gibi gözüken hususları da çözerek konuya açıklık getirmiş; daha sonra farklı âlimlerin görüşlerini sunarak vebâ hastalığı ile ilgili rivayetleri geniş bir açıdan değerlendirmiştir.

İbn Hacer, eserini beş bâb halinde kaleme almıştır. Birinci babda vebâ hastalığının geçmiş ümmetler için azap olmasını anlatır. Bu bab dört fasıldan oluşmaktadır. Birinci fasıl ‘Vebâ hastalığının geçmişte yaşamış bir kısım insanlar için ceza olmasının beyanı’ başlığını taşımaktadır. İkinci fasılın başlığı ‘Vebâ hastalığının Muhammed (s.a.s.) ümmeti için rahmet olduğunun beyanıdır.’ Üçüncü fasıl da ‘Vebânın azap olarak indirildiği geçmiş zamandaki kimseler’ unvanını taşımaktadır. Dördüncü fasılda da bab genelinde okunma zorluğu olan kelimeler hakkında bilgiler verilmiş ve kelimelerin doğru telaffuzları aktarılmıştır.³

İkinci babda vebâ hastalığının tarifini vererek ‘vebâ’ ile ‘tâ'ûn’ arasındaki farkı ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu bab dokuz fasıldan oluşur. Birinci fasılda ‘tâ'ûn’ kelimesinin istikâkı ortaya koyulmuştur. İkinci fasılda vebâ hastalığının bulaşıcı hastalıklardan biri olduğunu, tâ'ûn kelimesinin vebâ kelimesinden daha hususi bir manaya haiz olduğunu ve herkesin vebâ olarak bildiği hastalığın asıl adının tâ'ûn olduğunu açıklamıştır. Üçüncü fasılda vebâ hastalığı ile ilgili bir kısım hadisleri

¹ Sürremerrî, *Kitab'ün fihi zikrû'l-vebâ ve't-tâ'ûn*, s. 111.

² Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Vebâ*, s. 156.

³ İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, s. 71-92.

naklederek, vebâ hastalığının cin müdahalesi ile olduğunu açıklamaya gayret göstermiştir. Dördüncü fasılda bir önceki fasılda naklettiği hadisler ile ilgili farklı kişilerden gelen itirazları cevaplamıştır. Beşinci fasılda cin müdahalesini haber veren iki farklı rivayetteki ‘Cin düşmanlarınız’ ve ‘Cin kardeşleriniz’ ifadelerini cem etmiştir. Altıncı fasılda cinlerin insanlara birçok vakit musallat olabileceğini ifade etmiştir. Yedinci fasılda ise cinlerin vebâ hastalığı ile musallat olmasının hikmetleri olduğunu anlatır. Sekizinci fasılda okunduğu zaman okuyanı hastalıklardan emin kılan ayet-i kerimleri ve hadis-i şerifleri nakletmiştir. Dokuzuncu fasılda ise bab genelinde okunma zorluğu olan kelimeler hakkında bilgiler verilmiş ve kelimelerin doğru telaffuzları aktarılmıştır.¹

Üçüncü babda ise ‘tâ’ûn’ hastalığının müslümanlar için şehadet olduğunu bu mevzuda ki hadisleri delil getirerek ortaya koymaya gayret etmiştir. Bu bab on fasıldan oluşmuştur. Birinci fasılda vebâ hastalığının müminler için şehadet olduğunu ifade eden hadisleri nakletmiştir. İkinci fasılda kişinin samimi bir şekilde niyet ederek şehadeti arzulaması halinde yatakta ölse dahi şehit ecri alabileceğini haber vermiştir. Üçüncü fasılda şehitliğin manasını ve şehit kelimesinin hangi anlamlara geldiğini açıklamıştır. Dördüncü fasılda şehadetin arzu edilmesinden bahsetmiştir. Beşinci fasılda şehitlerin bir kısmının diğerlerinden üstün olduğunu anlatmıştır. Altıncı fasılda vebâ hastalığından öldüklerinden dolayı şehit sayılan kişilerin savaşta şehit olan insanların grubuna katılacağını haber vermiştir. Yedinci fasılda ise vebâ hastalığından dolayı şahadetin hangi şartlarda hâsıl olacağını anlatmıştır. Sekizinci fasılda vebâ hastalığının şehadet ve rahmet olmasına karşın yapılan itirazlara cevaplar vermiştir. Dokuzuncu fasılda vebâ hastalığının rahmet/shahadet olmasını açıklamış ve vebâyâ sebep olacak amellerden bahsetmiştir. Onuncu fasılda ise bab genelinde okunma zorluğu olan kelimeler hakkında bilgiler verilmiş ve kelimelerin doğru telaffuzları aktarılmıştır.²

Dördüncü babda vebâ olan bölge ve o bölgeye girip çıkmakla ilgili bilgiler yer almıştır. Bu bab dört fasıldan oluşmaktadır. Birinci fasılda vebâ hastalığının bulunduğu bölgeden çıkmanın azabı gerektiren bir davranış olduğundan bahsedilmiştir. İkinci fasılda Hz. Ömer (r.a.)’ın Şam yolundaki vebâ salgınından dolayı o bölgeye girmeyip geri dönmesi anlatılarak bu olaydan doğan sonuçlar analiz edilmiştir. Üçüncü fasılda vebâ salgını

¹ İbn Hacer, *Bezlu’l-mâ’ûn*, s. 93-176.

² İbn Hacer, *Bezlu’l-mâ’ûn*, s. 177-226.

olan bölgeye girmemenin hikmetlerinden bahsedilmiştir. Dördüncü fasılda ise bab genelinde okunma zorluğu olan kelimeler hakkında bilgiler verilmiş ve kelimelerin doğru telaffuzları aktarılmıştır.¹

Beşinci babda vebâ hastalığının vukuundan sonra yapılması gerekenlerin neler olduğu anlatılmıştır. Bu bab beş fasıldan oluşmaktadır. Birinci fasılda “Vebâ hastalığının kalkması için dua yapılır mı? Dua yapılırsa cemaatle mi yoksa ferden mi dua yapılmalı? Sadece kunutta dua okunması yeterli mi?” gibi sorulara cevaplar verilmiştir. İkinci fasılda “muhavvif hastalık” tabirinden bahsedilerek bu bağlamda vebâ hastalığı irdelenmiştir. Üçüncü fasılda vebâ hastalığı vuku bulduğu zaman bu hastalığa karşı alınabilecek önlemlerin bir kısmı zikredilmiştir. Dördüncü fasılda vebâ hastalığına tutulmuş kişiler için yapılması uygun olan davranışlardan bahsedilmiştir. Beşinci fasılda ise bab genelinde okunma zorluğu olan kelimeler hakkında bilgiler verilmiş ve kelimelerin doğru okunuşları aktarılmıştır.²

“Hatime” başlığı altındaki sonuç bölümünde İslam coğrafyasında vuku bulan vebâ salgınlarını anlatır ve kitabın farklı bölümlerinde anlattığı meseleleri özetler.³

İbn Hacer, vebâ hastalığından bahsettiği bu kitabında, konuyu oldukça tafsilatlı bir biçimde ele almıştır. Kitabın bazı bölümlerinde, konu ile ilgilenmiş âlimlerin görüşlerini karşılıklı münazara üslubu ile nakletmiştir. Bu şekilde vebâ hastalığı ile ilgili tartışmalar, İslam dünyasının dört bir yanından âlimlerin kanaatleri nakledilerek, geniş bir bakış açısı ile değerlendirilmiştir.

---

¹ İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, s. 227-312.

² İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, s. 313-360.

³ İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, s. 361-370.

BÖLÜM 1: VEBÂNIN TANIMI ve VEBÂ HASTALIĞININ TARİHÇESİ

1.1.Vebânın Tanımı

Vebâ kelimesi و-ب-ئ kökünden türemiştir. Bu kelime ölümcül, salgın hastalık anlamına gelmektedir.¹ Vebâ kelimesi Türkçe kullanımda kelimenin kök manasından alınıp vebâdan daha hususi olan tâ'ûn hastalığı için kullanılmaktadır. Yani Türkçe'de bu ikisi eş anlamlıdır. Tâ'ûn kelimesi de ط-ع-ن kökünden türemiştir. Bu fiil batmak, batırmak, tesir etmek, delmek, yaralamak anlamlarına gelmektedir.² Tâ'ûn kelimesi Arap dilinde, dilimizde vebâ olarak isimlendirilen hastalığın hususi adıdır. Arap dilinde ise tâ'ûn hastalığı, vebâ hastalığının eş anlamlısı değildir. Tâ'ûn hastalığı vebâdan daha hususi bir hastalıktır. Vebâya tâ'ûn denilmesi ise mecaz yoluyla, hususi olanın genel adlandırmaya dâhil olması şeklindedir.³ Lügatçı Cevherî (ö.400/1009) tâ'ûn hastalığını vebâ hastalığının kapsamında değerlendirmiştir.⁴ Yani tâ'ûn ile vebânın farklı anlamlar taşıdığını; tâ'ûnun, vebânın bir çeşidi olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte bir başka lügatçı İbn Manzûr ise (ö.711/1311) 'Vebâ tâ'ûndur ve bütün bulaşıcı hastalıklara vebâ denilir' demiştir.⁵ Tâ'ûn'un tanımında bulaşıcı hastalıkların bütününe ve vebâya tâ'ûn denildiğini söyleyerek vebâ ile tâ'ûn arasındaki ilişkiyi ifade etmiştir.⁶ el-*Kâmusu'l-muhît* adlı eserin müellifi Firuzâbâdî (ö.816/1415) de vebâ kelimesini bulaşıcı hastalıkların genel adı olarak kullanmıştır.⁷ Tâ'ûn kelimesi ise vebâ sebebi ile ölüm, yani bulaşıcı hastalıklardan dolayı ölüm olarak ifade edilmiştir.⁸ Buradan anlaşılmaktadır ki Firuzâbâdî tâ'ûn hastalığını vebâ kapsamında değerlendirmiştir. Asım Efendi (ö.1236/1820) de aynı görüşe katılmış ve *Kamus Tercemesi*'nin vebâ maddesinde vebâyı "Tâ'ûn marazına denir; ala kavlin her âmm ve şâmil olan maraza denir." diyerek açıklamıştır.⁹ *Mu'cemu mekayisi'l-lüğa* adlı eserde ise vebâ kelimesinin

¹ Cevherî, es-*Sihâh*, "V-B-E" mad.

² Cevherî, es-*Sihâh*, "T-A-N" mad.

³ İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn fî fadli't-tâ'ûn*, s. 102.

⁴ Cevherî, *Sihâh*, "T-A-N" mad.

⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, "V-B-E" mad.

⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, "T-A-N" mad.

⁷ Firuzâbâdî, el-*Kâmusu'l-muhît*, "V-B-E" mad.

⁸ Firuzâbâdî, el-*Kâmusu'l-muhît*, "T-A-N" mad.

⁹ Asım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, "V-B-E" mad.

‘bulaşma’ anlamında olduğu tâ’ûn kelimesinin ise ‘yaralama, yaralanma’ gibi anlamlara geldiği ifade edilmiştir.¹

Yukarıdaki malumatlar incelendiğinde vebâ kelimesi ile tâ’ûn kelimesinin farklı anlamlara geldiği anlaşılmaktadır. Tâ’ûn hususi bir hastalığa verilmiş bir isimken vebâ kelimesi bulaşıcı ve toplu ölüme yol açma özelliği bulunan bütün hastalıklar için kullanılan genel bir isimdir.

Tâ’ûn ile vebâ kelimesinin birbirinden farklı anlamlara delalet ettiği âlimler tarafından genel kabul görmüştür. Mesela tıp alanındaki eserleri yüzlerce yıl Batı ve Doğu ilim dünyasında referans olarak kabul gören meşhur tabiplerden İbn Sina (ö.428/1037) “Tâ’ûn, bulaşıcı hastalıkların yaygın olduğu beldelerde çokça görüldüğünden dolayı tâ’ûna vebâ adı verilmiştir. Ancak bu yanlış bir adlandırmadır” demektedir.² Ona göre zehirli bir maddedir, öldürücü şişler hâsıl eder. Bu şişler daha ziyade vücudun yumuşak yerlerinde ve koltuk altlarında ortaya çıkar. En çok koltukaltı ve kulak arkasında veya burun yumuşağının yanında görülür.³

Kâdî İyad da (ö.544/1149) İbn Sina’nın görüşlerini benimsemekte ve tâ’ûn hastalığı ile vebâ hastalığının farklı hastalıklar olduğunu dile getirmektedir. Kâdî İyad “Tâ’ûnun aslı vücudun dışında var olan yaralardır. Vebâ ise hastalıkların umumuna verilen bir isimdir ki tâ’ûn hastalığı ile sonuçlarının benzerliğinden dolayı tâ’ûn olarak isimlendirilmiştir. Her tâ’ûn bulaşıcı hastalıktır ama her bulaşıcı hastalık tâ’ûn değildir”⁴ demektedir. Yani her tâ’ûn hastalığı bulaşıcı olmasından dolayı vebâ hastalığı sınıfına girerken, her vebâ özel anlamda tâ’ûn değildir.

Tâ’ûn ve vebâ konusunda çeşitli âlimlerin görüşlerini nakleden İbn Hacer, tâ’ûn ile vebâ arasındaki farka dikkat çekmiş, her tâ’ûn hastalığının vebâ kapsamına girdiğini ancak her vebânın tâ’ûn olmadığını ifade ederek dilcilerin ve hekimlerin ayrımını esas almıştır. Bu tanımlar muvacehesinde her bulaşıcı hastalığın tâ’ûn olmayacağı açıktır. Bu durumda bulaşıcı hastalıklara vebâ, hususi bir bulaşıcı hastalık türü olan (plague) hastalığa da tâ’ûn denildiği anlaşılmaktadır.

¹ İbn Faris, *Mu’cemü mekâyisi’l-lüğâ*, “‘V-B-E’ ve ‘T-A-N’” mad.

² İbn Hacer, *Bezlu’l-mâ’ûn*, s. 99.

³ İbn Hacer, *Bezlu’l-mâ’ûn*, s. 98.

⁴ İbn Hacer, *Bezlu’l-mâ’ûn*, s. 97.

İbn Hacer, tâ'ûn ile vebâ hastalığının aynı şey olmadığına delil olarak bazı hadisleri de örnek gösterir. Ona göre bu hadisler tâ'ûn ile vebânın ayrı şeyler olduğunu ortaya koymaktadır. İbn Hacer'in naklettiği bir hadis-i şerifte, Hz. Muhammed (s.a.s.) "Medine'nin girişlerinde Melekler vardır, oraya ne tâ'ûn girebilir ne de deccal" buyurmuştur.¹ Bir diğer hadiste de "Deccal Medine'ye gelir de orada melekleri bulur ve onlar bu şehri korur. Allah (c.c.)'nun izni ile oraya deccal ve tâ'ûn giremez" buyurmuştur.² Başka bir hadiste de Bilal-ı Habeşi (r.a.) "Medine'ye geldik ve orası Allah'ın (c.c.) yarattığı yerler arasında bulaşıcı hastalıkların en yoğun olduğu yerdi... demiş ve Allah Rasulü'nün (s.a.s.) "Ey Allah'ım, Şeybe b. Rebia'ya, Utbe b. Rebia'ya ve Ümeyye b. Halef'e lanet et. Nasıl ki bizi yurdumuzdan bulaşıcı hastalıkların olduğu bir yurda çıkardılar"³ diye beddua ettiğini nakletmiştir. İbn Hacer yukarıda nakledilen hadisler için "Eğer tâ'ûn, vebâ ile eş anlamlı ise hadislerin çelişki halinde olması gerekir. Ancak burada bir çelişki yoktur şöyle ki tâ'ûn, vebâdan daha hususidir⁴ demektedir. Bu durumda Medine'de vebâ dışında bulaşıcı hastalıkların vuku bulduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Hz. Aişe (r.anha) Medine'yi anlatırken Medine'de vebânın çokça olduğu sözüyle, ateşli hummayı kastetmiştir.⁵ Bazı rivayetlerde Cebail (a.s.)'ın Hz. Peygamber (s.a.s.)'e humma ve tâ'ûn hastalığı ile geldiği, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in ise hummayı Medine'de tuttuğu, tâ'ûn hastalığını da Suriye tarafındaki Cuhfe'ye gönderdiği rivayet edilmektedir.⁶ Buradan anlaşılmaktadır ki Medine'de tâ'ûn hastalığı vuku bulmamıştır. Medine'de var olan hastalık bulaşıcı bir hastalık olan ateşli hummadır ki Hz. Peygamber (s.a.s.) de bu hastalığa yakalanmıştır.⁷ İbn Hacer yukarıda geçen çelişkili gibi gözüken hadisleri "Humma hastalığı Medine'de yaşayan veya oraya sonradan gelip Medine'nin havasına aşına olmayan insanlara isabet eden bir hastalıktır" diyerek cem etmeye çalışmıştır.⁸ Nitekim Hz. Ömer (r.a.) zamanında, humma diye adlandırılan bir ateşli hastalık Medine'de vuku buldu ve neticede birçok insan öldü. Bulaşıcı hastalıkların Medine'den kaldırılması için yapılan dua ile Hz. Ömer (r.a.) zamanında vuku bulan bu tür hastalıklar çelişmez çünkü bulaşıcı hastalıklar tamamen

¹ Buhârî, Fiten 27; Müslim, Hacc 485.

² Buhârî, Fiten 27; Bkz. Tirmizî, Fiten 61.

³ Buhârî, Fedailü'l- Medine 12; Ahmed b. Hanbel, VI, 56.

⁴ İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, s. 103.

⁵ İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, s. 103.

⁶ Buhârî, Merda 8; Ahmed b. Hanbel, V, 81.

⁷ Buhârî, Merda 3.

⁸ İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, s. 104.

Medine'den kaldırılmamıştır. İbn Hacer, tâ'ûn hastalığının Hz. Peygamber (s.a.s.)'den sonra Medine'de vuku bulduğuna dair bir haber nakledilmediğini ifade etmiştir.¹ Zikredilen tüm bu bilgilerden ortaya çıkmıştır ki tâ'ûn hastalığı bulaşıcı hastalıklardan daha hususi bir hastalıktır. Her bulaşıcı hastalığın, tâ'ûn hastalığı olduğu söylenemez, ancak her tâ'ûn hastalığı bulaşıcı özelliğe sahiptir.²

Buradan hareketle sıtma, tifo, kolera, tifüs, çiçek hastalığı, aids, hepatit ve çeşitleri, tâ'ûn, grip vb. hastalıkların bulaşıcı olmaları sebebiyle vebâ hastalığının kapsamı altına girdiğini söyleyebiliriz.

Tâ'ûn, etkeni, kene piresinin ısırması ya da dışkıyla bulaşan "yersina pestis" (eskiden *pasteurella pestis*) olan ve salgın şeklinde ortaya çıkan bir enfeksiyon hastalığıdır. Günümüz tıp dünyasına göre tâ'ûn hastalığı, lenf bezi (hıyarcık, bubonic) vebâsı, akciğer vebâsı³ ve deri vebâsı⁴ (Sağlık Merkezi, 2008) olmak üzere üç ayrı formda tanımlanır.

Tüm bunlar ile birlikte tâ'ûn için "Cesedin içi dâhil her tarafında çıkan tomurcuktur ve bulaşıcıdır⁵ deve bezesi gibidir⁶ ateşli iltihap ile çıkan zamanla kararıp, kızaran sivilce, tümör tarzında koltuk altında, parmaklarda ve bedenin farklı kısımlarında görülen⁷ cüzam gibi olup insan uzvunu yaralayıp, şişiren⁸ kanı ateşli bir şekilde akıtıp, bazen vücudun bir kısmında pıhtılaşmasına, kızarıp-şiştikten sonra o kısmın yok olmasına sebep olan⁹ genelde kulak arkasında, burun ucunda ve koltuk altında, kanın bozulması sonucu zehirli maddeler sebebi ile direnci zayıflamış uzuvları etkileyen ve kalp çarpıntısı, kusma, bayılma gibi vücutta anormal durumlar ile sonuçlanan¹⁰ bir hastalıktır da denmiştir.

---

¹ İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, s. 104.

² İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, s. 104.

³ *Ana Britanica*, "Vebâ" mad., XXI, 558.

⁴ <http://saglik-merkezi.blogspot.com/2007/09/veba-hastalii.html>, 19.04.2008

⁵ İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, s. 96.

⁶ İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, s. 96.

⁷ İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, s. 97.

⁸ İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, s. 98.

⁹ İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, s. 98.

¹⁰ İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, 98–99

İbn Sina'ya göre tâ'ûn hastalığı farklı şekillerde ortaya çıkabilir. Ona göre tâ'ûn hastalığı, vücudun tüm uzuvlarında görülebileceği gibi en fazla karın bölgesinde ur, sivilce ve yara gibi ortaya çıkabilen cüzzama benzeyen bir hastalıktır.¹

Ayrıca âlimler arasında tâ'ûn hastalığı için *muḥavvif* (ölümcül) bir hastalıktır diyenler olmuştur. *Muḥavvif* hastalık; görüldüğü zaman ölümle sonuçlanma ihtimali fazla olan hastalık diye tarif edilmektedir. Bu konuya özellikle Şafii mezhebinde geniş bir yer ayrılmıştır. Genel kanaate göre tâ'ûn hastalığı *muḥavvif* bir hastalıktır. Tâ'ûn hastalığının bu şekilde tartışılmasının sebebi ölüm dolayısı ile hukuki meselelerin ortaya çıkmasıdır. Bu hukuki meselelere vasiyet, miras, köle azat etmek, hibe, borçlanma gibi konuları örnek gösterebiliriz.²

Her ne kadar Arapça'da vebâ ve tâ'ûn kelimeleri yukarıda ifade ettiğimiz gibi kullanılmış olsa da bu tezde bundan sonra bulaşıcı hastalık ve vebâ kelimeleri Türkçe'deki kullanıma uygun bir şekilde kullanılacaktır. Yani “tâ'ûn” hastalığı “vebâ” olarak adlandırılacak, bulaşıcı hastalıklara da bulaşıcı hastalık denilecektir.

1.2. Vebâ Hastalığının Tarihi

Yukarıda da aktarıldığı üzere vebâ hastalığı bulaşıcı bir hastalıktır. İnsanlık tarihinde bulaşıcı hastalıklar medeniyetlere bazen savaşımlardan, tabii afetlerden daha fazla zarar vermiştir. Vebâ hastalığı da insanlık tarihi boyunca toplumlara büyük zararlar veren bir hastalıktır. İ.Ö. 10–9. yüzyıllardan itibaren bilinen vebâ salgınları zaman zaman çok sayıda insanın ölümüne neden olmuştur.³ Akdeniz havzasında büyük yıkımlara sebep olan bu salgın hastalık, dünyanın diğer bölgelerinde de etkili olmuştur. Bu hastalık, ulaşımın ve uluslararası ilişkilerin kısmen geliştiği, Batı Ortaçağında toplumların birbirleri ile etkileşimi neticesinde uluslararası bir boyut kazanmıştır. Salgınların etkisi, hastalığın ilk çıktığı yerlerden başlayarak diğer ülkeler, hatta kıtalara da yayılmıştır.

Tarihi seyir içerisinde bu salgınlar çeşitli sebepler ile bir bölgeden diğerine taşınmıştır. Dünya'nın farklı bölgeleri arasında ulaşım sağlayan gemilerin barınma ve yüklenme yerleri olan limanlar, ülkeler arasında seyahat eden devlet elçileri, tüccarlar, kervanlar, göçebeler, askerler ile kaçaklar ve canlı hayvanlar hastalığın yayılmasının başlıca

¹ İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, s. 99.

² İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, s. 335.

³ Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte*, XI, 359.

sebepleridir. Vebâ hastalığının görüldüğü yerlerden diğer bölgelere hastalığın sıçraması, genelde bu faktörler ile olmuştur. Hastalığın bölgeler arasında taşınması, mevsimlere göre değişkenlik gösterebilen bu hastalığın dünya genelinde daha fazla ölümlere sebep olmasına yol açmıştır.

Vebâ hastalığının bir bölgedeki insanların büyük kısmını etki altına alabilen bir karakterde olması siyasal, sosyal ve ekonomik problemlere de yol açmıştır. Sanayileşmenin henüz başlamadığı bir dönemde insan gücünün ekonomik hayattaki yeri çok önemlidir. Aynı şekilde ekonominin bir parçası olan hayvancılık sektörü de bu salgınlardan ciddi bir şekilde zarar görmüştür. Merkezi yönetimleri besleyen eyaletler ve daha küçük ancak ekonomik açıdan öneme haiz yerlerde de bu salgınların var olması siyasal yönetimin ekonomik açıdan kayba uğramasına ve dolaylı olarak da sosyal hayatta ciddi değişimlerin görülmesine sebep olmuştur. Vebâ hastalığının uluslararası bir salgına dönüştüğü zamanlarda ise diplomatik, askeri, ticari ve sosyal ilişkileri derinden etkileyen sonuçları olmuştur.¹

Günümüzde ise vebâ hastalığı insanlığı tehdit eden hastalıklar grubundan çıkmıştır. Bu durumun sebebi siyasal yapıların toplumsal duyarlılıkları sonucu vebâ hastalığının taşıyıcılarının takip edilmesi ve toplumların hayat şartlarının yükseltilmesi, sağlık hizmetlerinin daha fazla insana ulaştırılması, karantina uygulamaları gibi bu hastalığa karşı alınmış önlemler önemli bir yere sahiptir.² Ancak bu durum, hastalığın tamamen ortadan kalktığı anlamına gelmez. Çünkü 2002 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin New York kentindeki iki kişide vebâ hastalığının görüldüğü duyurulmuştur. (Voice of America, 2008)³

1.2. 1. Dünya genelinde vebâ

Batı kaynaklarında “black death” (kara ölüm) olarak adlandırılan vebâ hastalığı orta çağda milyonlarca insanın ölümüne sebep olmuştur. Salgınlar öncesinde nüfusları on binler ile ifade edilen şehirler nüfuslarının büyük kısmını bu salgınlarda kaybetmiş ve büyük bir felaket ile karşı karşıya kalmışlardır. Yaşanan bu olaylar tarihte, vebânın ne

¹ Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Vebâ*, s. 3.

² Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Vebâ*, s. 248.

³ www.voanews.com/turkish/archive/2002-11/a-2002-11-08-2-1-.cfm-39k-16.11.2008

kadar büyük felaketlere yol açtığını kaydeden göstergelerdir. Tarihin kaydettiği önemli salgınlar şunlardır:

540'da Mısır, 542'de İstanbul ve 543 yılında da İran'da ortaya çıkan salgınlar.¹ 1337–1339 yıllarında Orta Asya ve Çin'de çıkan vebâ salgınları 13 Milyon kişinin ölümüne sebep olmuş, 1348'de Avrupa'da ortaya çıkan vebâ salgını, halkın %28'ni etkisi altına almıştır. Bu salgın sonucu üç yıl içerisinde yirmi dört milyon insan ölmüştür.² 1375 yılında Avrupa'da görülen salgın, halkın %13'nü etkisi altına almıştır. Bu vebâ salgınlarında Avrupa'da 25 milyon insanın, Asya'da da bir o kadarının vebâ sebebiyle öldüğü tahmin edilmektedir. 1466'da Teselya, Makedonya ve İstanbul'da; 1478'de Venedik'te vebâ salgınları olmuş, bu salgınlarda çok sayıda insan ölmüştür.³ 1628 yılında Lyon'da, 1630 yılında Milano ve Verona'da, 1631 yılında Venedik'te, 1651 yılında Barselona'da, 1656 yılında Napoli'de ve 1657 yılında da Cenova'da vebâ görülmüştür.⁴ 1664'te Londra'daki vebâ salgınında, 460 bin kişinin yaşadığı kentte 70 bin kişi ölmüştür.⁵ 1743 yılında Messina'daki salgında ise nüfusun %70'i ölmüştür.⁶ 1720–1722 yıllarında vebâ salgını Marsilya'da 40 bin kişiyi öldürmüştür. 1894'te Kanton ve Hong Kong'da ortaya çıkan hastalık 80–100 bin kişinin ölmesine, 20 yıl içinde Çin'in güneyindeki limanlardan bütün dünyaya yayılarak 10 milyonun üzerinde ölüme neden olmuştur.⁷ 1898–1948 yılları arasında Hindistan'da vebâ salgınları görülmüştür. Bu yıllar arasında on üç milyon insan vebâdan ölmüştür. Hindistan'da 1905 yılında 950 bin kişi bu salgın nedeniyle vefat etmiştir.⁸ 1878–1879 yıllarında Rusya'nın Volga havzasında, 1920'de Paris'te; 1930'da Cezayir'de görülen vebâ salgınları tarihin kaydettiği en son büyük vebâ salgınlarıdır.⁹

Ancak, Dünya genelindeki salgınlar bunlar ile sınırlı değildir. Çünkü bu hastalık her hangi bir savaş ile veya insanların alışı gelmiş olduğu olaylar ile benzeşmez. 1839 ve 1844 yılları arasındaki sekiz yıllık bir zaman zarfı içerisinde İskenderiye'de üç bin beş

¹ Prokopius, *İstanbul'da İsyan ve Vebâ*, s. 248.

² Nikiforuk, *Mahşerin Dördüncü Atlısı*, s. 76.

³ *Ana Britanica*, "Vebâ" mad. XXI, 558.

⁴ Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Vebâ*, s. 185.

⁵ Canan, *Kütüb-i Sitte*, XI, 359.

⁶ Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Vebâ*, s. 185.

⁷ Canan, *Kütüb-i Sitte*, XI, s. 359.

⁸ Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Vebâ*, s. 39.

⁹ Canan, *Kütüb-i Sitte*, XI, s. 359.

yüz salgından bahsedilmektedir.¹ Son elli yıl içerisinde, dünya genelinde her yıl ortalama 1700 vebâ vakası görüldüğü rapor edilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde 1947–1996 yılları arasında 390 vakanın varlığı bildirilmiştir. (Hacettepe, 2008)² Yukarıda zikredilen şehirler genel olarak ekonomik hayatın canlı olduğu ve ulaşım yolları üzerinde bulunan yerleşim yerleridir. Bu, bize göstermektedir ki daha az öneme sahip yerlerdeki salgınlar her hangi bir sebep ile kayıt altına alınamamış olabilir. Yani vebâ hastalığından ölen insanların isimleri, sayıları tarihin bilinmeyen sayfalarında bilinmezliğini korumaktadır.

1.2.2. İslam dünyasında vebâ

Kaynaklarımız bize Hz. Peygamber (s.a.s.)'in yaşadığı dönemden on dokuzuncu yüzyıla kadar sayısız vebâ vakasından bahsetmiştir. Bunlar arasında etkisi büyük olmayan vakalar olduğu gibi çok büyük etkilere sahip vakalar da görülmüştür. İbn Hacer kendi dönemine kadar olan vebâ salgınlarından beş tanesinin diğerlerinden daha büyük ve yaygın olduğunu söyler. Bu salgınlar Şireveyh, Amvas, Carif, Feteyat ve Eşraf salgınlarıdır.

Şireveyh vebâsı Hz. Peygamber (s.a.s.) zamanında Medâin'de olmuştur.³

İslam tarihinde bilinen ilk büyük salgın ise Hz. Ömer (r.a.)'ın hilafeti döneminde Suriye topraklarındaki Amvas kentinde görülmüştür. Ancak salgınlar kayıt altına alınamayacak kadar sıklıkla vuku bulmuştur. Bu yüzden birçok salgınının yalnızca tarihi verilmiş, toplumu etkileme açısından daha büyük salgınlar hakkında ise daha detaylı bilgiler kayda geçmiştir. Özellikle İslam dünyasındaki salgınlar hakkındaki bu kayıtlar bize toplumun salgınlar karşısındaki tavrını açık bir şekilde öğrenme imkânı vermektedir.

Amvas vakası, Hz. Ömer (r.a.)'ın hilafeti sırasında vuku bulmuştur. 17 ve 18. yıllar bu salgının tarihi olarak kaynaklarda yer almaktadır.⁴ Amvas vakası, Şam bölgesinde vuku bulmuştur. Hz. Ömer (r.a.), Şam'a doğru yola çıkmışken Serğ denilen bölgede Ebu Ubeyde b. Cerrah (r.a.) ve arkadaşları ile karşılaşmış ve bölgede vebâ salgını olduğunu

---

¹ Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Vebâ*, s. 241.

² www.pediatri.hacettepe.edu.tr/Katki/2002-1/veba.html,19.04.2008

³ İbn Hacer, *Bezu'l Mâ'ûn*, s. 361.

⁴ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, IV, 395.

haber almıştır. Bu salgında Ebu Ubeyde b. Cerrah (r.a.)¹, Muaz b. Cebel (r.a.)², Yezid b. Ebi Süfyan (r.a.)³, Safvan b. Vehb (r.a.)⁴, Şurahbil b. Hasene (r.a.)⁵, Fadl b. Abbas (r.a.)⁶ ve daha birçok sahabî şehit olmuştur. Amvas vakası o dönemde yaklaşık yirmi beş bin insanın ölümüne yol açan büyük bir salgındır.⁷

69, 70 ya da 73 yılında Carif vakası olmuştur. Bu salgın önce Basra yakınlarında Carif adlı bölgede baş göstermiş daha sonra da Basra'yı etkisi altına almıştır. Basra ve çevresinde üç gün içerisinde her günde yaklaşık yetmiş bin olmak üzere toplam iki yüz bin civarında insan vefat etmiştir.⁸

87 yılında Feteyât vebâsı vuku bulmuştur. Bu salgın Nesa kentinde başlayıp Şam, Vasıt ve Basra kentlerini de etkisi altına almıştır. Bu salgında daha çok genç kadınlar vefat ettiğinden dolayı bu salgına Feteyat ismi verilmiştir.⁹

107 ve 127 yıllarında Şam'da büyük vebâ salgınları olmuştur. 131 yılında Selem b. Kuteybe vebâsı olarak adlandırılan bir salgın meydana gelmiştir. Bu salgın Basra'da Recep ayında başlamış, Ramazan ayında şiddetlenmiş Şevval ayında etkisi azalmıştır. Bu salgında ölenlerin sayısı bazı günler bine kadar ulaşmıştır. 127 yılında Gurab vebâsı olmuştur. Emevî hükümrânlığı sırasında vebâ salgınları baş gösterdiği vakit halifeler, başkenti Şam dışındaki eski bir Rum kenti olan Rasefe şehrine taşınmışlardır.¹⁰

Tarihçilerin naklettiğine göre vebâ salgınları Abbasiler döneminde, Şam ve civarında azalmıştır. Abbasi emirlerinden biri halka “Allah (c.c.)’a hamdedin ki biz hükümrânlığa geldiğimizden bu yana Allah (c.c.) üzerinizden vebâ belasını kaldırdı” diye seslenmiştir. Bunun üzerine cemaatten cüretli biri “Allah sizinle vebâyı aynı anda başımıza getirmeyecek kadar adildir” demiştir. 134 yılında Rey’de, 146’da Bağdat’ta, 221 yılında Basra’da, 249 yılında Irak’ta, 223 ve 224 yılında İsfahan’da, 346 ve 406 yıllarında Basra’da salgınlar görülmüştür. 423’lü yıllarda Türkistan, Hint ve İran bölgesinde

¹ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğabe*, V, 492.

² İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğabe*, V, 174.

³ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğabe*, V, 492.

⁴ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğabe*, III, 31.

⁵ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğabe*, II, 513.

⁶ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğabe*, IV, 366.

⁷ İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, s. 361.

⁸ İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, s. 362.

⁹ İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, s. 363.

¹⁰ İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, s. 363.

büyük bir vebâ salgını yaşanmıştır. Bu salgın Gazne, Horasan, Cürcan, Rey, İsfahan, Hilvan bölgesini etkisi altına almış ve nihayetinde Musul'a dayanmıştır. Bu salgın için “İsfahan'dan çıktı, arkasında kırk bin cenaze bırakarak, Bağdat'a kadar ulaştı” denilmiştir.¹

425 yılında Şiraz'da görülen salgında insanların çok azı defnedilebilmiş birçoğunu ise gömecek kimse bulunamamıştır. Bu salgın daha sonra Vasıt'a, Ahvaz'a, Basra'ya ve Bağdat'a ulaşmıştır. Denildiğine göre günde yetmiş bin civarında ölen olmuştur. 439 yılında Bağdat, Cezira ve Musul'da üç yüz bin kişinin öldüğü büyük bir salgın görülmüştür. Bu salgında insanlar dört yüz kişinin namazını bir defada kılmışlardır. 452 yılında Yemen ve Hicaz'da vebâ salgını görülmüştür. Öyle ki bu salgın sebebi ile yerleşim yerlerinden bazıları yok olmuştur. 455 yılında Mısır'da on ay boyunca her gün içerisinde bin kişinin öldüğü bir salgın yaşanmıştır.²

400'lü yılların ortalarında Semerkant ve Belh'te salgın görülmüştür. Günde altı binin üzerinde ölümlerin olduğu bu salgında insanlar gece-gündüz hiç durmadan cenazelerin yıkanması, tekfini ve gömülmesi ile ilgilenmişlerdir. Şevval ayından Zilkade ayına kadar, özellikle Semerkant'ta iki yüz otuz altı bin kişi ölmüştür. Daha sonra başka bir salgın önce Türkistan'da başlamış, daha sonra Kaşgar, Fergana ve Semerkant'ı etkilemiştir.³

448 yılında Şam ve Mısır'da başlayıp daha sonra Bağdat'ı da etkisi altına alan bir salgın görülmüştür. Mısır'da bu salgından dolayı günde on bin civarında insan ölmüştür. 445 yılında yine Mısır'da iki yıl boyunca devam eden bir vebâ salgını görülmüştür. Seksen bin civarında insan ölmüştür. 455 yılında yine Mısır'da günde bin kişinin öldüğü salgın yaşanmıştır. 469 yılında Şam'da büyük bir salgın olmuştur. Bu dönemde beş yüz bin olan şehrin nüfusu salgından sonra üç bin beş yüz kişiye kadar düşmüştür. İki yüz kırk fırıncının bulunduğu bölgede salgından sonra sadece iki fırıncı kalmıştır.⁴

478 yılında Irak'ta vebâ salgını olmuştur. 575 yılında Bağdat'ta büyük ölümlere sebep olan bir salgın yaşanmıştır. 633 yılında Mısır'da büyük ölümlere sebep olan bir salgın vakası görülmüştür. 749 yılında Mekke-i Mükerrerme'yi de etkisi altına alan, daha önce

¹ İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, s. 364–365.

² İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, s. 365.

³ İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, s. 366.

⁴ İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, s. 367.

benzeri görülmeeyen büyük bir salgın bölgeyi etkilemiştir. 764 yılında Mısır ve Şam bölgesini kapsayan küçük çaplı bir salgın görölmüştür. 771'de Dimaşk'ta, 781'de, 791'de, 813'te, 819 ve 821 yılında Kahire'de salgınlar görölmüştür.¹

819 yılında Mısır'daki vebâ salgınında İbn Hacer'in Fatıma ve Aliye adındaki kızları da vefat etmiştir.² 833 yılında Mısır'ı ve Kahire'yi de aşan ve daha önceki salgınlardan daha etkili olan bir salgın yaşanmıştır. Bu salgında da İbn Hacer'in büyük kızı Zeyn Hatun vefat etmiştir.³ 840'lı yıllarda da Mısır ve çevresini etkisi altına alan bir salgın daha görölmüştür.⁴

Aynı yıllarda Bursa'da da bir vebâ salgını görölmüştür. Şehrin önemli şahsiyetlerinin de öldüğü bu vakada çok sayıda insan vefat etmiştir. Hicri 873 yılında önce Arabistan, Mısır ve Suriye'de baş gösteren salgın daha sonra Osmanlı İmparatorluğunun başkenti İstanbul'a sıçramış ve bir aylık zaman zarfı içerisinde geride elli altı bin ölü bırakmıştır. Bu salgından dolayı padişah II. Beyazıt dört ay boyunca Edirne'de ikamet etmek zorunda kalmıştır. III. Mehmet döneminde vuku bulan salgın da İstanbul'da büyük bir kırıma sebep olmuştur. Bu salgında İngiliz sefiri Edward Barton da ölenler arasındadır. (Buzlu, 2008)⁵

Daha sonra 1190 (m.1778) yılında İstanbul'da özellikle Galata yerleşkesinde vebâ salgını görölmüş ve bu salgın deniz yolu ile yakın bölgelere taşınmıştır. Bu salgın neticesinde İstanbul nüfusu üçte bir oranında azalmıştır.⁶ 1191 (m.1779) yılında İzmir, İstanbul ve civarında vuku bulan salgında Rum, Yunan, Türk mahallelerinde ölümler görölmüştür.⁷ 1192 (m.1800) yılında Osmanlı'nın bir eyaleti olan Bosna-Hersek'te de salgın görölmüştür. Bunu takip eden birkaç yıl içerisinde ise yine Bosna-Hersek ve oradan İstanbul yolu üzerindeki bölgeler bu salgından etkilenmiştir.⁸

Tabi ki vebâ salgınları daha sonra da hız kesmemiştir. Aksine Osmanlı İmparatorluğu'nda her yıl en az bir defa dahi olsa etkisini göstermiştir.⁹ Osmanlı

¹ İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ün*, s. 368–9.

² İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ün*, s. 9.

³ İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ün*, s. 9.

⁴ İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ün*, s. 369.

⁵ <http://www.buzlu.org/ortacagda-veba-salgini/19.04.2008>

⁶ Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Vebâ*, s.21.

⁷ Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Vebâ*, s.26.

⁸ Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Vebâ*, s.27.

⁹ Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Vebâ*, s. 269.

İmparatorluğu'nda özellikle gerileme döneminden İmparatorluğun son dönemlerine doğru on beş-yirmi civarında etkili vebâ salgını kayda geçirilmiştir.¹ İmparatorluğun son yıllarından günümüze kadar ise tüm dünya'da olduğu gibi İslam dünyası'nda da vebâ salgınları gözle görülür bir şekilde azalma göstermiştir. Vuku bulan salgınların birçoğunu da hafif şiddetli salgınlar oluşturmuştur.

İnsanlık tarihi boyunca çok etkili olan vebâ salgınlarının sebebi üzerine farklı mülahazalar yapılarak, hastalığa karşı önlemler alınmaya çalışılmıştır. Bu hastalığın ortaya çıkışının sebepleri bir sonraki bölümde incelenecektir.

---

¹ Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Vebâ*, s. 102.

BÖLÜM 2: VEBÂ HASTALIĞININ SEBEBİNE DAİR TEORİLER

Vebâ hastalığının sebebine dair teorileri üç başlıkta inceleyebiliriz. Birincisi havanın karakterinin bozulması; ikincisi cinlerin müdahalesi, son olarak da mikrop sebebi ile hastalığın ortaya çıkması.

2.1. Havanın Karakterinin Bozulması

Batıdaki ve doğudaki tıp çalışmalarında uzun zaman referans kabul edilen İbn Sina (ö.428/1037) bulaşıcı hastalıkların sebebi olarak, havanın tabiatının bozulmasını iddia etmiştir. İbn Sina'ya göre; bulaşıcı hastalıklar havanın cevherinin bozulması neticesinde olur. Zira insanlar ve tüm hayvanlar havayı solumadan yaşayamazlar. Canlıların havayı solumadan hayatlarını devam ettirmeleri mümkün değildir.¹

İbn Sina'ya göre vebâ; durgun sular, gömülmeyen çürümüş cesetler, kayan yıldızlar, göktaşları, şiddetli ve sıcak rüzgârlar ve fırtına gibi hava veya toprakla alakalı sebeplerden dolayı havanın bozulması neticesinde gerçekleşir. Doğuda olduğu kadar Batıda da etkisi kalıcı ve derin olan meşhur “miyazma” teorisi budur. Çağdaş bir terim kullanmak istersek, atmosfer kirliliğindeki değişiklikler, eski çağlarda yaşayanları salgın hastalıkların nedenlerini bulmak için meteorolojik koşulları ve değişiklikleri dikkatle incelemeye ve kaydetmeye teşvik etmiştir.² İbn Sina'nın bu görüşleri hem Batı dünyasında hem de İslam dünyasında birçok bilim adamı üzerinde etkili olmuştur.

İbnü'l-Esir (ö.606/1209) vebâ hastalığının tanımında, bu hastalığın havanın bozulması neticesinde insanın mizacının ve bedeninin de bozulmasından kaynaklandığını söylemiştir.³

Yedinci yüz yılda yaşamış meşhur tabiplerden Alauddin b. Nefis (ö.688/1288) de bulaşıcı hastalıkların gökyüzü ve yeryüzündeki etkenlerden dolayı havanın tabiatının bozulması sebebi ile olduğunu öne sürmüştür. O, yeryüzündeki sebepleri şu şekilde sayar: Tuzlu-acı su, genelde savaş yerlerinde görülen henüz gömülmemiş-bozulmuş cesetler ve leşler, böceklerin ve kurbağaların fazlalığı. Semavî sebepler de şu şekilde sıralanır: Yaz sonunda ve sonbaharda göktaşlarının çoğalması ve renklerinin griye

¹ İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, s. 99.

² Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Vebâ*, s. 154.

³ İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, III, 127.

dönmesi, güneyden esen rüzgâr ve saba rüzgârının çoğalması, kışın yağmur alametlerinin çoğalmasına rağmen yağmurun yağmaması.¹

Tıbb-ı Nebevî yazarlarından Zehebî (ö.748/1348) de vebâ hastalığının sebebinin gökyüzü ve yeryüzü etkenlerinden dolayı, havanın tabiatının bozulması olduğunu söyler. Zehebî, “Vebâ hastalığının sebebi; havanın bozulması, yeryüzündeki gömülmemiş cesetler, gökyüzünde bulutların çok olmasına rağmen yağmurun azlığı ve göktaşlarının çokluğudur.”² demektedir. Ona göre bu etkenlerin oluşmasının sonucunda hava bozulur ve tüm canlıların salgılarında da bir bozulma olur. Bu değişim insanların çoğunu da etkisi altına alarak hastalığın ortaya çıkmasına sebep olur.

Ortaçağ Avrupa’sında da vebâ hastalığının, havanın tabiatının bozulması sebebiyle olduğuna inanıldığı için vebâ hastalığı görülen bölgelerde havayı temizlemek amacıyla portakal yaprakları, kafur ve adaçayı yakılarak havanın kokusu değiştirilmeye çalışılırdı.³

Osmanlı İmparatorluğundaki vebâ salgınları ile ilgili yaptığı çalışmayla tanınan Fransız bilim adamı Daniel Panzac da nem ve ısı değişiklikleri, kemirgenler, onların dış asalakları ve basiller gibi unsurların vebâya etkisinin inkâr edilemeyeceğini söylemektedir.⁴

İbn Hacer’e göre, İbn Sina, İbn Nefis, Zehebî gibi âlimlerin ileriye sürdüğü hastalık sebepleri tecrübe ve gözleme dayanmaktadır.⁵ Ancak İbn Hacer, zikredilen tüm bu görüşlerin kaynağını oluşturan havanın tabiatının bozulması teorisine bazı itirazlar yöneltildiğini söylemiştir. Bu itirazları şu şekilde sıralayabiliriz:

1- Eğer vebâ hastalığının sebebi havanın tabiatının bozulması ise mevsimleri düzenli, havası temiz ve suyu güzel olan yerlerde neden bu hastalık vuku buluyor? Hava, insanların ve hayvanların tamamını kapsar. Biz, insanların ve hayvanların çoğunun bu hastalığa yakalandığını görüyoruz. Ancak, mizaç ve yapı olarak aynı özelliklere sahip canlılara bu hastalık sirayet etmiyor. Mesela vebâ hastalığı bir beldedeki evin birine giriyor ve o evdeki tüm insanların ölmesine sebep oluyor ama o

¹ İbn Hacer, *Bezlu’l-mâ’ûn*, s. 100–101.

² Zehebî, et-*Tıbbu’n- Nebevî*, s. 131.

³ Nikiforuk, *Mahşerin Dört Atlısı*, s. 72.

⁴ Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Vebâ*, s. 154.

⁵ İbn Hacer, *Bezlu’l-mâ’ûn*, s. 101.

evin hemen yanında ki eve asla girmiyor. Hatta bir eve giriyor da o evdeki insanların bir kısmına bulaşmıyor. Bu durumda vebâ hastalığının gerçek sebebinin havanın tabiatının bozulması olduğu tezi anlamını yitirmektedir.¹

2- Havanın tabiatının bozulması, insanın salgılarının (kan, safra, balgam vb.) bozulmasını ve hastalıkların artmasını gerektirir. Ama vebâ salgınlarında hastaların bazılarında bu tarz değişiklikler olmadan birçok ölümlerin vuku bulunduğu gözlemlenmektedir.²

3- Şayet havanın tabiatının bozulması vebâ hastalığı için bir sebep ise hava, bedenin tamamını solunum yolu ile etkiler. Vebâ ise insanın bedeninin sadece belli kısımlarında çıkar ve başka yere sirayet etmeden hastalığa yakalanan kişiyi öldürür. Eğer vebâ hastalığına sebep havanın tabiatının bozulması ise hava yeryüzünde daima deveran eder. O bazen sağlıklıdır, bazen de sağlıksız. Vebâ ise bir tecrübeye, bir kıyasa ve bir düzene bağlı olmaksızın her sene gelebilir bazen de senelerce gelmeyebilir.³

4- Allah her indirdiği hastalığın şifasını da indirmiştir. Hadiste de geçtiği üzere bütün hastalıkların şifası, ilacı vardır. Vebâya gelince hekimler onun çaresini bulmakta çaresiz kalmışlardır. Hatta uzman bazı hekimler vebânın çaresinin olmadığını söylemişlerdir.

İbn Hacer'in yukarıda sıraladığı delillerin bir kısmı İbn Kayyım'a diğerleri ise muhtemelen kendisine aittir.⁴ İbn Hacer'in miyazma teorisine yönelttiği tenkitlerdeki tutarlılık ve ilmî yaklaşım takdire şayandır. Ancak İbn Hacer'in naklettiği itirazlar kozalite (nedensellik) açısından değerlendirilirse bu itirazların bazılarının da geçerliliğini kaybedeceği görülecektir.

İdrakten, şuurdan, iradeden, histen, hikmetten, şefkatten vb. özelliklerden mahrum olan madde, kendi işleyişine esas olamaz.⁵ Hiçbir fiil Allah (c.c.)'na rağmen olmaz ve gerçekleşen her bir olay ancak Allah'ın (c.c.) iradesi ile son bulur. Hastalık Allah'ın (c.c.) bilgisi ile gerçekleşir, şifa da onun bilgisi ile vuku bulur. Ölmek, yaşamak gibi

¹ İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, s. 105.

² İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, s. 105.

³ İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, s. 106.

⁴ İbn Kayyım'ın *Zâdü'l-meâd fî hedyi hayri'l-ibâd* adlı eserinin tâ'ûn ile ilgili bölümünde yukarıda sayılan sebeplerin hepsi bulunmamaktadır. İbn Kayyım yalnızca birincisine işaret etmiştir. Bkz. *Zâdü'l-Meâd*, IV, 37-45

⁵ Öztürk, *Kur'an Işığında Sebeplerin Sorgulanması*, s. 199.

hayatı ilgilendiren gökte ve yerde en küçük bir kıpırdanış ancak onun izni ile vuku bulmaktadır.¹ Varlık edilgen konumu ile metafizik alemden kopuk bir hayat sürdüremez. Yani sebepler her zaman aynı neticeyi vermezler. Özellikle hastalıklar konusunda zorunlu bir sebep-sonuç ilişkisi olduğunu söylemek doğru değildir. Bu sebeple yukarıda zikredilen ve zorunluluk esasına bina edilerek açıklanan sebep-sonuç ilişkisi isabetli görülmemektedir. Muhtemelen o, bu hususu fark ettiğinden dolayı son olarak bazı hastalıkları sebeplerle izah etmenin mümkün olmadığını ifade ederek Cenab-ı Hakk'ın yaratması ile gerçekleşen bir hastalık olduğuna işaret etmiştir. Ancak burada da cebrî bir düşünceye kaydığı görülmektedir.

Özetle ifade edecek olursak; varlık ne kendiliğinden olagelmıştır ne de Yaratıcı tarafından kendi akışına bırakılıp “Hadi, işinize bakın” denilmiştir; varlıkta, ilahi irade ve kudret her yerde, her şeyde, her an hükmünü icra etmektedir.² Ancak Cenab-ı Hakk eşyayı sebepleri ile birlikte yaratmıştır.

Sebeplerin varlığı her zaman sonuçların da var olacağını göstermez. Bir evin bireylerinin vebâ hastalığına tutulması komşusunun da bu hastalığa yakalanacağı, bir yere vebânın girmesi orada vebânın herkesi etkisi altına alacağı anlamına gelmez.

Vebâ hastalığının sebebi hakkında ileri sürülen ‘miyazma’ teorisi o kadar etkili olmuştur ki halk arasında yayılmış ve genel kabule mazhar olmuş bir teori gibi telakki edilmiştir. Lübnanlı bir şairin “Suyuklar çalkalandıkça kokuşan atmosferden kaynaklanan (vebâ) ilkbaharda yayılır, yaz sıcakları ile artar/ Kışın aşırı soğuklar hastalığı ortadan kaldırır, daha yeni başlamışsa yayılmasını önler” beyti bu konuda manidar bir örnektir.³

Fransız araştırmacı Panzac ise “Sonuç olarak, çeşitli çürümelerden kaynaklanıp rüzgârlarla getirilmiş olan "mikroplu hava" vebânın en büyük sebebi olarak kabul edilmiştir” diyerek, yeryüzü ve gökyüzündeki değişkenleri ve değişimleri mikrop gibi bir canlı ile ilintilendirerek vebâ hastalığının sebebinin mikroplu hava olduğu görüşünü

¹ Sürremerrî, *Kitabün fihi zikrû 'l-vebâ ve 't-tâ 'ûn*, s. 36.

² Öztürk, *Kur'an Işığında Sebeplerin Sorgulanması*, s. 200.

³ Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Vebâ*, s. 154.

öne sürmüştür.¹ Böylece o, klasik miyazma teorisini mikrop teorisi ile birleştirerek, izah etmeye çalışmıştır.

2.2. Cin Teorisi

Vebâ hastalığının sebebine dair ileri sürülen iddialardan birisi de vebânın sebebinin cinler olduğu görüşüdür. Bu konuda Ebu Musa el-Eş'arî'nin rivayet ettiği bir hadise göre, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in "Ümmetimin yok oluşu ta'n (öldürme) ve tâ'ündandır". buyurmuş. Ashab-ı Kiram "Ya Rasulallah ta'n'ın ne olduğunu biliyoruz. Ama bu tâ'ün nedir?" diye sormuş. Allah Resülü (s.a.s.) "Cin düşmanlarınızın attığı küçük mızraklardır ve her birinde (ta'n ve tâ'ün) de şehadet vardır"² diye cevap vermiştir. İbn Hacer bu hadisin sahih olduğunu belirtmiştir.³ Bu hadis-i şerif bazı âlimler tarafından 'cin düşmanlarınız' değil 'cin kardeşleriniz' olarak rivayet edilmiştir. İbn Hacer'e göre, Zerkeşî (ö. 794/1392), Ahmed b. Hanbel'in bu hadisi *Müsned*'de "ihvanikum" lafzı ile rivayet ettiğini söylemiştir. Ancak kendisi bu hadisi *Müsned*'de araştırmış fakat *Müsned*'de bulamamıştır. Aynı araştırmayı Ebu Hanife'nin *Müsned*'i, Taberanî'nin *el-Mu'cemü'l-kebîr*'i gibi eserlerde de yapmış fakat bu kitaplarda da bulamamıştır. Fakat Şiblî'nin *Âkamu'l-mercan fî ahkâmi'l-Kur'ân* adlı eserinde bu hadisi naklederken 'ihvanikum' ibaresinin bulunduğunu ancak onun da kaynak olarak Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'ini gösterdiğini söylemiştir ve "Bunu *Müsned*'i Ahmed'de nerede buldu anlayamadım" demiştir.⁴ Hadisi 'ihvânikum' ifadesi ile Hakim en-Nisâburî, Ebu Musa el-Eş'arî hadisi olarak rivayet etmiştir. Hâkim'e göre Müslim'in sıhhat şartlarını taşıyan bir hadistir.⁵

Araplar, cahiliye döneminde de bu hastalığın, cinlerden olduğuna inanıyorlardı. İbn Kuteybe (ö.276/890) "Araplar, vebâ hastalığını, cinlerin mızraklaması olarak tarif etmiştir" demektedir.⁶ Ünlü dil âlimi Zemahşerî de (ö.488/1095), Arapların, vebâ hastalığını cin müdahalesi şeklinde tanımladıklarını ifade eder.⁷

¹ Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Vebâ*, s. 154.

² Ahmed b. Hanbel IV, 395.

³ İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, s.109.

⁴ İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, s.137-138.

⁵ Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 50.

⁶ Muhammed b. Kuteybe, *Uyûnu'l-Ahbâr*, II, 114.

⁷ İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, s. 140.

Bu durumda cahiliye döneminde halk arasında yaygın olan bu görüş hadisi şeriflerde “Vebâ, cin düşmanlarınızın müdahalesidir” ve “Vebâ, cin kardeşlerinizin müdahalesidir” şeklinde dile getirilmiştir.

Hadis-i şerifte ifade olunan cin müdahalesi âlimler tarafından çeşitli şekillerde yorumlanmıştır. Ancak yapılan bu yorumlar da hadis-i şerifin mecaz veya gerçek manayı ifade ettiği noktasında tatmin edici bir cevap verememiş, sadece kıyas yapılarak sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır. Son zamanlara kadar insanoğlu yaşayan en küçük canlının mikrop olduğunu bilmekteydi. Ancak günümüzde mikroptan daha küçük olan virüs tanımlanmıştır. Virüsten daha küçük varlığı bilinen, ancak henüz mahiyeti tanımlanamamış canlıların bulunduğu öne sürülmektedir. Vebânın sebebi olarak zikredilen varlıkların mahiyeti tam olarak bilinmediği için, bugün elimizdeki bilgilerle hastalığın cinlerle ilgisi üzerine kesin bir şey söylemek mümkün gözükmemektedir.

Vebâ hastalığının sebebinin, cinlerin müdahalesi sonucu olması hakkında âlimler farklı görüşler öne sürmüşlerdir. Tacüddin Sübkî (ö.771/1370) “Eğer rivayet edilen hadisler sabit ise ve vebâ hastalığı cinlerin müdahalesi sonucu oluyor ise bu hastalığın Ramazan ayında olmaması gerekir.” demektedir. Bunun sebebinin de “Çünkü şeytanlar bu ay içerisinde yakalanıp zincirlere bağlanıyorlar” diyerek Ramazan ayında vebâ hastalığının vuku bulmasının cinler sebebi ile olmayacağına dikkat çekilmiştir.”¹

İbn Hacer bu itiraza “Şeytanların bağlandığını bildiren hadisler, onların yapacakları bütün amellerden ziyade büyük amellerinden men edildiğini ifade ediyor” diyerek cevap vermiştir. Ayrıca İbn Hacer, Ramazan ayı ile ilgili itiraza “Cinler Ramazan ayı girerken vebâ hastalığını bulaştırırlar ve bunun etkisi hemen gözükmez ancak Ramazan ayı girdikten sonra ortaya çıkar”² şeklinde bir yorum getirmiştir.

İbn Huzeyme (ö.311/923) ise bu konuda “Hadiste şeytanların hepsinden değil ancak bir kısmından bahsedilmektedir” diyerek, hadisi yorumlamış ve bu yorumu kitabında bab başlığı olarak kullanmıştır.³ “Şeytanlar ve cinlerin şerlileri bağlanır”⁴ ve “Şeytanlar bağlanır”⁵ hadislerinin, şeytanların azgın olmayanlarının serbest kaldığına işaret ettiği

¹ İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, s.148.

² İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, s.148.

³ bk. İbn Huzeyme, *Sahih*, III, 188.

⁴ İbn Mace, *Savm*, 2; Tirmizi, *Savm* 1.

⁵ Buhârî, *Bedü'l-Halk* 11; Nesai, *Sıyam* 4.

ifade edilmiştir. Buna göre Ramazan ayında vebâ hastalığının görülmesi de serbest kalan cinler tarafından gerçekleştirilmektedir.¹

Kâdî İyad, şeytanların zincirlere bağlanmasının iki şekilde olabileceğini ifade etmiştir. Birincisine göre, şeytanlar mü'minlere zarar vermekten men edilmişlerdir. İkincisine göre de şeytanların insanları aldatmalarının azalması ile sanki zincirlere vurulduğu böylece de müminlerin sevabının çoğaldığı ifade olunmuştur.²

Ebu'l-Abbas Kurtubî de hadisi zahirine hamlediyor ve "Eğer şeytanlar bağlanıyor ise nasıl oluyor da Ramazan ayında şer ve kötülükler görülebiliyor?" sorusuna; "Muhakkak oruç ibadetini, şartlarına ve adabına göre tutan kişiler için şeytanlar bağlanıyor veyahut şeytanların hepsi değil de azgınları bağlanıyor ya da burada kast edilen Ramazan ayında şerlerin azalmasıdır" cevabını vermektedir. İbn Hacer, şeytanların azgınlığının bağlandığını belirten yorumu itimat edilebilir yorum olarak kabul etmektedir.³

Vebâ hastalığının sebebi olarak görülen cinlerin müdahalesi Ramazan dâhil senenin her günü görülebilir. Âlimlerin serdettiği görüşler dikkate alındığı zaman İbn Hacer'in de katıldığı görüş buna imkân tanımaktadır.

Kelâbâzî, (ö.380/990) vebâ hastalığı iki şekilde olabilir demektedir. Buna göre birinci ihtimalde kan ve safra akıntısı gibi veya cinlerden olmayan bir sebep ile bu rahatsızlık vuku bulur. İkinci ihtimalde ise cinlerin müdahalesi ile vuku bulan rahatsızlıklar vardır. Bu ihtimale göre vücudun belli bölgelerinde genelde vücut akıntılarında oluşan yaralar çıkar. Ancak orada her hangi bir darbe izi yoktur. İşte bu cinlerden kaynaklanmaktadır.⁴ Burada özellikle üzerinde durulması gereken husus vebâ hastalığının somut değişiklikler de olmadan canlılarda görülmesidir. İşte bu durum Kelebâzî'ye göre cin müdahalesinin var olduğunun ispatıdır. Ayrıca Kelebâzî vebâ hastalığının sebebini sadece cinlere indirgemeyerek diğer faktörleri de dikkate almak suretiyle geniş bir bakış açısını yansıtmıştır.

İbn Hacer, vebâ hastalığının sebebinin cin müdahalesi olduğu görüşünü benimsemiştir. İbn Hacer, kendi görüşünü desteklemek için, İbn Sina'nın vebâ hastalığının sebebi

¹ İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, s. 149–150.

² İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, s. 150.

³ İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, s. 150.

⁴ İbn Hacer, *Fethü-l- bâri*, X, 191.

olarak gördüğü ‘havanın tabiatının bozulması’ tezini eleştirerek kendi tezini ispatlamaya çalışır. İbn Hacer bu konuda şunları söylemektedir:

“Muhakkak vebâ hastalığı cinlerin müdahalesi sonucu ortaya çıkar. Bu hastalık genelde mevsimlerin geçiş dönemlerinde havası ve suyu güzel olan yerlerde görülmektedir. Eğer havanın tabiatının bozulması sebebi ile vebâ hastalığı ortaya çıksaydı yeryüzünde bu hastalığın sürekli devam etmesi gerekirdi. Ancak bilindiği gibi hava bazen düzenli bir tabiata sahiptir bazen de bu düzenini kaybetmiştir. Yine vebâ hastalığı da tecrübe ve herhangi bir kıyasa bağlı kalmaksızın bazen görülür bazen de görülmez. Kimi zaman da senelerce bu hastalıktan bahsedilmez. Bundan dolayı havanın bozulması bu hastalığın sebebi olamaz. Eğer öyle olsa idi bu hastalığın, insanları ve tüm canlıları etkisi altına alması gerekirdi. Ancak görülüyor ki birçokları bu hastalığa yakalanıyor ama onlar ile aynı yapıya sahip olmasına rağmen komşusu sağlam kalıyor. Eğer vebâ hastalığı havanın bozulması ile olsa idi tüm bedeni kaplardı fakat bu hastalık vücudun belli bölgesinde kalıyor ve orayı aşmıyor. Havanın bozuk olması vücut salgılarının bozulmasını ve birçok hastalığın görülmesini gerektirir. Fakat biz hastalık olmaksızın ölüm olayını görüyoruz. Bu da gösteriyor ki vebâ hastalığının sebebi cinlerin müdahalesidir.”¹

Allah Resulü (s.a.s.)’in vebâyı tavsif ettiği “Cin düşmanlarınızın attığı küçük mızraklardır ve her birinde (ta’n ve tâ’ûn) de şehadet vardır” hadisi iki farklı şekilde anlaşılmıştır. İbn Hacer, “Öyle zannediyorum ki ‘Ümmetimin sonu düşman darbeleri ve vebâdandır” sözü Hz. Peygamber (s.a.s.)’in duasının sonucudur. Hz. Peygamber (s.a.s.), bir hadislerinde “Ya Rabbi! Ümmetimin sonunu düşman darbeleriyle senin yolunda ölümden ve vebâdan kıl”² buyurmuştur” demektedir. Hz. Peygamber (s.a.s.)’den sadır olan bu hadis-i şeriflere yönelik ikinci yaklaşım ise bunların dua olmadığı aksine bunların haber olduğudur. Ancak İbn Hacer bu yaklaşımı isabetli bir yaklaşım olarak kabul etmez.³ Ona göre bu hadis-i şerifler Hz. Peygamber (s.a.s.)’in bir duasını, temennisini bize bildirmektedir.

İbn Hacer, cinlerin insanlara vebâ ile musallat olmasında bir takım hikmetler olduğunu düşünmektedir. Nitekim *Bezu’l-mâ’ûn fi-fadli’t-tâ’ûn* adlı kitabında “Cinlerin insanlara

¹ İbn Hacer, *Fethü-l- bâri*, X, 191.

² Ahmed b. Hanbel, IV, 238.

³ İbn Hacer, *Bezu’l-mâ’ûn*, s. 122.

vebâ ile musallat olmasındaki hikmet” şeklinde bir başlık kullanmıştır.¹ Ona göre cinlerden düşmanlarımızın darbeleri ile vebâ hastalığının vukuunda birçok hikmetler vardır. Çünkü bizim düşmanlarımız onların şeytanlarıdır. Fakat onların müminleri ise kardeşlerimizdir ve Allah (c.c.) bize cinlerden ve insanlardan düşmanlık yapanlara karşı kendisinin rızasını kazanmamız için mücadele etmemizi emretmiştir. Ancak insanlardan iman edenler müstesna, birçoğu Allah’ın (c.c.) emirlerine uymamışlardır. Allah (c.c.) da insanların kendisine itaat etmemesine ve günahlara dalıp yeryüzünde fesat çıkarmalarına bir karşılık olarak cinlerle insanları cezalandırmıştır. Aynı durum cinler için de söz konusudur. Bu aziz ve hakim olan Allah’ın (c.c.) sünneti değişmez kanundur. Vebânın bu şekilde musallat edilmesi cezayı hak eden için cezanın verilmesi, şehitlik ve rahmeti hak eden için de hak ettikleri mükâfatın verilmesi anlamına gelmektedir. Bu hastalık toplumda baş gösterdiği zaman kâfirler için bir ceza, müminler için de bir temizlenme vesilesidir. Allah (c.c.) müminin her halini hayırlı kılmış ve her durumda onun hayrını istemiştir. Mümin de o kimsedir ki ona hayır isabet ettiği zaman şükreder, zarar verici bir durum ile karşılaşır da buna sabreder.²

İbn Hacer’e göre vebâ hastalığı tamamen cinlerin müdahalesinden kaynaklanmaktadır. Bu hastalığın sebebi olarak gösterilen havanın tabiatının bozulması gibi gerekçeleri o kesin bir dille reddeder. Ancak hastalıklar ile cinler arasındaki ilişki bugün modern ilim tarafından üzerinde durulmuş ve araştırılmış bir konu değildir. Bu yüzden konu ile ilgili hadisleri detaylı yorumlama imkânına sahip değiliz. Hz. Peygamber (s.a.s.)’den geldiği sabit olan bir haberi de yalanlamamız mümkün değildir. Tıp ilmi bu konu ile ilgili daha detaylı araştırmalar yaptığında cinler ile hastalıklar arasında daha geniş malumata ulaşmış olacağız.

2.3. Mikrop Teorisi

Modern tıp, vebâ hastalığının mikrop/virüs yoluyla bulaştığı görüşündedir. Bu görüşe göre vebâ etkeni ‘Yersina Pestis’ denilen bir mikroorganizmadır ve pire ısırması ya da dışkısı ile bulaşır.³ Vebâ hastalığının bulaşması tanımlanırken genelde pirelerin ısırmasından bahsedilir lakin, yukarıda ‘kene ısırması ya da dışkısı’ ibaresi kullanılmıştır. Ancak burada keneden kasıt, pireleri de içeren asalak yaşam sürdüren

¹ İbn Hacer, *Bezlu’l-mâ’ûn*, s. 153.

² İbn Hacer, *Bezlu’l-mâ’ûn*, s. 153–154.

³ *Ana Britanica*, “Vebâ” mad, XXI, 558.

hayvanların geneli olmalıdır. Pirelerin bu teorideki yeri genelde mikrobu taşıyan canlı olmasıdır. Herhangi bir kemirgenin ölmesi sonucu bunun üzerinde asalak tarzda yaşam sürdüren pireler sağ kalırlar. Pirelerin hayatlarını idame ettirmeleri için yirmi dört saatte bir kan emmeleri yeterlidir. Ancak Yersina Pestis adlı mikrobu taşıyan pire daha uzun süre yaşayabilmektedir.¹

Mikrop ilk defa 1884'te Hong Kong'da tespit edilmiştir. Mikrop 1.5–2 mikron boyunda 0.5–0.7 mikron eninde, gram negatif basıldır. (Sağlık Bilgisi, 2008)² Yersina Pestis adlı bu organizma mikroskopta çengelli iğne şeklinde görülmektedir. Ortam sıcaklığı 28 derece olan yerler bu canlı için en ideal yaşam alanlarıdır. Suda, nemli toprakta ve hububat içerisinde haftalarca canlı kalabilen Yersina Pestis, donma noktasına yakın sıcaklarda, aylar hatta yıllarca canlılığını sürdürebilir. Ancak 55 derecelik bir ısıda on beş dakika kalması onun ölümüne yol açmaktadır. Güneş ışığına maruz kalması da bu mikrobun ölümüne yol açmaktadır. (Hacettepe Üniversitesi, 2008)³

Bu mikrobun, donma noktası ile elli beş derece arasında yaşamını sürdürebilmesi, haftalarca hatta aylarca etkisini gösteren ve belli yaşam odakları edinen özelliğini açıklamaktadır. Tarihte İstanbul, Eflak-Boğdan, Mezopotamya, Doğu Anadolu ve havalisi, limanlar bu odaklara örnek olarak verilebilir.⁴ Bu yaşam odak noktaları sayesinde vebâ hastalığı mevsimler gibi gelip-geçen bir hüviyete bürünmüştür. Vebâ hastalığı özellikle bu bölgelerde sıkça görülür. Örneğin geçmişte İstanbul'da yüz elli yılın doksan dört yılında, bu hastalığın görülmesi⁵, Yersina Pestis'in anlatılan vasıfları ile ne kadar da tehlikeli bir organizma olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Yersina Pestis ağır şartlar altında yaşamını idame ettirebilen bir mikroorganizmadır. Onun bu özelliği hastalığın bulaşmasını ve yayılmasını kolaylaştırmaktadır. Üçüncü bölümde vebâ hastalığının bulaşması ve yayılması irdelenecektir.

---

¹ Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Vebâ*, s. 43.

² <http://www.saglikbilgisi.com/makale/veba,19.04.2008>

³ <http://www.pediatrici.hacettepe.edu.tr/Katki/2002-1/veba.html,19.04.2008>

⁴ Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Vebâ*, s. 41.

⁵ Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Vebâ*, s. 52.

BÖLÜM 3: VEBÂ HASTALIĞININ BULAŞMASI ve YAYILMASI

3.1. Bulaşma

Modern tıp bulaşmayı, bulaşıcı hastalık etkenlerinin, kaynaklarından bir takım vasıtalarla istidatlı canlılara taşınması şeklinde tarif etmektedir.¹ Cahiliye dönemindeki putperest insanlar olayları sebeplere bağlayarak Allah'ın (c.c.) madde üzerindeki tasarrufunu yok sayan bazı inançlara sahiptiler. Hastalıkların bulaşması hususunda da böyle bir inanç olsa gerek ki Hz. Peygamber (s.a.s.), “Hastalığın (bizatihi) bulaşması yoktur”² buyurarak bu inancı tashih etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.) cahiliye döneminin bu batıl inancını, tevhit akidesine uymadığından dolayı reddetmiştir. Bu hadisi duyarak bulaşmanın olmadığına kani olan bir bedevi, Hz. Peygamber (s.a.s.)’e gelerek:

— Ya Rasulallah (Hastalığın sirayeti yoktur! Buyurdunuz. Fakat) benim geyikler gibi (düzgün sağlam) ve (temiz) kumluk (arazi) da yaşayan develerime ne dersiniz? Bu develerim arasına (hariçten) uyuz deve (gelip) sokulunca develerimi uyuz ediyor! demiştir. Bunun üzerine Resul-i Ekrem;

— Ya ilk uyuz deveye bu hastalığı kim sirayet ettirdi? diye cevap vermiştir.³

Cahiliye dönemindeki insanların olayları tamamen sebeplere bağlamasına karşılık Hz. Peygamber (s.a.s.) gerçek sebebin Allah (c.c.) olduğunu, onun kudreti dışında her hangi bir şeyin gücünün olamayacağını söyleyerek onlara tevhidî bir cevap vermiştir. Yukarıda nakledilen hadiste ilk önce uyuz illetine tutulan devenin hastalığı, sirayetle olmayıp Allah'ın (c.c.) takdiriyle vücuda geldiği ve o bedevinin de devesinin Allah'ın (c.c.) takdiri ile o hastalığa yakalandığı ifade olunmuştur.

Hz. Muhammed (s.a.s.) insanların bulaşıcı hastalıklardan korunmasını sağlamak için ashabına karantina önlemini tavsiye etmiştir. Buna göre hastalığın olduğu bölgeye giriş ve çıkışlar yasaklanarak hastalık belirli bir coğrafyaya hapsedilecektir. Hz. Peygamber (s.a.s.) “Bir yerde vebâ olduğunu işitince oraya girmeyin, bulunduğunuz yerde vebâ çıkacak olursa, hastalıktan kaçıp kurtulmak maksadıyla orayı terk etmeyin”⁴ diyerek

¹ Turhanoğlu, *Hadislerde Koruyucu Hekimlik*, s.64.

² Buhârî, Tıbb 54; İbn Mace, Tıbb 43.

³ Buhârî, Tıbb 25; Ebu Davud, Tıbb 24.

Yani ilk şüphesizdir. Bunun gibi senin develerine sirayeti de Allah-u Teala'nın takdiriyledir.

⁴ Buhârî, Tıbb 30; Ahmed b. Hanbel, I,178.

karantina önlemine dikkat çekmiştir. Vebâ ile ilgili müstakil bir eser kaleme alan Süremerî (ö.776/1375), hastalığın bulaşacağına inanmanın doğru olmadığını söyler. Ona göre hastalık olan bölgeye girmenin yasaklanmasında kişinin kendisini vesveseden, sabırsızlıktan, kederden emin tutması amaçlanmaktadır.¹

Hastalıkların bulaşmadığını ifade eden hadis ile karantinaya dikkat çeken hadisin ortak noktası sebepleri ve sonuçları yaratan Hâlik'ın hastalıklar üzerindeki tasarrufu ve kişinin buna iman etmesidir. Ancak bulaşmanın olmadığını ifade eden hadis doğru yorumlanmadığı için bir kısım insanlar hastalıkların bulaşmasını imkânsız görmüşler bazıları ise bulaşmayı kabul etmişlerdir. Buna rağmen Endülüs'te 14. yüzyılda bulaşmanın olmadığı ulema tarafından düşünülmüştür. Şehre giren vebâlı hastalardan sonraki salgın ise bulaşmanın var olduğunu acı bir tecrübe ile kanıtlamıştır.²

Daha önce de ifade edildiği üzere modern bilime göre vebâ hastalığının sebebi, henüz 1884 yılından tanımlanmış Yersina Pestis adındaki mikroorganizmadır. Bu mikroorganizma güneş görmeyen ve nem oranı yüksek izbe yerlerde kendisine hayat alanı bulmaktadır. (Sağlık Merkezi, 2008)³

Hastalığın bulaşması için uygun ortam pirelerin yaşamsal alanlarının var olmasıdır. Buna göre 24 derece ısıya ve %60–90 oranında nemli havaya sahip olan bir ortam bu canlı için en uygun yaşamsal alandır.⁴ Kaldı ki pireler yirmi dört saatte bir kez olmak üzere hedefindeki canlıdan kan emme sonucu gıdasını alarak, hayatlarını idame ettirebilirler.⁵ Vebâ hastalığının bulaşması farklı coğrafyalarda farklı mevsimlerde görülmektedir. Bu farklılığın temel sebebi sıcak havanın ve nem oranının tüm dünya'da farklı zamanlarda bulunmasından kaynaklanmaktadır.

Vebâ hastalığı, aslında kemirgen hayvanların hastalığıdır. Bu hastalığın insana bulaşması ise hastalığı taşıyan farelerin pireler tarafından ısırılması ve bu pirelerin de uygun ortamlarda insanı ısırması sonucunda olur. Hastalık, mikrop kapıldıktan sonra gelen 2–8 gün içerisinde kendisini gösterir ve hastada aniden başlayan baş ve sırt ağrıları, ateş, titreme, kusma, nefes darlığı, halsizlik, deri lekeleri, burun kanaması, kan

¹ Süremerî, *Kitâbü'n fihi zikru 'l-vebâ ve 't-tâ 'ün*, s. 49.

² Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Vebâ*, s. 158.

³ <http://saglik-merkezi.blogspot.com/2007/09/vebâ-hastalii.html>, 19.04.2008

⁴ Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Vebâ*, s. 43.

⁵ Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Vebâ*, s. 90.

tükürme, kasık ağrıları ve devamlı dalgınlık görülür. Hastanın dili de kahverengi ve kurudur. (Sağlık Merkezi, 2008)¹

Yerleşim bölgelerinde hastalığın evcil kemiriciler arasında yayılması insan vebâsının ortaya çıkması için elverişli ortam oluşturur. Hayvanlar arasındaki salgın, kemirici hayvan sayısının azalmasına yol açınca, ölü hayvanların üzerindeki pireler konak canlı olarak insanı seçer. Önceleri nadiren görülen vakaların sayısı elverişli koşullarda artar.²

Ancak insanlar arasındaki salgının insandan insana doğrudan bulaşma yolu, akciğer komplikasyonudur. Akciğerden herhangi bir vesile ile hastalığı taşıyan madde dışarı atılır bu madde de başka bir insan tarafından bünyesine alınırsa hastalık bulaşmış olur. Bu doğrudan bulaşma anlamına gelmektedir. Bununla birlikte insandan insana pire, bit ve farklı taşıyıcılar vasıtası ile yer değiştiren dış asalaklarla da bu hastalık bulaşmaktadır.³ Bulaşmada önemli olan nokta, vebâ hastalığına yakalanmış kişi ile sağlığı yerinde olan kişilerin herhangi bir yaklaşmasıdır.

Pirenin ısırması sonucu insan vücudunda vebâ hastalığı üç şekilde vuku bulur. Bunlar Lenf bezi (hıyarcık, bubonic vebâsıdır), deri vebâsı ve akciğer vebâsıdır. Bu belirtiler mikrobu kaptıktan sonraki beş gün içerisinde ortaya çıkabilir.

Lenf bezi vebâsı, hastalığı kapmış bir pirenin ısırması sonucu başlar. Isırılmış bölgede önce kararmalar görülür. Daha sonra koltukaltında, kasıklarda ve boyun bölgelerinde yumurta büyüklüğünde şişmeler olur. Kişide ateşin ve akıl noksanlığının görülmesi ile hasta kısa bir zamanda hayatını kaybeder. Hasta ölmeden önce hastanın teri, idrarı ve tükürüğü çok fena kokar.⁴ Bu tür vebâ, insandan insana doğrudan bulaşmaz, mikroorganizma pire aracılığı ile taşınır. Lenf bezi vebâsında kana karışan bakterilerin akciğerlere yerleşmesi akciğer vebâsının görülmesine sebep olur.⁵

Akciğer vebâsı ise mikropların akciğere yerleşmesi sonucu görülür. Solunum yolları ile vücuttan kan atılmasına neden olan akciğer vebâsı vakasında görülen sonuç genelde ölümdür. Bulaşma yolu solunum yollarından; tükürük, öksürük ve kan şeklinde çıkan

---

¹ <http://saglik-merkezi.blogspot.com/2007/09/vebâ-hastaligi.html>, 19.04.2008

² *Ana Britanica*, “Vebâ” mad, XXI, 558.

³ Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Vebâ*, s.42.

⁴ Nikiforuk, *Mahşerin Dördüncü Atlısı*, s. 71.

⁵ *Ana Britanica*., “Vebâ” mad, XXI, 558.

mikroplu maddelerin başkası tarafından bünyesine alınması şeklindedir.¹ Baş ağrısı, yüksek ateş, öksürük ve nefes zorluğu akciğer vebâsının belirtileridir. Hastanın kan basıncı düşer, rengi morlaşır, balgamı kanlıdır. Bronşit gibi başlar sonra zatürre şekline döner. Karaciğer bozukluğu da olaya eklenerek bu süreç 2–3 günde ölüm ile sonuçlanır.²

Deri vebâsında ise ısırık yerinde noktacı şeklinde kanama, ülserler (yaralar) ve ölü dokuların bulunduğu görünüm olabilir.³

Hastalığın bulaşmasında kemirgenlerin ne kadar önemli bir faktör olduğunu, bazı seyyahlar/tarihçiler salgınlarda kayıt altına almıştır. 1836 yılında İngiliz bir seyyah şunları kaydetmiştir:

“İlgın’da vebâ azmıştı ve her gün 8–10 vaka görülüyordu... Köy sanki bir çöldü, sakinlerinin hemen hepsi ölmüştü... Ovada (İlgın) yaklaşık sincap büyüklüğünde bir cins kemirgen kaynıyordu, Bunları Küçük Asya’nın başka kısımlarında da görmüştüm; ama bir cins köstebek mi, aktavşan mı, kır faresi mi, yoksa hamster mi belirleyemedim. Bazılarını vurmaya çalıştım, ama çok kurnazlar, deliklerinden çıkmaya yanaşmıyorlar. Yaralandıklarında bile deliklerine kaçıyorlar. Renkleri sarımsı kahverengi ve Rusya’nın güney bölgelerinde çok görülürler. Bu bölgede bu cinse ‘bozkır faresi’ denir”.⁴

Günümüzde çok az rastlansa da vebâ ve sıkça görülen diğer bulaşıcı hastalıklar, hayat şartlarının çok zor olduğu, bakteriyel organizmalar ile mücadelenin yetersiz kaldığı bölgelerde görülmektedir. 2005 yılında Uşak ilindeki vebâ salgını (Tgrt haber, 2008)⁵ ile Irak-İran sınırındaki (Lpg haber, 2008)⁶ vebâ haberleri vebânın tamamen ortadan kalkmadığına işaret etmektedir.

3.2. Yayılma

Vebânın yayılması, hastalığı kapmış kişilerin veya canlıların herhangi bir önlem alınmaksızın farklı bölgelere giderek mikrobu oraya taşımaları veya mikrobun herhangi

¹ Nikiforuk, *Mahşerin Dördüncü Atlısı*, s. 71–72.

² <http://saglik-merkezi.blogspot.com/2007/09/vebâ-hastalii.html,19.04.2008>

³ <http://saglik-merkezi.blogspot.com/2007/09/vebâ-hastalii.html,19.04.2008>

⁴ Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Vebâ*, s. 57.

⁵ <http://www.tgrthaber.com.tr/search.aspx?query=%c4%b1rakta+vebâ,19.04.2008>

⁶ <http://haber.lpghaber.com/Irak-tan-Iran-a-gelen-vebâ-hastalari--haberi-1071.html,19.04.2008>

bir vesile ile yerleşkesini değiştirmesi sonucu olmaktadır. Tarihe bakıldığında her hangi bir salgının kontrol altına alınmasının ne kadar güç olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bir salgını kontrol altına almak için farklı önlemlerin alınması ve bunların dikkat ile izlenmesi gerekmektedir. Modern iletişim araçlarının var oluşu ve sağlık alanındaki gelişmeler ile buna yardımcı ekipmanların birlikteliği günümüzde acil müdahale gerektiren durumlara yeteri hızda cevap verme olanağını sunmaktadır. Bunun neticesinde, salgınlar daha fazla yayılma imkânı bulmaksızın karantina ve tedavi yöntemleri ile etki alanı en aza indirilerek orta çağ ve daha önceki devirlerdeki gibi korkutucu sayısal tabloların oluşması engellenmiştir. Bu nedenle son zamanlarda vuku bulan vebâ salgınlarının ciddi zayıflara sebep olmamasının sebebi buna karşı alınan tedbirlere bağlı olabilir. (Hacettepe Üniversitesi, 2008)¹

Bulaşıcı hastalıkların önlenmesinde mikrobun yayılma yollarının tespit edilmesi önemli bir etkidir. Problemin sebebi ortadan kaldırıldığı vakit insanlığın karşı karşıya kaldığı bu salgın daha dar bir bölgeye hapsedilerek etkisi en aza indirilecektir. Ancak ortaçağ ve öncesinde görülen sebeplere günümüzde yenilerini eklememiz gerekmektedir.

Orta çağ ve daha öncesinde vebâ hastalığının yayılması dinsel ve kültürel kutlamalar, panayırlar, kirli çamaşır yıkayıcıları ve hamamlar, devlet elçileri, kısa mesafeli yolculuklarda bulunan satıcılar ve ülkeler arası ticarete söz sahibi olan kervanlar, hayat tarzı olarak göçebeliği benimsemiş toplumlar ile yazlık ve kışlık, farklı kentleri kendilerine yerleşke olarak kabul eden siyasi yönetimler, aylarca hatta yıllarca seyir halinde bulunan askerler, limanlar ve uluslararası seferlerde bulunan gemiler ile herhangi bir gerekçeden dolayı yaşadığı bölgeleri terk eden insanlar vesilesi ile olmaktadır.²

Günümüzde ise bu hastalığın yayılmasında yukarıda sayılan etkenlerin bazılarının yanında bu hastalığın biyolojik silah olarak kullanılmak maksadıyla geliştirilmesi (Hacettepe, 2008 Üniversitesi)³, Dünya nüfusunun artışı ile orantılı olarak bazı bölgelerin sağlık hizmetlerinden daha az yararlanması ve Dünya genelindeki

---

¹ <http://www.pediatri.hacettepe.edu.tr/katki/2002-1/veba.html,19.04.2008>

² Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Vebâ*, s. 94–100.

³ <http://www.pediatri.hacettepe.edu.tr/katki/2002-1/veba.html,19.04.2008>

çatışmaların fakir bölgedeki mikroorganizmalar için elverişli ortamların oluşmasına sebep olması sayılabilmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri 1950 ve 1960'lı yıllarda vebâ mikrobu Yersina Pestis ile saldırı amaçlı biyolojik silah olarak ilgilenmiş ve laboratuvar ortamında üretimini gerçekleştirmiştir. Ancak, ABD'de biyolojik saldırı silah programının 1970'lerin başında sonlandırılması ile bu yöndeki çalışmalarının durduğu bilinmektedir. Bununla birlikte, Sovyetler Birliği'nde ondan fazla enstitüde, binlerce bilim adamı tarafından biyolojik silah amaçlı olarak vebâ üzerinde çalışıldığı, ayrıca biyolojik silah programı olan diğer ülkelerde de vebânın bu amaçla kullanıldığı bilinmektedir. İlk kez, İkinci Dünya Savaşı sırasında Japon Ordusu'nun 731. kısmı olarak bilinen grubu tarafından vebâ ile enfekte pirelerin Çin şehirlerinin üzerine ardarda defalarca atıldığı bilinmektedir. Ancak vebâ mikrobunu biyolojik silah olarak kullanmanın ne kadar etkili olduğu hakkında net bir sonuç bulunmamaktadır. Yalnız daha kesin ve etkili olan; mikroorganizmanın, aerosol formuna dönüştürülmesinin ABD ve Sovyetler Birliği tarafından gerçekleştirildiği de bilinmektedir. Vebânın siviller açısından ciddi tehlike olarak algılanması ise 1995 yılında Ohio'da Yersina Pestis'i posta yolu ile yaymak üzere iken yakalanan Larry Wayne Harris'ten sonra olmuştur.

Ortaçağlarda batı dünyasında hastalığın ilahi bir lanet olduğu düşünülerek, tedbir alınması cihetine gidilmemiştir.

İnsanoğlu tarih boyunca baş edemediği bir hastalıkla karşılaştığında, hastalığı doğaüstü güçlerle izah etmeye kalkışmıştır. Hastalıkları, görünmeyen ruhani varlıklarla veya tabiatıta var olan nesneler ya da tabiat kanunları ile arasında bir bağ kurarak açıklamaya çalışmıştır. Bu bağ genelde birbirine yakın gibi olan ya da birbirine benzemeyen nesneler arasında kurulmuştur. Ancak tüm bu faaliyetler hastalığın önlenmesi noktasında alınması gereken önlemleri kısıtlamaktadır. Çünkü insan için müdahale edeceği bir alan kalmamış olmaktadır.

İslam anlayışına göre her şeyi yaratan Allah (c.c.)'dur. Hastalığı yarattığı gibi onun şifasını da yaratmıştır.¹ Hastalık insan için bir imtihan olarak var edilmiştir. Burada önemli olan nokta sebep-sonuç bağlamında olayı değerlendirerek hastalığın

---

¹ Buhârî, Tıbb 1; İbn Mace, Tıbb 1.

görülmesine sebep olan amilleri tespit etmektir. Hz. Muhammed (s.a.s.)'in sağlık noktasında yapmış olduğu birçok uygulama ve tavsiyeleri bizlere müdahale edebileceğimiz bir alanın bırakıldığını göstermektedir. Yani hastalığın fizik ve metafizik boyutu vardır. Hastalığın fiziki boyutunda hastalığa çare arayarak tedavi metotları geliştirilmelidir. Metafizik boyutunda da sabır, şehadet, cennet gibi kavramlar çerçevesinde düşünülerek 'kaza ve kadere' iman edilmelidir.

Günümüz modern dünyasında ise bilimsel gelişmeler öncülüğündeki çalışmalar varlığın metafizik boyutundan uzaklaşmış durumdadır. Metafizik boyuttan uzaklaşarak sadece fiziki sebepleri dikkate almak birçok noktada insanlığın aleyhine olmaktadır. Çünkü insanoğlu ruh ve bedenden mürekkeptir. Beden, fizikî dünyayı temsil ederken ruh ise metafizik bir âlemin habercisidir. Bilim adamları karşılaştığı hastalıkların bir kısmına tam manası ile bir çözüm üretememektedirler. Bunun yanında metafizik bir âlemin ögesi olan ruhla ve nefisle alakalı, psikolojik rahatsızlıklar günümüz toplumlarının en önemli problemlerindendir. Dünyanın en gelişmiş ülkelerinden biri olan İsveç'te hastanelerdeki hastaların çoğu ruhsal rahatsızlığı olan insanlardır. Bu hastaların yarısını ise 20–25 yaşlarında olan gençler oluşturmaktadır.¹ Özellikle Batı dünyasında insanların bir kısmı hastalıklara tahammül edemeyerek hayatlarını bir şekilde sonlandırmaktadırlar. Eğer ruh ve bedenden mürekkep insanın sorunlarına çözüm sadece fizik âleminde aranırsa çalışmalar sonuçsuz kalacaktır. İnsanlık bu noktada dengeyi sağlamalıdır. Bu meyanda tamamen mistizizm veya sekülerizm, insanlığın sorunlarına çözüm üretmeyip sorunları daha da karmaşık hale getirecektir. Öngörülen yol ise fizik ve metafizik hayatı birbiri ile iç içe gören ve bu iki hayat için öneriler getiren anlayıştır.

---

¹ Doğan, *Toplumun Temelini Sarsan Belli Başlı Problemler*, s. 100.

BÖLÜM 4: VEBÂ HASTALIĞINA KARŞI ALINACAK TEDBİRLER

Vebâ hastalığı bulaşıcı bir hastalıktır. Bu sebeple hastalığın görüldüğü yerlerde birçok sosyo-ekonomik sorunlar ortaya çıkabilir. Bu sorunların önüne geçebilmek için bir takım tedbirler almak gerekmektedir. Alınacak tedbirlerin en önemlisi hastalığın yayılmasını önlemektir. Bu tedbirden sonra hastalığa maruz kalmış kişiler acilen tedavi edilmelidir. İnanan insanların hastalığın toplum psikolojisine olumsuz etkilerini azaltmak için dua etmeleri de önemlidir.

Hastalığın yayılmasını engellemek için alınacak tedbirlerin başında karantina uygulaması gelmektedir. Karantina uygulaması ile hastalık taşıyan canlıların salgın alanından çıkmamasını temin ederek hastalığın yayılma olasılığını en aza indirmek hedeflenmektedir.

Vebâ hastalığına karşı alınacak tedbirlerden bir diğeri de hastalığın tedavi edilmesidir. Vebânın nasıl tedavi edileceği hususunda modern tıp ve modern tıp öncesi dönemdeki ortaçağ teknikleri farklılık göstermektedir. Ancak vebâ mikrobunun tanımlanması, modern tıbbın bir başarısıdır ve bunun sonucunda ise günümüzde pozitif ve etkili ilaçlar ile önlem alınabilmektedir.

Vebâ hastalığına karşı alınacak tedbirlerden bir diğeri ise psikolojik tedbirlerdir. Bunların başında ise dua gelmektedir. Dua kul ile Rab arasındaki en canlı bağlantıdır. Her inanın farklı şekillerde bu bağlantıyı gerçekleştirdiği görülmektedir. İslama göre ise samimi bir kalple ve Hz. Peygamber (s.a.s.)'in bize gösterdiği şekilde dua yapmamız, Kur'an okumamız yapılabilecek başlıca faaliyetlerdir.

Ancak unutulmamalıdır ki sebeplerin var olması sonucun da var olacağı anlamına gelmez.¹ Sonucun var olması için insanın sebepleri Yaratan'a karşı yakarıшта bulunması kişinin psikolojik olarak daha fazla morale sahip olmasını sağlamaktadır. Bu ise kişinin hem Rabb'ini razı ederek ondan talep ettiği şifayı almasına hem de hastalığa karşı daha güçlü bir hale gelerek hastalığı yenmesine yardımcı olacaktır.

---

¹ Öztürk, *Kur'an Işığında Sebeplerin Sorgulanması*, 199.

Çeşitli dönemlerde alınan bu tedbirlere baktığımız zaman, bunların birbirlerinin alternatifini olmadığı, aksine birbirlerini desteklediğini görmekteyiz. Bu tedbirlerin birlikteliği, fizik ve metafizik âlemin parçası olan insanın, madden ve ruhen daha dirençli olmasına sebep olur.

4.1. Karantina

Bulaşıcı hastalıkların bulaşmasına karşı alınacak tedbirlerin başında karantina gelir. Karantina, bulaşıcı bir hastalığın bulaşmasına maruz kalmış veya kalmış olmasından şüphe edilen insan veya evcil hayvanların, hastalığı en uzun kuluçka dönemi boyunca, böyle olmayanlarla temasını önlemek için hareket serbestliğinin sınırlandırılmasıdır.¹ Karantina, bulaşıcı hastalıkların yayılmasını önlemek için alınabilecek öncelikli tedbirler arasındadır. Enfeksiyona sebep olmuş unsurlar, bu şekilde kontrol altına alınmış olur ve her hangi bir yayılma ihtimali en aza indirilir.

Hiz. Peygamber (s.a.s.), bulaşıcı hastalıktan bahsettiğı bir hadis-i şerifte karantinaya dikkat çekmiştir. Bu rivayette “Bu vebâ, İsrailoğullarına veya sizden öncekilere gönderilmiş bir azaptır. Bir yerde vebâ olduğunu işitince oraya girmeyin, bulunduğunuz yerde vebâ çıkacak olursa, kaçıp kurtulmak için orayı terk etmeyin”² buyurmuştur; bir diğer rivayette de “Bir yerde vebâ (bulunduğun)u işitirseniz oraya girmeyiniz. Bulunduğunuz yerde zuhur edecek olursa vebâdan kaçıp kurtulmak maksadıyla (bulunduğunuz yerden dışarı) çıkmayınız”³ buyurulmuştur.

Yukarıda sevk ettiğimiz hadis-i şeriflerde Hiz. Peygamber (s.a.s.) açıkça isimlendirmese de karantina uygulamasını tarif etmiştir. Buna göre hastalığın olduğu yere girmek yasaklandığı gibi çıkmak da yasaklanmıştır. Karantina kelimesini biraz daha geniş bir perspektif ile değerlendirirsek kişilerin gündelik yaşantılarını daha da kısıtlayabiliriz. Çünkü aslolan hastalıktan korunmaktır. Bundan dolayı Sürremerrî’nin bulaşıcı hastalıklar ve vebâ ile ilgili yazdığı kitabındaki tavsiyeleri önem kazanmaktadır. Ona göre vebâ hastalığı görüldüğü zaman kişinin şu tedbirleri alması gerekir: Hasta süt içmekten, et yemekten, olgunlaşmamış meyve ve şekerli gıdalar almaktan imtina etmelidir. Vebâdan helaka en fazla sebep olan iki şeyden birisi; cima ve şaraptır.

¹ Unat, *Bulaşıcı Hastalıklarla Savaş ve İslam Dini*, s. 28.

² Buhârî, Enbiya 54; Müslim, Selam 92.

³ Buhârî, Tıbb 30; Ebu Davud, Cenaiz 6.

Hamamlardan, masajdan ve kanı aşırı harekete geçiren maddelerden uzak durulmalıdır. Hastalıklı kişilerin nefesleri ve kokuları, sıcak yerler ve yorucu uğraşlar da kişinin uzak durması gereken hususlardır.¹ Bu tedbirlerin genelde hastalık bulaştırıcı unsurlardan uzak olunmak maksadıyla yazıldığı görülmektedir.

Hiz. Peygamber (s.a.s.)'in karantina konusundaki tavsiyeleri vefatından sonra sahabe tarafından uygulanmıştır. Hiz. Ömer (r.a.), Suriye bölgesindeki orduyu teftiş için yola çıkmışken kendisine Serğ isimli kasabada vebâ hastalığının var olduğu haber verilmiştir. Arkadaşları ile istişareden sonra seferden dönme kararı alan Hiz. Ömer (r.a.)'a Hiz. Peygamber (s.a.s.)'in bu hadisleri hatırlatılmış ve bunun üzerine o da Allah (c.c.)'na hamdederek kararını uygulamıştır. İbn Abbas (r.a.) anlatıyor: Ömer İbn el-Hattab Suriye'ye doğru yola çıktı. Serğ ismindeki kasabaya gelince Suriye bölgesindeki askerlerin komutanı Ebu Ubeyde b. el-Cerrah ve maiyeti ile karşılaştı. Hiz. Ömer (r.a.)'a Suriye'de vebâ salgını çıktığını haber verdiler. Bunun üzerine Hiz. Ömer (r.a.),

— Bana ilk muhacirleri çağırın, diye emretti.

Onlar geldiler. Hepsiyle istişare etti, onlara Suriye'de vebâ salgını çıktığını bildirdi. Nasıl davranılacağı hususunda görüş birliğine varamadılar. Bazıları:

— Biz bir maksatla çıktık, buradan geri dönülmesini uygun görmüyoruz, dedi.

Bazıları da:

— İnsanların geri kalan kısmı ve Resulullah (s.a.s.)'in ashabı seninle beraberdir. Bunları, vebânın üzerine sürmenizi münasip görmüyoruz, dediler. Hiz. Ömer (r.a.) onlara,

— Beni (bir müddet) yalnız bırakın dedi. Sonra,

— Bana Ensar'ı çağırın diye emretti. İbn Abbas der ki, ben de onları çağırdım. Hiz. Ömer (r.a.) onlarla da istişare etti. Ensar da muhacirler gibi fikir birliğine varamadılar, öbürleri gibi (bir kısmı gidelim, bir kısmı dönelim diyerek) ihtilaf ettiler. Hiz. Ömer onlara da

— Beni (bir müddet) yalnız bırakın buyurdu. Sonra bana,

---

¹ Sürremerrî, *Kitabün fihi zikrû 'l-vebâ ve 't-tâ 'ün*, s. 107–108.

- Burada fetih muhacirlerinden olan Kureyşli yaşlılardan kim varsa, bana onları çağır, dedi. Onları da çağırdım. Bunlardan hiç ihtilafa düşen olmadı. Hepsini aynı görüşte idi:
- Biz buradan, toptan dönmeyi, hiç kimseyi vebânın üzerine göndermemenizi uygun görüyoruz, dediler. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.), halka ilan etti:
- Ben sabahleyin geri dönüyorum, peşimden siz de gelin. Ebu Ubeyde b. el-Cerrah (r.a.) bu emri muvafık bulmayarak,
- Yani Allah'ın (c.c.) kaderinden mi kaçırıyorsun? diye seslendi. Hz. Ömer (r.a.),
- Ey Ebu Ubeyde! Bu sözü keşke başkası söyleseydi (de senden işitmeseydim). Evet, biz Allah'ın (c.c.) kaderinden kaçıyor, Allah'ın (c.c.) kaderine iltica ediyoruz! Şimdi sen devenle seyahat ederken iki yakalı bir vadiye uğrasan, bunun bir yakası münbit ve otlu, ötekisi, kıraç ve otsuz; burada deveni münbit tarafta otlatman Allah'ın (c.c.) kaderinden (değil de), kıraç tarafta otlatman mı Allah'ın (c.c.) kaderindendir? dedi. Bu sırada, bir ihtiyacı sebebiyle orada bulunmayan Abdurrahman b. Avf (r.a.) geldi, (meseleye muttali olunca);
- “Bu hususta ben kesin bir ilim sahibiyim, zira Resulullah (s.a.s.)’in, “Bir yerde vebâ olduğunu işitince oraya girmeyin, bulunduğunuz yerde vebâ çıkacak olursa, ondan kaçıp kurtulmak için orayı terk etmeyin dediğini işittim” dedi.

Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.) (kararındaki isabet sebebiyle) Allah (c.c.)’a hamdetti ve geri döndüler.¹

Sahih-i Buhârî şarihi Bedrüddin el-Aynî (ö.762/1361) bu olayı şöyle anlatır: Hz. Ömer (r.a.) hicretin on sekizinci yılının, Rebiulâhir ayında Suriye bölgesindeki orduları teftişe çıkar. Suriye’nin güneyinde; hicaz tarafında Tebük vadisine yakın bir yerleşim yeri olan Serğ beldesine geldiğinde kendisine Suriye’de vebâ salgını çıktığı haber verilir. Bunu haber alan halife Hz. Ömer (r.a.) orada mü’minler ile istişare yapar ve en nihayetinde gitmemenin gitmekten daha doğru bir karar olduğuna kani olur.² Aynî, yukarıda nakletmiş olduğumuz hadisin Hişam b. Sa’d rivayetinde Hz. Ömer (r.a.)’ın “Oraya

¹ Buhârî, Tıbb 30; Müslim, Selam 98.

² Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XV, 395.

girerek de bu Allah'ın (c.c.) kaderindendir, girmeyip geri kalırsak da onun kaderindendir” dediğini ifade etmektedir.¹ Yine Aynî bahsi geçen hadisten alınması gereken derslerden birisinin de insanı helaka götürecek sebeplerden kaçınmak olduğunu söylemiştir.²

İbn Hacer ise bu rivayetten şu sonucu çıkarmıştır: Kişi'nin vebâ salgını olan bölgeden sırf vebâdan kaçarak kurtulurum ümidi ile çıkması yasaklanmıştır. Ancak o bölgeye dışarıdan gelip havasına alışamadığından dolayı hastalananların oradan çıkmasında beis yoktur. Bunun delili ise Hz. Ömer (r.a.)'ın Ebu Ubeyde (r.a.)'a, insanları kokusu ağır, havası bozuk vebâlı bölgeden ölümden kaçıp kurtulmak düşüncesiyle olmamak kaydıyla tedavi amacıyla başka bir yere gitmeye izin vermesini bildiren bir mektup yazmasıdır. Bu ifadelerden Hz. Ömer (r.a.)'ın vebâ salgını olan bölgeden kaçma yasağının yalnızca ölümden kurtulma düşüncesi ile hareket edenlerle ilgili olduğunu düşündüğü anlaşılmaktadır.³

Her ne kadar yukarıdaki ifadelerden tedavi amacıyla, salgın bulunan bölgeden çıkmak meşrudur sonucunu çıkarmak mümkünse de bu sonuç var olan kesin yasaklar ile çelişmektedir. Böyle bir salgın karşısında kesin olan emir, girmemek veya çıkmamaktır. Muhakkak ki beldelerin havası farklılık gösterebilir. Ancak herhangi bir salgın olmaksızın kişilerin karakteri ile bulundukları bölgenin havası uyumadığında o bölgeyi terk etmelerinde kendileri için maslahatlar vardır. Aksi halde salgının yayılma olasılığı insanların bölgeye girmesi ve oradan ayrılması ile artacaktır. Üranîler kıssası bize bu hususta örnektir. Medine'de vebâ olmadığı halde onlar bu şehrin havasına alışamayıp Hz. Peygamber (s.a.s.)'den, şehri terk etmek için izin istemişler ve Efendimiz (s.a.s.) de onlara izin vermiştir.⁴ Bazen hastalığın vaki olduğu yeri değil hastayı karantina altına almak gerekir. Bu konuda tabiplerin yaklaşımı, bilgisi ve önerisi önemlidir. Sonuç olarak İslam âlimlerinin bir kısmının hastalığın görüldüğü bölgeden tedavi amaçlı çıkmayı caiz gördükleri söylenebilir.

Hz. Ömer (r.a.)'ın, Amvas vebâsında Serğ mıntikasından geri dönme kararından dolayı nedamet duyduğu ve “Allah'ım Serğ'den dönmemden dolayı beni bağışla” diye dua

¹ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XV, 396.

² Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XV, 397.

³ İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, 273.

⁴ Buhârî, Vudû 66; Müslim, Kasâme 9–11.

ettiği nakledilmektedir. Fakat bu rivayet, “Hz. Peygamber (s.a.v)’den bir emir bulunduğu halde nasıl olur da Hz. Ömer (r.a.) bundan nedamet duyar” sözü ile kabul edilmemiştir.¹ İbn Hacer ise bu rivayeti sahih kabul eder ve “Onun nedameti kaderden kaçma korkusundan dolayı olmuştur” diyerek iki rivayet arasını cem eder.²

İbn Abdilber (ö.463/1071), “Vebâ hastalığı toplumun tamamını kapsayan bir hastalıktır; vebâlı bölgede yaşayan bir kişinin, salgının vuku bulduğu yerden kaçması, vebâlı bölgenin dışındaysa da bu bölgeye girmesi caiz değildir”³ demektedir.

Tacuddin es-Sübki, vebâ salgını olan bölgeden çıkmanın Şafiî mezhebine göre haram olduğunu ifade etmiştir. Ona göre Allah’ın (c.c.) kazasından kaçmak düşüncesi ile vebâlı bölgeyi terk etmenin haramlığı kesindir. Kesin olmayan durum tedavi amacıyla vebâlı bölgeyi terk etmektir. İbn Hacer’e göre, tedavi amacıyla hastalıklı bölgeden çıkmak Şafiî mezhebine göre haram değildir.⁴ Sübki bu hastalıktan kaçmayı Allah (c.c.)’nın, kulun ömrünün kılmasına sebep kılabileceğini ifade etmektedir. Buna delil olarak da “De ki: Eğer ölümden veya öldürülmekten kaçırıyorsanız, kaçmak asla size fayda vermez. Faraza başarsanız bile hayatta kalacağınız süre, nihayet çok sınırlıdır”⁵ ayeti kerimesini delil göstermiştir.⁶

Hanefî âlimlerden Bedrüddin Aynî (ö.855/1451) de “Bir kişi eğer eceli gelmeden ölmeyecekse ve ölüm vakti ileri veya geriye alınmayacaksa vebâ görülen bölgeye girmenin haram veya helal olması ne anlama gelir?” sorusunun sorulduğundan bahsediyor. Ona göre bu sorunun cevabı, kişinin “Ölümünün oraya girmesi ile yaşamasının ise oradan çıkması ile olacağı” zannına kapılmasını önlemek içindir.⁷ Çünkü vebâ bir sebeptir. Sebepler kendi başlarına bir etkiye sahip değildir. Ancak onu yaratan Allah’ın (c.c.) emir vermesi ile harekete geçebilirler. Ayet-i kerimede “Bilmez misiniz ki, Allah bulutları sürer, sonra onları bir araya getirir; üst üste yığar, sen de onların arasından yağmur yağdığını görürsün. Gökten, içinde dolu bulunan dağlar gibi bulutlar indirir, dilediğini ona uğratar, dilediğinden de uzak tutar. Bu

¹ İbn Hacer, *Bezlu’l-mâ’ûn*, 285.

² İbn Hacer, *Bezlu’l-mâ’ûn*, 286.

³ İbn Hacer, *Bezlu’l-mâ’ûn*, 274.

⁴ İbn Hacer, *Bezlu’l-mâ’ûn*, 274.

⁵ Ahzab sûresi, 33/16.

⁶ İbn Hacer, *Bezlu’l-mâ’ûn*, 275/76.

⁷ Aynî, *Umdetü’l-kârî*, XV, 396.

bulutların şimşeğinin parıltısı nerdeyse gözleri alır!”¹ buyrulmakta ve sebepleri ve onların sonuçlarını yaratanın Allah (c.c.) olduğu açıkça bildirilmektedir. Aynî ve birçok âlimin dikkat çektiği bu husus, insanların sebeplere tevessül etmeyip her şeyin Allah (c.c.) tarafından gerçekleştirildiğini unutmamaları ile ilgilidir.

İbn Hüzeyme ise bu konuda “Vebâdan kaçmak büyük günahlardandır. Böyle bir konumda olan kişiyi Allah (c.c.) affetmez ve bundan dolayı cezalandırır” demektedir.²

Vebâ hastalığının vuku bulduğu bölgeyi terk etmenin haram olduğu görüşüne sahip âlimler şu hadisleri delil olarak zikretmişlerdir:

Hiz. Peygamber (s.a.s.), “Bu vebâ, İsrailoğullarına veya sizden öncekilere gönderilmiş bir azaptır. Bir yerde vebâ olduğunu işitince oraya girmeyin, bulunduğunuz yerde vebâ çıkacak olursa, ondan kaçmak için orayı terk etmeyin.”³ buyurmuştur. Yine bir başka hadislerinde Hiz. Peygamber (s.a.s.), “Vebâ şüphesiz bir azâbtır; Allah (c.c.), onu dilediği kuluna gönderir. Yine muhakkak ki, Allah (c.c.), vebâyı müminler hakkında şehâdet vesilesi kılmıştır. Bir yerde vebâ zuhûr eder de orada bulunan bir mümin sabır ederek, sevab umarak, bu vebâ yalnız Allah (c.c.)’ün takdîr ettiği kimseye isâbet eder, (düşüncesi ile) bulunduğu yerden çıkmaz ise, muhakkak Allah (c.c.) ona şehid ecri mükâfatı, verir”⁴ buyurmuştur.

Âlimlerden bir kısmı bu hadislerden vebâ salgını olan yerlerden çıkmanın haram olduğu hükmüne varmışlar, ancak bu hükmü hadislerde de ifade edildiği üzere hastalıktan kaçma amacı taşımasıyla sınırlandırmışlardır. Öte yandan bazı âlimler, vebâ salgınının olduğu bölgeden kaçmaya cevaz vermişlerdir. Cevaz verenlerin kullanmış olduğu delillerden birincisi “Hasta sağlıklı kişinin yanına girmesin”⁵ hadisidir.

Tahâvî (ö. 321/933) bu hadisi naklettikten sonra “Bazıları bu görüşü benimsemiş ve bulaşma sebebinden dolayı hastalık sahibinden uzaklaşmanın emredildiğini”

---

¹ Nur sûresi, 24/43.

² İbn Hacer, *Bezlu’l-mâ’ûn*, 275.

³ Buhârî, Enbiya 54; Müslim, Selam 92.

⁴ Buhârî, Tıbb 31; bkz. Ahmed b. Hanbel 6, 154.

⁵ İbn Mace, Libas 43; Müslim, Selam 104.

söylediklerini nakletmiştir. Bu görüşü benimseyenler Hz. Ömer (r.a.)'ın Şam yolculuğundan dönüşünü de delil olarak ileri sürmüşlerdir.¹

Hastalardan uzaklaşmanın bulaşmayı önlemek için emredildiğini ileri sürmek isabetli değildir. Eğer bu düşünce doğru olsa idi vebâ hastalığı vuku bulan herhangi bir yerdeki sağlıklı insanların da çıkmalarına cevaz verilir. Çünkü vebâ hastalığı, görüldüğü yerde bir kısım insanlara bulaşırken bir kısmına da bulaşmamıştır.

Vebâ bulunan bölgeden çıkmanın caiz olduğunu ileri sürenlerin ikinci delili ise kişinin karşı koyamayacağı düşman (yol kesen haydutlar) ve yırtıcı hayvandan kaçmasına izin verilmesidir. Eğer bu gibi belalarla karşılaşmış ise onların ellerinden kurtulmak için kaçmak caizdir, demişlerdir. Ancak bu kıyas zayıf bir kıyas olarak değerlendirilmiştir. Çünkü yırtıcı hayvanlardan ve düşmandan kaçanların kurtulması çok nadir görülen bir durumdur. Aksine kaçanların zarar gördüğü daha fazla ihtimal dairesindedir. Ayrıca vebâ salgınının görüldüğü yerde kalmak daha doğrudur; çünkü hastalık, bölgede yaşayanların hepsini kapsamayabilir. İbn Hacer, bu kıyası bir birine eşit olmayan iki şeyin kıyası olarak tanımlayarak böyle bir kıyasın doğru olmadığını söylemektedir. “Yırtıcı hayvandan kaçmayarak orada beklemek insanın kendisini tehlikeye atması demektir. Fakat hastalıktan kaçma hususunda kesin bir yasak vardır. Bu iki kıyas doğru bir kıyas değildir”² demiştir.

Üçüncü delil ise havası farklı, hastalığa elverişli bölgeden çıkmaya yapılan kıyastır. Burada Üranîler kıssası da anlatılmaktadır. Medine'ye gelen Üranîler oranın havasına alışamayarak hasta oluyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.s.)'den Medine'den çıkmak için izin istemişler, Efendimiz (s.a.s.)'de onlara izin vermişti. Ancak Üranîlerin bu bölgeden çıkmaları mizaçlarına uygun olmayan bu şehrin havasından daha uygun olan yerlere gitme amacı taşımaktadır. Çünkü Medine'nin havası o topluluğun alışık olmadığı bir karaktere sahipti.³

Kullanılan bu delil de vebâ hastalığı bulunan bir bölgeden çıkmayı meşru kılmaz. Vebâ hastalığı, görüldüğü yerdeki toplumun tamamını ilgilendirirken Üranîlerin yaşadığı hal

¹ Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, VII, 303.

² İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, 289.

³ İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, 290.

ise sadece kendileri ile alakalı olan bir durumdur. Bu özel durumu genellemek ise sağlıklı bir sonuca ulaşılmasını engelleyebilir.

Dördüncü delil ise Hz. Peygamber (s.a.v)’den nakledilen “Aslandan kaçır gibi Cüzam hastasından kaçın”¹, Uzaktan, elini değdirmeden biat aldığı, Sakif kabilesinden hasta bir adama “Biz seninle biatleştik dönebilirsin”² buyurması ve, “Cüzam hastalarına uzun süre bakmayınız”³ hadislerine yapılan kıyaslardır. Burada hastalardan uzaklaşılması emredilmektedir. Bu delillere dayanılarak vebâ hastalığının vuku bulduğu bölgeden çıkılabileceğine hükmedilmiştir.

Ancak sahabe Hz. Peygamber (s.a.s.)’i cüzamlı biriyle yemek yerken görüyor ve “Meczumdan kaçın” hadisinin nesh edildiğini düşünüyorlar. Muaraza halinde gözüken “Cüzamdan kaçma emri” ile “Hz. Peygamber (s.a.s.)’in cüzamlı bir kişi ile yemek yemesi” arasındaki ihtilaf İbn Hacer tarafından “Ondan kaçmak, gerektiği zaman ve ihtiyaten emredilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.)’in onunla yemek yemesi ise günlük hayatta uygun olan davranıştır” denilerek cem edilmiştir.⁴ *Umdedü’l-Kârî*’de de cüzamlı hastaların tecrit edilmediğini anlatan bir rivayet vardır. Bu rivayete göre bir kadın sahabî Hz. Aişe (r.anha) validemize gelerek Hz. Peygamber (s.a.s.)’in “Aslandan kaçır gibi Cüzamdan kaçın demedi mi?” diye soruyor. Validemiz de “Vallahi öyle dedi fakat bu hastalığı ilk defa bulaştıran kim?” diyerek hastalığın her halükarda bulaşmadığına işaret eder ve “Bizim bu hastalığa yakalanmış bir kölemiz vardı ve bizimle yer, bizim yataklarımızda yatar ve bizim içtiğimiz bardaklardan içerdi”⁵ buyurmak sureti ile bütün cüzam hastalarının toplumdan tecrit edilmediğine dikkat çekmiştir.

İleri sürülen dördüncü delil de geçerliliğini ancak Hz. Peygamber (s.a.s.)’in uygulamaları dikkate alındığı zaman “İhtiyat ve gerekli durumlarda” koruyabilmektedir. Bununla birlikte cüzamlı hastalar karantina önlemi olmaksızın Hz. Peygamber (s.a.s.)’in yanına kadar geldiklerine göre onların durumu vebâ hastalarının durumu ile benzeşmemektedir. Aksi halde cüzamlı hastaların iyileşene kadar toplumdan tamamen soyutlanmaları gerekirdi. Bilindiği üzere cüzam hastalığının iki türü vardır. Bunlardan

¹ Buhârî, Tıbb 19; Bkz. Ahmet b. Hanbel, II, 443.

² Muslim, Selam 126; İbn Mace, Tıbb 44.

³ İbn Mace Tıbb 44; Ahmed b. Hanbel, I, 233.

⁴ İbn Hacer, *Fethü’l-bâri*, X, 169.

⁵ Aynî, *Umdetü’l-kârî*, XV, 396.

biri yaş cüzzam diğeri de kuru cüzamdır. Kuru cüzzamda bulaşma riski diğerine göre daha azdır. Yukarıda da ifade edildiği üzere Hz. Peygamber (s.a.s.)’in cüzzam hastalarından kaçmayı emretmesi daha sonra onunla beraber yemek yemesi cüzzamın iki türü bulunduğunun kendisine bildirilmesinden dolayı olabilir.

İbn Hacer, bu yasağın hikmetinin olduğunu düşünmekte ve kitabında âlimlerden buna dair görüşler nakletmektedir. Buna göre bu yasaklama emri teabbudîdir ve belirli bir sebebe bağlamak doğru değildir. Bu, akılla bilinemeyecek bir durumdur. İnsanlar sadece helak edici şeylerden kaçmak ile emrolunmuşlardır ancak vebâ olan bölgeden çıkmaları da yasaklanmıştır. İnsanın yerine getirmesi gereken davranış Allah’ın (c.c.) emrine teslimiyettir.¹

Ancak âlimlerin çoğu bu durumu açıklamaya çalışmışlardır. Âlimlerden bazılarına göre vebâ hastalığının görüldüğü bölgede bulunan herkes bu hastalıktan etkilenmektedir. Bu sebeple herhangi bir kişinin vebâ hastalığının görüldüğü yerden kaçması ona fayda sağlamaz. Belki de onun eceli orada gelecektir. Bu sebeple ondan kaçması ile kaçmaması eşittir. Aynı şekilde bunun aksi de düşünülebilir² demişlerdir.

İbn Hacer’e göre kişi bu bölgede kalmalıdır. Eğer insanlar bu bölgeden kaçarlarsa ise geride oradan kaçamayacak insanlar kalır ve bunun hüznünü yaşarlar. Bu hastalıktan dolayı öldükleri zaman da onları kefenleyip, kabre koyacak kimseler olmayacaktır.³

Zehebî de *et-Tıbbu’n-Nebevî* adlı eserinde vebâ olan bölgeye girmenin yasaklanmasının önemli faydaları olduğunu söylemektedir. Bunlardan birincisi; insanların, kötü kokulu havayı soluyarak hasta olmalarını önlemek; ikincisi ise “Hastalığın olduğu yerde ölüm vardır”⁴ ve “Vebâdan kaçmak için onun bulunduğu bölgeden çıkmayın”⁵ hadisi şerifler mucibince hastalar ile birlikte olarak, bulaşmadan dolayı hastalığın kapılmasının önüne geçmektir.⁶

Bazı âlimler de bu yasağın hikmetlerinden birinin, kişilerin “Şayet vebâ olan bölgeden çıkmasaydım ölecektim veya ben de o kişi gibi çıksa idim ölmeyecektim” gibi şirk

¹ İbn Hacer, *Bezlu’l-mâ’ûn*, 302.

² İbn Hacer, *Bezlu’l-mâ’ûn*, 302.

³ İbn Hacer, *Bezlu’l-mâ’ûn*, 303.

⁴ Ebu Davud, Tıbb 24; Ahmed b. Hanbel, III, 451.

⁵ Buhârî, Tıbb 30; Tirmizi, Cenaiz 66.

⁶ Zehebî, *et-Tıbbu’n-Nebevî*, s. 130.

içerecek sözler söylemesini önlemek olduğunu işaret etmişlerdir.¹ Sürremerrî bu konuda İbn Mes'ud'un "Vebâ, ondan kaçan ve kaçmayan için imtihan vesilesidir. Ondandır kaçan 'kaçtım ve kurtuldum' ondan kaçmayan da 'kaldım ve helak' oldum der. Hâlbuki kaçan, eceli gelmediği için sağ kaldı, ondan kaçmayan da eceli geldiği için vefat etti" dediğini söylemiştir.² İbn Abdilberr "Vebâlı bölgeden çıkmanın yasaklanması kadere iman içindir, vebâlı bölgeye girmenin yasaklanması da nefsi korumak içindir" demektedir.³

Âlimler, karantina önlemini daha çok bunu emreden hadisler etrafında düşünmüştür. Onlara göre hadis, kişi için haramı ve helali belirtmektedir. Yani vebâ olan bölgeye girmek ve çıkmak yasaklanmıştır. Hatta hadiste karşılığını Allah (c.c.)'dan bekleyerek hastalığın var olduğu bölgeyi terk etmeyip, sabır içerisinde bekleyen kişiye bunun karşılığında şehit ecri verileceği bildirilmiştir⁴ Bununla birlikte özellikle günümüzde mikroorganizmaların tanımlanması ile hastalıkların bulaşma yolları daha detaylı bir şekilde bilinir olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.s.)'in bu hastalığa karşı uyarısı gereken titizliğin gösterilmesi için yeterli olmuştur. Çünkü vebâ hastalığı olan bölge ile ilgili hadis vebâdan kaçınmamızı emrederken, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in cüzzam hastası ile yemek yemesi de aslında hastalardan uzaklaşılmasının, onları yalnız bırakmanın doğru olmadığını bizlere hatırlatmaktadır. Bu nebevî yaklaşım bize her hastalığın ayrı bir özelliği olduğunu ve hastalara insanca davranmamız gerektiğini göstermektedir.

4.2. Dua

Dua kelimesi, "Çağırarak, seslenmek, istemek; yardım talep etmek" manasındaki da'vet ve da'va kelimeleri gibi mastar olup, "Küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya vaki olan talep ve niyaz" anlamında isim olarak kullanılır. İslam literatüründe ise Allah'ın (c.c.) yüceliği karşısında kulun aczini itiraf etmesini, sevgi ve tazim duyguları içinde lütuf ve yardımını dilemesini ifade eder.⁵

Dua, insanda fitridir ve özellikle sıkıntılı anlarda Allah (c.c.)'na dua etmek, sadece iman etmiş insanları kapsamamaktadır. Üstesinden gelemeyeceği herhangi bir durum ile karşılaşan veya kendisini boşlukta hisseden bireyler, üstün bir varlığa dua etme ihtiyacı

¹ İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, 304.

² Sürremerrî, *Kitab'ün fîhi zikrû'l-vebâ ve't-tâ'ûn*, s. 83.

³ İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, 303.

⁴ Buhârî, Tıbb 31; bkz. Ahmed b. Hanbel VI, 154.

⁵ *DİA*, Osman CİLACI, "Dua" mad., XI, 529.

duymaktadır. Bu inanç ve istem, kişinin rahatlamasına ve karşılaştığı problemlere karşı daha olumlu tavır takınmasına neden olmaktadır. Âyet-i kerimelerin ifadesi ile insanoğlu her hangi bir sıkıntı ile karşılaştığı vakit, tüm samimiyeti ile hangi şartlarda olursa olsun yüce yaratıcıya el açıp yalvararak ondan yardım dilemektedir.¹

Dua, başlı başına bir ibadet olarak da kabul edilmektedir. Ayeti kerimede “De ki: Duanız olmasa Rabbim size ne diye değer versin ki?”² buyrulmak sureti ile kulluk ve dua arasındaki bağlantı ortaya konulmaktadır. Kulun yaratılışının hikmeti ibadet ve ubudiyyettir. Sırf dua etmemesinden dolayı kulun Allah (c.c.) katında bir kadri, kıymeti bulunmaz. Bununla birlikte Rabbini yalanlamış olur.³ Kişinin yaratanını her türlü üstün vasıfları ile anarak, onu överek yalvarması ve bunun neticesinde ondan bir şeyler talep etmesi, kulun aciz olduğu, aksine dua edilen varlığın ise kudretli ve benzersiz olduğu anlamına gelmektedir.

Dua aynı zamanda şifa olarak da kabul edilmektedir. İnsanoğlunun ruhi ve cismani yönü vardır. Bu sadece İslam anlayışına özgü olmayıp bütün inançların ortak noktasıdır. İnsanın bu çift yönlü yapısı birbirinden bağımsız değil, aksine birbiri ile bağışık durumda ve etkileşim halindedir. Bu sebepten ötürü fiziksel rahatsızlıklar belli bir zaman sonra insan psikolojisine etki ederek, bünyesinde stresin yoğunlaşmasına ve neticede ruh ve beden hastalığına sebep olmaktadır. İşte bu noktada dua devreye girerek insan ruhunun aşkın bir varlığın emniyetinde olduğunu hissetmesini temin ederek ona bir rahatlık verir ve iyileşme sürecini hızlandırır. Amerikalı yazar Patrick Glynn *Kanıt Post-Seküler Bir Dünyada İnanç ve Bilimin Uzlaşması* adlı eserinde dua ve tıp arasında pozitif ilişkinin var olduğunu iddia etmiştir. Dindarlık ile fiziksel sağlık arasında pozitif bir ilişkinin var olduğunu, böyle bir ilişkinin varlığının ise stres ve hastalıklar arasındaki ilişkinin varlığının ortaya konulmasından sonra anlaşıldığını söylemiştir. Ona göre dindarlık stresi azaltmaktadır. Bu ise dindar insanların daha az hastalanmasına sebep olmaktadır.⁴

---

¹ Bkz. Yûnus sûresi 10/12; Rûm sûresi 30/31; Fussilet sûresi 41/49.

² Furkan sûresi, 25/77.

³ Yazır, *Hak Dînî Kur'an Dili*, Furkan sûresi 25/77.

⁴ GLYNN, *Kanıt Post-Seküler Bir Dünyada İnanç ve Bilimin Uzlaşması*, s. 89.

Kur'an-ı Kerim'de "Biz Kur'ân'ı müminlere şifa ve rahmet olarak indiririz. Ama o, zâlimlerin ise sadece ziyanını artırır"¹ buyrulmaktadır. Osmanlı son devir müfessirlerinden Elmalılı Hamdi Yazır, bu ayetin tefsirinde Kuran'ın hem hırsa, cehalete, nifaka, atalet, riyaya, taassuba, su-i niyete ve benzeri toplumsal ve bireysel hastalıklara ve hem de tabiilerin deva bulamadığı cismani hastalıklara şifa olduğunu söylemektedir.²

Hz. Peygamber (s.a.s.); hastalık, tabii afet, isyan ettiren fakirlik, azgınlaştıran zenginlik, nefsin ve şeytanın şerri, sıkıntı ve üzüntü gibi birçok sıkıntılardan kurtulmak için dualar yapmıştır.³ Bununla birlikte günlük hayatın bir parçası olan yeme-içme ve uyuma gibi hal ve hareketlerde de Hz. Peygamber (s.a.s.)'in dua ettiği bilinmektedir.⁴ Allah Resulü, mü'minlere her halükarda; yani ister bela isabet etmiş olsun ister etmemiş olsun her türlü halde dua etmelerini emretmiştir. Nitekim bir hadiste "Kendisine dua (edebilme) kapısı açılmış olan kişiye rahmet kapısı açılmıştır. Allah Teâlâ'dan talep edilenler arasında O'nun en sevdiği şey afiyettir. Dua, vuku bulmuş ve bulmamış her türlü belayı engeller. Gerçekleşmesine hükmedilmiş bir belayı yalnızca dua engeller. Öyleyse size dua etmenizi emrediyorum"⁵ buyrulmuştur. Bu meyanda Hz. Peygamber (s.a.s.)'den birçok dua rivayet edilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.), sadece kendisi için değil kendisinden dua isteyen insanlar için de dua etmiştir. Kendisinden hastalığının iyileşmesi için dua isteyenlere Allah Rasülü (s.a.s.) "Allahım, ey insanların Rabbi, hastalık ve sıkıntıların gidericisi şifa ver sen şifa verensin senden başka şifa veren yoktur, öyle bir şifa ki geride hiçbir hastalık bırakmasın"⁶ diye dua ettiği rivayet edilmiştir.

Hastalığın tedavisinde duadan yararlanma modern tıbbın henüz tamamıyla benimsediği bir yöntem değildir. Ancak şurası unutulmamalıdır ki modern tıbbın, mikroorganizmaları ve bunların etkilerini tanıması insanlık tarihi dikkate alındığında çok yeni bir gelişmedir. Tıp ilminin tekâmülünü henüz tamamlamamıştır. Bütün

---

¹ İsra sûresi, 17/82.

² Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili*, İsra sûresi 17/82.

³ İbn Mace, Edeb 17; Tirmizi, De'avât 67.

⁴ Tirmizi, De'avât 18; İbn Mace, Et'ime 16.

⁵ Tirmizi, De'avât 102.

⁶ Buhârî, Tıbb 38; Tirmizî, Cenaiz 4.

inanişlarda ritüeller farklılık gösterebilir. İnsanlar farklı şekillerde dua eder ve bunun neticesinde tapındıkları aşkın varlıktan istemde bulunurlar. İslam toplumunda da hastalıkların tedavi yollarını aramak, okuma ve araştırmayı emreden İslam dininin müntesiplerine verilmiş bir görevdir. Ancak unutulmamalıdır ki hastalıkların tedavisinde ilaçlar sebeptir. Sebepler canlı ve şuurlu varlıklar olmadığı için kendi kendilerine karar verip sonuca ulaşamazlar.¹ Sebepler, yaratıcısı olan Allah'ın (c.c.) takdiri ile hareket edebilir. Kaldı ki Allah (c.c.) tarafından indirilen her hastalığın bir şifası da bulunmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) “Tedavi olunuz. Çünkü Allah, şifasını yaratmadığı bir hastalık yaratmamıştır. Ancak bir hastalık müstesna o da ölümdür.”² buyurmaktadır. Rahatsızlığından dolayı Hz. Peygamber (s.a.s.)’e gelen insanlara onun tıbbi nitelikte tavsiyelerde bulunması³ da bunun bir kanıtıdır. Ancak, Hz. Peygamber (s.a.s.) tıbbi tavsiyeler ile birlikte hastalıklardan korunmak ve şifa için duayı da emretmiştir.⁴

Tıp ilmindeki gelişmelerin ve hastalıklar için ilaçların üretilmesinin, insanın duadan geri kalması için gerekçe olacağı düşünülemez. Çünkü sebepleri harekete geçiren şey ilahi kuvvetin sebepler üzerindeki etkisidir. Nitekim bazı ilaçlar bir kişide hastalığın tedavi edilmesine vesile olurken aynı hastalığa sahip diğer bir kişinin bünyesi aynı ilaçlara müspet cevap vermemektedir. Bu sebeple tıpta, hastalık yoktur hasta vardır, sözü meşhur olmuştur.⁵ 1969 yılında Amerika’da duanın hasta ve hastalık üzerinde etkisini ölçmek için bir araştırma yapılmıştır. Buna göre on tane lösemili çocuğa hastalıklarının iyileşmesi için dua edilmiş sekiz tanesi için ise herhangi bir işlem yapılmamıştır. On beş ay sonra ise dua edilen hastaların yedisi hayatta kalırken diğer hastaların sadece ikisinin hayatta kaldığı gözlemlenmiştir.⁶ İlginç olan bir ayrıntı ise duaya çocukların katılmayıp üçüncü şahıslar tarafından duanın yapılmasıdır. Yapılan bu araştırma bizlere üçüncü şahıslar tarafından yapılsa bile duanın hasta ve hastalık üzerinde etkisinin var olduğunu tecrübeyle ispatlamıştır. Tedavi ve dua arasındaki pozitif ilişkiye Şafî olan Allah'ın (c.c.) mülkünde tasarrufu açısından bakıldığında da dua ve tedavinin birlikte hareket etmesinin bir mahzurunun olmadığı görülür.

---

¹ Tekineş, *Dua Nedir*, s. 87.

² Ebu Davud, Tıbb 1; İbn Mace, Tıbb 1.

³ Buhârî, Tıbb 24; Tirmizi, Tıbb 6.

⁴ Buhârî, Tıbb 34; Tirmizi, Tıbb 20.

⁵ Tekineş, *Dua Nedir*, s. 87.

⁶ GLYNN, *Kanıt Post-Seküler Bir Dünyada İnanç ve Bilimin Uzlaşması*, s. 99.

İbn Hacer, vebâ hastalığının sebebi olarak Hz. Peygamber (s.a.s.)’den sadır olan bir hadise istinaden cinlerin insanlara musallat olmasını kabul etmiştir. Bu yüzden olsa gerek cinlerin, şeytanların ve başka varlıkların şerrinden Allah’a (c.c.) sığınmayı ifade eden hadisleri *Bezlu’l- mâ’ûn fî fadli’t-tâ’ûn* adlı eserinde konu edinmiştir. İbn Hacer, vebâ hastalığının sebebinin cinlerin müdahalesi olduğunu kabul ettiğinden dolayı vebanın önlenmesi için O her hangi tıbbi bir tavsiyede bulunmamıştır. İbn Sina’nın ortaya koyduğu gerekçeleri de kabul etmemekle bu hastalığın tedavisinde, o dönemde bilinen tedavi yollarını yetersiz gördüğü anlaşılmaktadır. Ona göre bu hastalık Allah (c.c.) tarafından müminler için rahmet vesilesi olarak gönderilmiştir. Ancak bu hastalığın ortadan kalkması müminlerin samimi duaları sonucu olabilecektir. Bundan dolayı olsa gerek Hz. Peygamber (s.a.s.)’den nakledilen şifa dualarının bir kısmını kitabında kaydetmiştir.

İbn Hacer’in ilgili bölümde yer verdiği hadislerde ‘tâ’ûn’ kelimesinin geçmemesi dikkat çekicidir. Bu hadisler arasında genel olarak cinlerin musallat olmasından, şeytanın şerrinden ve her türlü sıkıntılardan dolayı Allah (c.c.)’na sığınılmasından bahseden hadisler yer almaktadır. İbn Hacer’in bu yaklaşımı muhtemelen vebâ hastalığının sebebi olarak cinlerin müdahalesini kabul etmesinin bir sonucudur. İbn Hacer’in zikrettiği hadislerle örnek olarak şu rivayetleri verebiliriz:

“Evlerinizi kabirlere çevirmeyin, içerisinde Bakara suresi okunan evden şeytan kaçır”¹;
“Bakara suresinin sonundan iki ayeti geceleyin okuyan kimseye bunlar yeter”²; “Allah Teala, yeri ve semavatı yaratmadan iki bin yıl önce bir kitap yazdı ve Bakara sûresinin son iki âyetini inzal etti, bu ayetler üç gece bir evde okunmaz ise şeytan o eve yaklaşır.”³

Vebâ hastalığı için yukarıda geçen genel şifa ayetleri okunabileceği gibi özel dualar da okunabilir. Ancak vebâ hastalığının kaldırılması için yapılacak dualar âlimler arasında tartışılmıştır. Tartışılan konular arasında şunlar bulunmaktadır: Bu hastalığın kaldırılması için dua etmek meşru mudur? Kişi kendi haline uygun bir şekilde ferden mi yoksa topluca mı dua etmelidir? Dua sadece kunut ile sınırlı mıdır? Yoksa bazı

¹ Müslim, *Salâtü’l-müsâfirin* 212; Tirmizî, *Sevabu’l-Kur’ân* 2.

² Buhârî, *Fedâilü’l-kur’ân* 10; Müslim, *Salâtü’l-müsâfirin* 255.

³ Tirmizî, *Fedâilü’l-Kur’an* 4, *Dârimî*, *Fedail-ül Kur’ân*: 27.

mezheplerde olduğu gibi yağmur duasına benzer, oruçlu olarak topluca sahraya çıkıp mı dua etmelidir?¹ “Vebâ her bir mü'min için şهادettir”² hadisi olduğu halde nasıl olur da şهادet değeri taşıyan bir durumun kaldırılması için dua edilir?

İbn Hacer'in de mensubu bulunduğu Şafii mezhebinin imamı İmam Şafî hazretleri topluca veya tek tek kişilerin tüm sıkıntılarda olduğu gibi vebâ hastalığının kaldırılması hususunda da kunut duası okumalarının caiz olduğu görüşündedir.³

İmam Şafî'ye göre bir musibetten dolayı kunut okurken belirli bir talepte bulunmak meşrudur. Ancak herhangi bir musibet olmaksızın kişinin kunut okurken dünyalık bir şeyler arzulamasını doğru bulmamaktadır.⁴ Vebâ hastalığını tedavi edecek en iyi şey Allah (c.c.)'nu zikretmektir, çünkü zikir, helaki ve cezayı kaldırır. Buna örnek olarak da Yunus (a.s.)'ın affedilmesi ile alakalı olan “Şayet Allah'ı çok zikreden, ibadetli kimselerden olmasaydı, tâ mahşere kadar onun karnında kalırdı”⁵ âyetini zikreder. Ancak daha sonra Şafî âlimlerinden biri bu cevaz karşısında tevakkuf etmiş ve “Vebâ, bulaşıcı hastalıklardan bir hastalıktır. Seçkin sahabilerin yaşadığı vakitte, ondan sonraki seçkin nesil arasında vebâ hastalığı görülmüş, ancak bunların her hangi birinden bu hastalığın kalkması için dua edildiği nakledilmemiştir” diyerek Şafii mezhebinin de bu görüşte olduğunu iddia etmiştir. Fakat İbn Hacer ismini vermeksizin yukarıda mevzu bahis olan kişiye itiraz eder ve kendi mezhebini terk ederek başka bir mezhebin görüşlerini dile getirdiğini iddia eder. Çünkü İmam Şafî herhangi bir musibet anında kişilerin kunut okunurken herhangi bir talepte bulunabileceklerini açıklamıştır. İbn Hacer ismini vermeksizin eleştirdiği bu kişinin “Bu söylediğim benim kendi düşüncemdir” dememesi halinde kendi düşüncesini Şafî mezhebinin genel kabulü olarak yansıtmış olacağını belirtir. Kaldı ki İbn Hacer'e göre bu kişinin görüşü Hanbelî mezhebinden Şemsüddin Ebu Abdullah'a aittir. Bu konuda Şemsüddin Ebi Abdullah “Vebâ hastalığının kaldırılması için dua edilmez, çünkü bu Amvas vakasında ve başka vakalarda vebanın kaldırılması için dua edilmemiştir.”⁶ demektedir.

¹ İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, 315.

² Buhârî, *Tıbb* 30; Müslim, *İmare* 166.

³ İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, 316.

⁴ İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, 316.

⁵ Saffat sûresi, 37/143–144.

⁶ İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, 317.

İbn Hacer'e göre Şafi mezhebi dışındaki mezhepler, kunut duasında vebânın kaldırılması için dua edilmesini meşru görmemişlerdir. Fakat bu mutlak manada vebânın kaldırılması için duayı hoş görmedikleri anlamına gelmemektedir. Kaldı ki ona göre vebâ olmayan bölgedeki insanların hastalığın var olduğu bölgedeki insanlar için dua etmeleri müstehap görülmüştür.¹

Bu hastalığın kaldırılması için dua edilmez diyenlerin iddialarını şöyle hülasa edebiliriz: “Muhakkak vebâ hastalığı rahmettir, o halde nasıl olur da rahmet olarak gönderilen bu hastalığın kaldırılması için dua edilir? Vebâ hastalığına tutulan sabır ile tahammül ederek bir kişi için şehit ecri vardır. Bu hastalığın kaldırılmasını talep etmek verilecek olan karşılığı kabullenmemek olmaz mı? Kadere iman hiç kimseye kaderinde olmayan bir şeyin uğramayacağını, ona ancak kaderinde yazılı olanın isabet edeceğini ifade eder. O halde hastalık eğer kaldırılacak ise dua etmek olacak olanın istenmesidir; hastalık takdir edilmiş ise de dua muhaldir. Zira olacak olanın kaldırılmasını istemektir. Bu hastalığın kaldırılması için dua etmek bir nevi vebâdan firar etmek manasına gelmez mi? Hz. Peygamber (s.a.v) ümmeti için bir rahmet olarak bu konuda duada bulunmuştur. Bununla birlikte bu hastalığın kaldırılması için dua etmek, Hz. Peygamber (s.a.s.)’in yaptığı dua ile çelişmez mi?”² Nitekim Amvas vakasında Müslümanların imamı olan Muaz b. Cebel (r.a.)’den, vebânın kaldırılması için Allah (c.c.)’na dua etmesi istenince “Bu bir ceza değil, aksine Hz. Peygamber (s.a.s.)’in müjdesidir ve sizden önceki salih insanların ölüm sebebidir. Allah (c.c.) sizden dilediğine bu hastalıkla şehitlik nasip edecektir” diyerek bu talebi geri çevirmiştir.³

İleri sürülen bu iddiaları kabul etmeyen İbn Hacer, vebâ hastalığının kaldırılması için dua edilmesi gerektiğini belirtir. Zira herhangi bir hastalığın kalkması için dua yapılması şeran caizdir. Hz. Peygamber (s.a.s.)’in, ağrısından şikâyet eden birine “Sağ elini ağrıyan yerine koy ve yedi sefer: ‘Bendeki duyduğum sancının şerrinden Allah’ın (c.c.) gücüne ve kuvvetine sığınırım’de”⁴ diyerek tavsiyede bulunduğu rivayet edilmiştir. Vebâ hastalığı rahmet ve şahadettir. Onun kaldırılması için dua etmek rahmeti ve şehadeti istememek anlamına gelmez. Vebâ hastalığı düşmana benzetilirse

¹ İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, 317.

² İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, 319.

³ İbn Hacer, *Bezlu'l-mâ'ûn*, 265.

⁴ Tirmizi, Tıbb 29; Ebu Davud, Tıbb 19.

düşman ile karşılaşmak istenmez. Hastalık için de Allah (c.c.)’na afiyet için dua edilir, ancak hastalık vuku bulursa da sabredilir.¹

Hastalığın kaderde yazılı olması dua yapılmamasını gerektirmez. Zira dua etmeyi Cenabı Hak emretmiştir. Kaldı ki duayı terk etmek salih ameli terk etmek anlamına gelir. Nitekim âyet-i kerimede “Sabah akşam yalvaranlarla beraber, sıkıntılara karşı candan sabret...”² buyrulmuştur. Müslüman’ın vebâ karşısındaki tavrı hastalığın vuku bulduğu bölgeyi terk etmeden, bunun Allah (c.c.) tarafından gönderilen bir imtihan vesilesi olduğunu bilmesi, sabır gösterip dua etmesidir. Hastalığın var olması kader ile, dua ile hastalıktan kurtuluş da kader iledir. Ayrıca hastalığa karşı alınacak tedbirler kaderde belirlenmiştir. Hz. Ömer (r.a.), Ebu Ubeyde’yi ikna etmek için “Şimdi sen devenle seyahat ederken iki yakalı bir vadiye uğrasan, bunun bir yakası münbit ve otlu, ötekisi, kıraç ve otsuz; burada deveni münbit tarafta otlatman Allah’ın (c.c.) kaderinden (değil de), kıraç tarafta otlatman mı Allah’ın (c.c.) kaderinden?”³ diyerek her türlü bilginin, davranışın kaderle gerçekleştiğini ifade etmiştir.

Hastalığın kaldırılması için dua yapmanın hastalıktan kaçma anlamına geldiği itirazına da İbn Hacer, “De ki: Eğer ölümden veya öldürülmekten kaçırıyorsanız, kaçmak asla size fayda vermez. Faraza başarsanız bile hayatta kalacağınız süre, nihayet çok sınırlıdır”⁴ ayeti kerimesini zikrederek kaderde var olandan kaçmak kesinlikle mümkün değildir⁵ şeklinde cevap vermiştir. İnsan için mukadder olan muhakkak ona isabet edecektir. Ömrün sonu, muayyen olan vade ve hayatın sonu gibi anlamlara gelen ecel, mukadderdir ve hiçbir şekilde öne alınmaz veya sonraya bırakılmaz. Nitekim bir ayet-i kerimede Allah Teâlâ hazretleri, “Ölüm gelip çatinca: “Ya Rabbî, az mühlet ver bana, bak nasıl hayırlar yapacağım, tam takvâ ehlinde olacağım!” diyecek olsa da Allah, vâdesi gelen hiçbir kimsenin ecelini ertelemez. Allah yaptığınız her şeyden haberdardır”⁶ buyurmaktadır. Hal böyle iken ölümden kaçmak için vebâ hastalığının vaki olduğu bölgeden firar eden bir kişi orada bulunduğu zaman zarfı içerisinde o hastalığı bünyesine almış olabilir. Yani o bölgeden kaçmış olması vebâ hastalığından da

---

¹ İbn Hacer, *Bezlu’l-mâ’ûn*, 265.

² Kehf sûresi, 18/28.

³ İbn Hacer, *Bezlu’l-mâ’ûn*, 243.

⁴ Ahzab sûresi, 33/16.

⁵ İbn Hacer, *Bezlu’l-mâ’ûn*, 322.

⁶ Mûnafikûn sûresi, 63/11.

kaçabileceği anlamına gelmez. Çünkü zaten hastalık bünyesine girmiştir. Şöyle ki bir teze göre vebânın sebebi olarak ileri sürülen tabiatı bozulmuş havayı soluyan insan bunun etkisini hemen değil de daha sonra görebilir ve bundan dolayı hayatını kaybedebilir. Sürremerrî ecel hakkında “Vuku bulan ölüm zaten ecel demektir. Kişi her ne sebeple ölürsa ölsün eceli ile ölmüş olacaktır.”¹ demektedir.

Hz. Peygamber (s.a.s.)’in ümmetine yaptığı duadaki amacıysa, vebâdan ölümü isteme olmayıp kâfirlerin müminler üzerine tahakküm kurmasını taleptir. Müminlerin izzetleri devam edecek onların ölümleri semavî afetlerle olacaktır. Ancak İbn Hacer, bu son yorumu kabul etmemiştir.²

Takiyyuddin es-Sübki, bu konuda şöyle bir hikâye anlatmıştır: “Salih bir adam Ümeyye camisinde, rüyasında Hz. Peygamber (s.a.s.)’i görür ve etrafındaki insanlar, Hz. Peygamber (s.a.s.)’den bulaşıcı hastalığın kaldırılmasını isterler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.) şu duayı okuyun der: “Ya Vedûd, ya Vedûd, ya zel Arşı’l-Mecîd, ya Mubdiu ya Mu’îd ya fe’aalun lima yûrîd; eselûke bi nûri vechike ellezî melee erkâne arşike ve bi kudretike elletî kadderte bihâ alâ halkıke ve bi rahmetike elletî vesiat külle şeyin, irfa’ anna hâze’l-vebâe.” “Ey merhametli Allahım, ey yüce arşın sahibi, ey yoktan var eden, ey tekrardan yaratan, ey dilediğini yerine getiren, senden arşı kaplayan Zâtının nuru hürmetine, mahlûkatı yaratan kudretin hürmetine ve her şeyi kaplayan rahmetin hürmetine bizden bu bulaşıcı hastalığı kaldırmanı istiyorum.”³

İbn Hacer, bu hastalık için yapılacak dualarda “İnsanın kederden emin, tövbesinde samimi ve işlediği günahlardan pişmanlık duyan bir halde olması gerekir” demektedir.⁴

Fransız yazar Daniel Panzac’a göre İbn Hacer’in vebâ hastalığının kalkması için dua yapılması görüşünün mesnedi tıbbın çaresiz kalmasıdır ve vebâ, Kuran ve Sünnet merkezli bir ibadet ile kabul edilip katlanılması mümkün olan bir hastalık haline gelmektedir.⁵

Mahiyeti açısından bakıldığı zaman dua, kişiye güven duygusu veren, kendisini yed-i eminde tutan bir davranış biçimidir. Günümüze kadar insanoğlunun salt tıbbi metotlar

¹ Sürremerrî, *Kitab’ün fihi zikrû’l-vebâ ve’t-tâ’ûn*, s. 79.

² İbn Hacer, *Bezlu’l-mâ’ûn*, 323.

³ İbn Hacer, *Bezlu’l-mâ’ûn*, 332.

⁴ İbn Hacer, *Bezlu’l-mâ’ûn*, 171.

⁵ Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Vebâ*, 159.

ile tedavi olmadığı da aşikârdır. O halde dua ile tedavi mümkündür ve müminlerin rehberi Hz. Muhammed (s.a.s.) de bunu fiilî, takrirî ve kavlî sünnetinde uygulamıştır. Ancak önemli olan nokta öncelik sırasıdır. Allah (c.c.)’na tevekkülü emreden¹ bir din olan İslam aynı zamanda araştırmayı², öğrenmeyi³ ve öğretmeyi⁴ de emrederek önce bireyin kendisinin çabalamasını sonra da Allah (c.c.)’a samimi bir kalp ile güvenip dayanması gerektiğini bizlere öğretmiştir.

4.3. Tıbbi Tedavi

Vebâ hastalığına karşı alınacak tedbirlerden biri de tıbbi tedavidir. Tedavide amaç hastalığı kapmış kişinin bazı madde veya yöntemler ile bu hastalıktan kurtulmasıdır. Vebâyâ sebep olan mikroorganizma ilk kez 1884 yılında tesbit edilmiştir. Bu sebeple vebâ hastalığını tedavi edici yöntemler araştırılmış ve bunun akabinde ilaçlar insanlığın kullanımına sunulmuştur. Günümüzde Modern tıbbın kullanmış olduğu tedavi yöntemleri arasında aşılama ve antibiyotik tedavisi vardır. Tedavide öncelikle streptomisin, kloramfonikol, tetrasiklin gibi antibiyotikler ve sülfomanitler kullanılır. Ağır vakalarda gamma globülin, antitoksik vebâ serumu ve yatıştırıcılar da önerilir.⁵ Aşılama yöntemi ise belli zamanlarda kullanılmış ancak bu yöntem çok fayda sağlamamıştır. Salgın durumunda koruma amaçlı acil aşı uygulaması tavsiye edilmemektedir. Aşı yalnızca yüksek risk grupları için profilaktik amaçla önerilmektedir. (Sağlık Merkezi, 2008)⁶

Vebâ hastalığının tedavisi için İslâm âlemindeki eski hekimler de bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Ancak herhangi bir mikroorganizma tanımlanmadığı için tedavide kullanılan maddeler de farklılık arz etmektedir. Bu yüzden vebâ hastalığının sebeplerini ortaya koymaya çalışan âlimler bu tezleri doğrultusunda tıbbi niteliği olan bir takım önlemleri tavsiye etmişlerdir.

Abdûlmelik b. Habib el-Endelûsî (ö.238/844)’nin kaleme aldığı *et-Tıbbu’n-Nebevî* adlı eserde bulaşıcı hastalıklardan bahsedilmektedir. Buna göre Hz. Ömer (r.a.)’a bir kısım insanlar memleketlerinde bulaşıcı bir hastalığın görüldüğünü haber veriyorlar. Bunun

¹ Ra’d sûresi, 13/30; Enfal sûresi, 8/61.

² Haşr sûresi, 59/21.

³ Zümer sûresi, 39/9.

⁴ Bakara sûresi, 2/129.

⁵ Ana Britanica, “Vebâ” mad, XXI, 558.

⁶ <http://saglik-merkezi.blogspot.com/2007/09/vebâ-hastalii.html> 19.04.2008

üzerine Hz. Ömer (r.a.) cahiliye döneminde de Arapların itibar ettiği tabiilerden Haris b. Kelede es-Sekaffî'ye bu durumda ne yapılabileceğini soruyor. Haris b. Kelede de Hz. Ömer (r.a.)'a bulaşıcı hastalıkların Arap topraklarında sık görüldüğünü söyleyerek, Süreyya yıldızının doğduğu vakte kadar yaşadıkları yeri terk ederek daha havadar yerlere çıkmalarını ve özellikle bu süre içerisinde soğan, sarımsak ve pırasa gibi sebzelerle beslenerek çıplak ayakla yerlere basmamalarını, gündüz uyumamalarını ve Semen-i Arabî adlı yağ sürünmelerini tavsiye etmiştir.¹ Endelüsî'nin kitabını tahkik eden Dr. Muhammed Ali Bâr da Sekaffî'nin 'Süreyya yıldızının doğduğu vakte kadar göç' tavsiyesinin bölgedeki tabii durumla alakalı olduğunu söylüyor. Buna göre Süreyya yıldızının doğması ile yaz mevsimi geliyor. Yaz aylarında sıcaklığın şiddeti ile bölgedeki bataklıklarla birlikte topraktaki gübreleşmiş maddeler kuruyarak, bu bölgede yaşayan zararlı böcekler yok oluyor. Bu değişim ise bulaşıcı hastalıkların ortadan kalkması ile sonuçlanıyor. Dr. Muhammed Ali Bar; soğan, sarımsak, pırasa vb. sebzelerin mikroplar ve bakterileri yok etme özelliğine sahip olduğunu belirterek Hâris b. Kelede'nin tavsiyelerinin ne kadar önemli olduğuna dikkat çekiyor.² Bu sebeple vebâ hastalığının tedavisinde, vücudun direncini artırıcı gıdalarla beslenmek faydalıdır.

Batıda yüzyıllarca referans olarak kabul edilen İbn Sina da bu hastalığın tedavisi için bazı önerilerde bulunmuştur. İbn Sina'ya göre hastalığın sebebi, atmosferdeki değişiklikler ile bunu tetikleyen suni ve tabi olaylardır. Hastalığın sebebini bu şekilde betimleyen İbn Sina'ya göre bu hastalığın tedavisi de kan akıtmak, içerisinde demir oksit bulunan ermeni kili adlı maddeden yakılar kullanmak, hastalıktan dolayı şişme gösteren bölgeyi çizerek yarmak, merhem sürmek ve muhtevasında sirke, gül suyu, sakız ve menekşe gibi bitkiler olan süngerleri yara üzerine koymaktır.³ Kan akıtılmasının sebebi, hava ile kanın direk teması sonucu kanın kirlenmesi ve bundan dolayı pis kanın akıtılarak vücutta temiz kanın deveranını sağlamaktır.

Ayrıca geçmiş dönemlerde vebâ otu, haşışe-i mübareke otu, abdestbozan otu, almaç otu ve bal ile yapılacak farklı karışımların da alternatif bir ilaç olarak kullanıldığı söylenmiştir.⁴

¹ Endelüsî, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, s.363,364.

² Endelüsî, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, s.363-364. (dipnot.)

³ Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Vebâ*, s. 156.

⁴ Fakirullah, *Şifalı Bitkiler ve Emraz*, s. 531.

BÖLÜM 5: VEBÂ HASTALIĞINDAN DOLAYI ÖLÜMLERİN ANLAMI

5.1. Ceza

Vebâ hastalığından dolayı vuku bulan ölümlerin geçmiş peygamberlerin ümmetleri için bir ceza olduğuna dair rivayetler, hadis kitaplarında yer almaktadır. İnsanlar, hak yoldan saparak kendilerine gönderilen peygamberlere itaat etmemelerine bir karşılık olarak vebâ ile cezalandırılmışlardır. İbn Hacer de bu görüşe iştirak eden âlimlerdendir. Nitekim konuyu işlediği bölümün başlığını “Vebânın geçmiş ümmetler için bir ceza (ricz) olmasının beyanı” olarak isimlendirmiştir.

Hadiste ve konunun başlığında ‘ricz’ kelimesinin kullanılmış olması muhtemelen bu kelimenin Kur’an’da geçmiş olmasından dolayıdır. İsrailoğullarına ve diğer milletlere azap gönderildiğini haber veren ayette de ‘ricz’ kelimesi geçmiştir. Nitekim ayet-i kerimede “Azap üzerlerine çökünce dediler ki: “Mûsâ! Rabbin ile arandaki ahit uyarınca, bizim için O’na yalvar. Eğer bu azabı üstümüzden kaldırırsan, mutlaka sana inanacak ve İsrailoğullarını da seninle göndereceğiz”¹ buyrulmuştur. Buradaki *ricz* kelimesini İbn Hacer, vebâ olarak açıklamış ve bu vebâ neticesinde firavun kavminden yetmiş bin kişinin öldüğünü söylemiştir.² Bakara sûresi 59. ayeti kerimesinde “*ricz*” kelimesi de azap olarak yorumlanmıştır. “Ne var ki o zâlimler sözü değiştirip başka şekle koydular. Biz de o zâlimlere, itaat dışına çıktıkları için, gökten acı bir ricz (azap) indirdik.”³ Taberî (ö.310/922) bu ayetin tefsirinde ayetin muhataplarının Allah’ın (c.c.) emrini tebdil ederek başka bir şekle sokmalarına karşılık olarak onlara gökten vebâ ve farklı hastalıkların indirildiğini söylemektedir.⁴ Araf sûresi 162. ayeti kerimesinde de “*ricz*” ifadesi kâfirlerin kendilerine gönderilen ilahi emri tebdil etmelerinden dolayı bir azap olarak cezalandırılmaları anlamındadır. “Ama aralarındaki zâlimler, sözü kasten değiştirdiler, başka bir şekle saktular. Biz de zulmü âdet haline getirdikleri için üzerlerine gökten ricz (azap) salıverdik.”⁵ Taberî’ye göre burada değiştirilen söz ‘bizi affet’ sözüdür. Bu sözün yerine getirilen söz ise anlamı müphem olan ‘hinta fişa’rah’

---

¹ Araf sûresi, 7/134.

² İbn Hacer, *Bezlu’l-mâ’ûn*, 84.

³ Bakara Sûresi, 2/59.

⁴ Taberî, *Camîu’l-beyan*, I, 436.

⁵ Araf sûresi, 7/162.

sözüdür. Yine burada Allah (c.c.)’den af dilemeleri gerekirken bu şekilde itaatsizce davranışları neticesinde Allah (c.c.) onları cezalandırmak üzere gökten bir azap (*ricz*) olarak vebâ hastalığını göndermiş ve bu hastalıktan dolayı yetmiş bin kişinin hayatını kaybettiği nakledilmiştir.¹

Ayeti kerimelerde geçen “*ricz*” kelimesinin vebâ anlamına geldiği Hz. Peygamber (sav)’den sadır olan hadis-i şeriflerde ifade olunmuştur. Buna göre “*ricz*” kelimesi; vebânın azap olduğunu anlatan bir kelimedir.

Nitekim İbn Hacer’in naklettiği bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.s.) bu hastalıktan bahsettiği bir hadis-i şerifte karantinaya dikkat çekmiştir. Bu rivayette “Bu vebâ, İsrailoğullarına veya sizden öncekilere gönderilmiş bir azaptır (*ricz*). Bir yerde vebâ olduğunu işitince oraya girmeyin, bulunduğunuz yerde vebâ çıkacak olursa, ondan kaçıp kurtulmak maksadıyla orayı terk etmeyin.”², bir diğer rivayette de “Bir yerde vebâ (bulunduğun)u işiterseniz oraya girmeyin. Bulunduğunuz yerde zuhur edecek olursa ondan yani, vebâdan kaçıp kurtulmak maksadıyla (bulunduğunuz yerden dışarı) çıkmayın.”³ buyrulmuştur

Naklettiğimiz bu hadislerde Hz. Peygamber (sav) vebâyı tavsif ederken “Bu vebâ, bir azap (*ricz*)’tır”⁴ demiştir. Ancak bazı rivayetlerde “*rics*”⁵ ve “*azap*”⁶ kelimesinin de kullanıldığı görülmektedir. Bu iki kelime de emirlere itaatsizlik ve azgınlık karşılığında, verilen ceza anlamına gelerek vebâyı tavsif için kullanılmıştır.

Kâfirler için vebâ hastalığı ahiretten önce onların inkârına karşılık dünyada görecekleri bir azaptır. Bu şekilde onlar küfürlerinin bir karşılığı olarak daha ahirete ulaşmadan dünyada bu azap ile cezalandırılmaktadırlar. Mü’min olup da büyük günah işlemiş insanlar için de bu hastalık yaptıklarına bir karşılık olarak dünyadaki cezalarıdır. Vebâ, insanların hakikatten sapmaları üzerine Allah Teala tarafından ceza olarak gönderilmiş bir musibettir.

---

¹ Taberî, *Camii’l-beyan*, VI, 121.

² Buhârî, Enbiya 54; Müslim, Selam 92.

³ Buhârî, Tıbb 30; Ebu Davud, Cenaiz 6.

⁴ Müslim, Selam 92; Tirmizi, Cenaiz 66.

⁵ Buhârî, Enbiya 54; Ahmed b. Hanbel, IV, 195.

⁶ Buhârî, Tıbb 31; Müslim, Selam 95.

Vebâ hastalığının vukuuna sebep olarak gösterilen fiiller şu hadislerde de görülmektedir: “Bir kavimde zina artarsa ölüm de artar”¹ “İçlerinde veledi zina çoğalmadığı sürece ümmetim hayırlı bir ümmettir, eğer ümmetimin arasında veledi zina çoğalırsa Allah onların hepsini cezalandırır”². Hz. Ömer (r.a.)’dan gelen merfu bir rivayet, vebâ hastalığının insanların isyanları sebebi ile bir ceza olarak zuhur ettiğini ifade etmektedir. Şöyle ki “Bir kavimde haramlar zuhur eder ve alenen işlenirse, aralarında vebâ ve daha önce gelip geçmiş olan atalarında görülmeyen hastalıklar görülür”³ buyrulmuştur. Günümüzde bazı hastalıkları ve yayılma sebeplerini göz önüne aldığımızda hadisin ne kadar da doğru bir durumu ortaya koyduğunu görebiliriz. Çünkü bulaşıcı mahiyete sahip olan aids ve zührevî hastalıklar insanların birbirleri ile alışılmışın dışında ve İslam’ın öğütlediği hakikatlere uymaksızın ilişki kurmalarından kaynaklanmaktadır. Bu tarz hastalıkların daha yüz yıl önce bilinmiyor olması insanların bu gibi günahları daha az sıklıkla yapmasına ve bunların gizli kalmasına bağlıdır. Bunların toplum içerisinde ifşa olmasıyla yani haramların alenen ve yaygın olarak yapılmasıyla, hadislerin de ifadesi ile bulaşıcı ve daha önce bilinmeyen hastalıklar zuhur etmiştir. İslam toplumunun da bugün bu hastalıkları yaşaması, bu kişilerin tamamen iman edip-etmemeleri ile alakalı olmadığını aksine kişilerin işlediği günahlar ile ilgili bir durum olduğunu gösterir.

Hz Ali (r.a.)’ın rivayetinde Allah Resulü (s.a.s.) “Bir kavim kendisine gönderilen peygambere isyan ettiği zaman o peygambere denir ki,

— Bunların hepsini açlık ile telef edelim mi?

— ‘O hayır’ der. Yine denir ki,

—Onlar üzerine düşman musallat edelim mi? O yine ‘Hayır, fakat onlara ani bir ölüm ver’ der. Böylece Allah Teala onlar üzerine vebâ hastalığını gönderir, bu şekilde onların sayıları azalır bağırları yanar”⁴ buyurmuştur.

Davud (a.s.) tapınağı inşa ederken Allah Teala (c.c.), İsrailoğullarının azgınlıkları artınca Davud (a.s.)’a bu kavmin şu üç şeyden birini seçmesini vahyetti: İki sene

---

¹ Muvatta, Cihad 26.

² Ahmed b. Hanbel VI, 333.

³ İbn Mace, Fiten 22.

⁴ İbn Hacer, *Bezlu’l-mâ’ûn*, s.81.

kuraklık ile sınanmak, iki ay boyunca üzerlerine düşmanın musallat olması ve üç gün boyunca üzerlerine vebâ hastalığının gönderilmesi. İsrailoğulları bunun üzerine peygamberlerine; sen bizim peygamberimizsin bizim için seç, diye yalvardılar. Bunun üzerine Davud (a.s.) onlara “Açlık gerçekten büyük bir beladır ve siz ona sabredemezsiniz, düşman musallat olunca da geriye herhangi bir şey bırakmaz” dedi ve onlar için vebâ hastalığını seçti. Güneş batıncaya kadar bu kavimden yetmiş bin civarında -bazılarına göre- yüz bin civarında insan, vebâdan dolayı vefat etti. Daha sonra Davud (a.s.) hastalığın kalkması için Allah’a yakarmış ve Allah da hastalığı onların üzerinden kaldırmıştır.¹

Yukarıda nakletmiş olduğumuz hadiste de görülmektedir ki vebâ hastalığının insanlar üzerine gönderilmesinin sebebi kendilerine gönderilen peygamberlere itaat etmeyerek azgınlıklar ve azgınlıklarının çoğalmasındır. İslam ümmetinden önceki ümmetler topluca helak edilmiştir. Salih (a.s.)’in², Nuh (a.s.)’in³, Lût (a.s.)’in⁴ kavimleri ve bunun yanında bizlere vahiy ile bildirilmiş ve bildirilmemiş nice kavimler Allah’ın (c.c.) göndermiş olduğu bir azap ile anında helak edilmişlerdir. İslam ümmetinin ise topluca helak edilmeyeceği Hz. Peygamber (sav) tarafından bildirilmiştir.⁵

Geçmiş zamanda insanların nüfusları göz önüne alındığı zaman vebâ azabından ölen ve onbinler ile ifade edilen ölümlerin ne kadar da büyük bir nüfus olduğu ortaya çıkmaktadır.

Ayet-i kerimeler ve hadis-i şerifler bizlere vebâ hastalığının kendilerine gönderilen peygamberlere sırt çevirmelerinden dolayı kâfirler için azap olduğunu bildirmektedir. Bu hastalıklar Yahudi ve Hristiyan toplumları arasında da Allah’ın (c.c.) göndermiş olduğu lanet ve azap olarak telakki edilmişlerdir. Bunun en iyi örneklerini Osmanlı imparatorluğunda beraberce yaşayan Müslüman, Yahudi ve Hristiyan toplumlarının vuku bulan vebâ hastalığına karşı davranışlarında görebiliriz. Osmanlı imparatorluğundaki vebâ hastalığı hakkında yaptığı çalışma da D. Panzac bu hususu şöyle değerlendirir:

---

¹ İbn Hacer, *Bezlu’l-mâ’ûn*, s. 82.

² Hud sûresi, 11/ 67.

³ Hud sûresi, 11/ 37.

⁴ Hud sûresi, 11/ 82.

⁵ Ebu Davud, Fiten 1; Darimî, Mukaddime 8.

“Allah (c.c.) vebâyı göndererek insanları cezalandırmaktadır. Bu durumda tamamen tıbbi nitelikteki bir açıklamanın ne kadar boş olduğu ortaya çıkar. O zaman düşüncenin bütün evrimi faydasızdır ve izlenen tutum, kendisini, değişmez bir kural olarak ortaya koyar. Ama bu cemaatlerin her birinin içinde her iki durumda da Allah’ın (c.c.) iradesine bağlanan olayın yorumu derinden farklılaşır ve bu da o dönemde yaşayan herkesin dikkatini çeken zıt davranışlara neden olur. Hristiyanlar için vebâ ilahi hoşnutsuzluğun bir ifadesi, insanların günahlarının cezası, kaçınmaya çalışılan bir lanettir. Bu kaçış sosyal eşitsizliğin bir belirtisi olası gerilimlerin hatta diğer cemaatlere özellikle Yahudilere duyulan hıncın kaynağı olur.”¹

16. yüzyılda yaşayan Dr. Johannes Raicus “Vebâ cildi yaralamadan vücuda giren bir mermidir. Allah’ın öfkesi geçtiğinden, ölüm meleği onu orada tecrit etmiş, hareketten alıkoymuştur. Vebânın hakiki bir mermi olduğunu İncil de belirtir” diyerek vebânın ilahi menşeli bir ceza olduğunu ileri sürer.² Görülmektedir ki semavi dinlerde vebâ hastalığı bir azap olarak telakki edilmektedir. İslam dini, bu azabın sadece Allah’ın (c.c.) emirlerine kayıtsız kalan insanlar üzerine gönderildiğinden bahseder.

5.2. Şehadet

Şehit kelimesi ش-ه-د kökünden türemiş olup İslami terminolojide Allah’ın (c.c.) emri gereği ve onun rızasını talep ederek cihada çıkan ve bu esnada hayatını kaybeden kişiye verilen isimdir. Bununla birlikte bu kelimenin anlamı üzerine farklı mülâhazalar yapılmıştır. Bazıları bu isim o kişinin Allah (c.c.) ve melekler tarafından cennette görülmesinden dolayı kullanılmıştır, o ölmemiştir, onun ruhu şahadette bulunur demiştir.³ Nitekim Allah (c.c.) kendi yolunda öldürülenleri “Allah yolunda öldürülenler hakkında “ölü” demeyin. Bilakis, onlar diridirler, fakat siz bunun farkında değilsiniz.”⁴ diyerek tavsif etmektedir. Çağımızın büyük müfessirlerinden Elmalılı Hamdi Yazır bu ayetin tefsirinde “O hayat, bu dünyadaki zâhirî duyularla hissedilecek bir hayat değildir. O, ruhanî bir hayat, daha doğrusu gerçek bir hayattır ki, akılla bile tam olarak idrak

¹ Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Vebâ*, 166.

² Hunke, *Avrupa’nın Üzerine Doğan İslam Güneşi*, s.221.

³ İbn Hacer, *Bezlu’l-mâ’ûn*, 190.

⁴ Bakara sûresi, 2/154.

edilemez. Ancak kesin bilgiye dayanan bir hisle idrak edilir ve hisle bilinir”¹ demiştir. Bununla birlikte şehit kelimesi için “Ruhun kendi bedeninden çıkarken kendisi için hazırlanan ikramları görmesi, ölüm sırasında sadece rahmet meleklerini görmesi, meleklerin onu hüsnü hatime üzerine görmesi, peygamberlerin o kişiyi kendilerine hüsnü ittibada bulunmasına şahitlik etmesi, Allah’ın (c.c.) o kişinin ihlâslı ve iyi niyet üzerine olduğuna şahitlik etmesi, bu ümmetin o kişiyi cennette görmesi, o kişinin iki dünyayı; ahireti ve dünyayı görmesi, ateşten emin olması ve üzerinde kurtuluşa erme alameti bulunması gibi farklı tanımlar da yapılmıştır. Ancak bu tavsiflerden bazıları savaş ile bazıları da savaş dışındaki şeylerle alakalıdır.²

Sürremerrî de şehadeti; şehadeti kübra ve şehadeti suğra olmak üzere iki farklı şekilde tanımlanmaktadır. Şehadeti kübra Allah (c.c.) yolunda cihada çıkıp gösterdiği sabırla, samimiyetle Allah’ın (c.c.) ‘Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü zannetme! Bilakis onlar hayatta olup, Rab’lerinin katında yaşarlar, rızıklanırlar.’³ şeklinde tavsif ettiği şehitlerdir. Şehadeti suğra ise bir hastalık veya birçok olumsuz durum karşısında Allah (c.c.)’na karşı bağlılığı, samimiyeti ile hareket eden ve neticede ruhunu iman ile teslim eden kişilere verilen bir makamdır.⁴ Vebâdan, karın ağrısından, anne karnında veya bina altında kalarak ölen hatta yatakta şehadeti arzulayarak ölen dahi bu tanımlamaya girmektedir.⁵

Bazı şehitler fazilet açısından bazılarından daha üstündür. Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmaktadır: Savaşta ölüm üç şekildedir. Adam vardır, malı ve canı ile Allah (c.c.) yolunda savaşır, düşmanla karşılaşır, onlarla savaşır ve öldürülür. İşte bu Allah (c.c.) himayesinde ve arşı altında olandır. Peygamberler ancak nübüvvetten dolayı onlardan üstündür. Mümin adam da var ki günahlara ve hatalara sahiptir. Allah (c.c.) yolunda malı ve canı ile savaşır, düşmanla karşılaşır, onlarla savaşır ve öldürülür. Onun hatası silinir çünkü kılıç hataları siler. Onlar için sekiz kapı vardır ve hangisinden girmek isterse girer, bazısı bazısından üstündür. Adam da vardır ve münafıktır, malı ve canı ile

¹ Yazır, *Hak Dîni Kur’an Dili*, Bakara sûresi 2/154.

² İbn Hacer, *Bezlu’l Mâ’ûn*, 190–191.

³ Ali İmran sûresi, 3/169.

⁴ Sürremerrî, *Kitab’ün fihi zikrû’l-vebâ ve’t-tâ’ûn*, s. 89.

⁵ Buhârî, Cihad ve es-Siyer 30; Müslim, İmare 174.

cihat eder, düşmanla karşılaşır, savaşır ve öldürülür. İşte o ateşe atılır. Çünkü kılıç nifakı yok etmez.¹

Vebâ hastalığından dolayı ölümün şahadet/rahmet ve ceza olması kişinin imani durumuna göre farklılık göstermektedir. Ceza bölümünde gördüğümüz üzere bu hastalıktan dolayı ölenlerin kendilerine gönderilen peygambere ve Allah'ın emirlerine itaat etmedikleri için öldürüldüklerine dair rivayetler vardır.² Ancak bu hastalıktan dolayı ölen bir müslüman için durum farklıdır. Muhammed ümmeti rahmete erdirilmiş bir toplumdur. Hz. Peygamber (sav) “Muhakkak benim ümmetim affedilmiş bir ümmettir. Onlara ahirette azap yoktur. Onların azabı dünyada savaşlar, belalar ve zelzeleler iledir”³ ve “Allah bir kavme azap indirdi mi, o azab, kavmin içinde bulunan herkese isabet eder. Sonra, (kıyamet gününde) herkes niyetlerine göre diriltirler.”⁴ buyurmuştur. Bu hadislerden anlaşıldığı üzere vebâ hastalığı mümin için rahmet ve şahadettir. Aynı şekilde bu hastalık inkâr eden ve azgınlıklarını artıran ümmetler için de bir azap olarak Allah (c.c.) tarafından gönderilmiştir.

Şahadet sadece Allah (c.c.) yolunda savaşarak öldürülenlere hasredilmiş bir mükâfat değildir. Bunun yanında anne karnında ölen, boğularak ölen insanlar da şehit kabul edilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.) “Şehitler beş sınıftır. Vebâdan ölenler, anne karnında ölenler, bina altında kalıp ölenler, boğularak ölenler ve Allah (c.c.) yolunda şehit olanlar”⁵ buyurmaktadır. Yine Hz. Peygamber (s.a.s.) sahabeye “Siz şehit olarak kimleri kimleri kabul ediyorsunuz” diye sormuş onlar da “Allah (c.c.) yolunda savaşan ve öldürülen kimseler şehittir” cevabını vermiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.) “O halde ümmetimin şehitleri çok azdır buyurmuşlardır.” Sahabe, Hz. Peygamber (s.a.s.)’e “Ya Rasulallah o halde kimdir şehit?” diye sormuşlar Hz. Peygamber (s.a.s.) de “Allah (c.c.) yolunda öldürülenler, Allah (c.c.) yolunda ölen, vebâ hastalığından ölen ve karın hastalığından ölen, boğularak ölen şehittir” buyurmuşlardır.⁶

Vebâ hastalığı sonucu vefat eden bir müslüman için şahadet vardır. Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.s.)’den rivayet edilmiş olan hadisler mevcuttur. Bu konudaki diğer

---

¹ Ahmed b. Hanbel IV, 185

² Buhârî, Enbiya 54; Müslim, Selam 94.

³ Ahmed b. Hanbel IV, 410; Ebu Dâvûd, Fiten 7.

⁴ Buhârî, Fiten 19; Müslim, Cennet 84.

⁵ Buhârî, Cihad ve es-Siyer 30; Müslim, İmare 174.

⁶ Müslim, İmare 165.

hadiste de şöyle buyrulmaktadır. Enes b. Malik (r.a.)'ın rivayet ettiği bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.s.) “Vebâ hastalığı her bir Müslüman için şهادettir”¹ buyurmuştur.

Abdullah b. Rafi'nin (r.a.) rivayet ettiğine göre Amvas vakasında Ebu Ubeyde b. el-Cerrah (r.a.) hastalandığı vakit idareyi Muaz b. Cebel (r.a.) almıştır. Ebu Ubeyde (r.a.)'ın acısı artınca insanlar “Ey Ubeyde Allah'a dua et de bu azabı senin üzerinden kaldırsın” demişlerlerdi. Bunun üzerine Ebu Ubeyde (r.a.) “Bu bir azap değildir, aksine bu peygamberinizin vaat ettiği ve sizden önceki salih kişilerin ölüm halidir ve bu Allah'ın sizden dilediğine verdiği bir şهادettir” demiştir.²

Vebâ hastalığından dolayı vefat eden müminler şehit sayılır ve bu müminler savaşta ölerken şehit olan müminler gurubuna dâhil edilir. Hz. Peygamber (s.a.s.) “Şehitler ve vebâdan dolayı ölen insanlar gelirler ve vebâdan dolayı ölenler bizler de şehidiz derler. Bunun üzerine denir ki bakınız yaraları şehitlerin yaraları gibi mi? Kanları akıyor mu? Ve kokuları misk kokusu gibi mi? Eğer onlar öyle ise şehittirler. Neticede onlar söylenildiği gibi bulunur.”³

Vebâ hastalığından dolayı ölen müminlerin şehit olacağı hadis-i şeriflerde haber verilmiştir. Kişi hastalık vuku bulduğu anda bulunduğu bölgeden kaçmayıp ona sabır göstermelidir. Ancak bu hastalık, bu ümmetten olup da büyük günah işleyen ve bu günahlarda ısrar eden fasık kimseleri de etkisi altına alır ve bu sebepten dolayı onların ölümüne sebep olur ise onlar da şهادet mertebesine ulaşır mı? Yoksa, bu şهادet mertebesi sadece yaşantısında isyan ve fık bulunmayan müminlere mi hasredilmiştir? Böyle bir sorunun cevabı olarak iki farklı görüş ortaya atılmıştır. Büyük günah işleyen bir kişi eğer bunda ısrar eder halde vebâ hastalığına yakalanır ve bu hastalık sonucu hayatını kaybeder ise o kişiye şهادet mertebesi verilmez. Çünkü hakkında “İşlemekte olduğu isyanın uğursuzluğu sebebiyle şehitlik derecesinin ikram edilmesine müstahak olmaz”⁴ hükmünü vermemizi gerektiren şu ayet vardır: “Yoksa o kötülükleri işleyip duranlar, iman edip güzel ve makbul işler gerçekleştirenlere yaptığımız muameleyi,

¹ Buhârî, Tıbb 30; Müslim, İmare 166.

² İbn Hacer, *Bezlu'l mâ'ûn*, s. 179.

³ Ahmed b. Hanbel, IV, 185.

⁴ Canan, *Kütüb-i Sitte*, XI, 359.

kendilerine de göstereceğimizi, hayatlarında ve ölümlerinde onları bir tutacağımızı mı sanıyorlar? Ne kötü, ne yanlış bir muhakeme!”¹

Ancak Hz. Enes (r.a.)’ın rivayet ettiği “Vebâ hastalığı her bir Müslüman için şehadettir” hadisi, asi olan müslüman da şehadet mükâfatı alacaktır görüşünü kesin bir dille reddetmez. Fakat günahlara batan müminin de şehitlik mükâfatı alması, kâmil müminin alacağı şehitlik mükâfatı ile eşit derecede olmasını gerektirmez. Zira şehitliğin dereceleri çoktur. Nitekim asilerin derecesi de çok farklıdır. Asi vardır, Allah yolunda onun rızasına ulaşmak için cihat sırasında, kaçarken değil, ileri atılırken mücahit olarak ölür. Allah’ın (c.c.) bu ümmet-i Muhammed’e olan rahmetlerinden biri de cezasını tacil ederek, dünyada iken vermesidir. Bu durum vebâya uğrayan kimseye şehit ecrinin gelmesine mani değildir, hele çoğu bu günaha bulaşmamış iken musibet gelmişse. Allah (c.c.) musibeti ayırım yapmadan herkese birden gönderir, çünkü bir günahın engellenmesi o günahı işlemeyenlerin de görevidir.²

Vebâ hastalığından dolayı şahadetin hâsıl olması için belli başlı şartlar bulunmaktadır. Bu şartlar aynı zamanda Allah (c.c.)’na iman etmiş bir insanın yaşantısını ve bu hastalık karşısında olması gereken tavrını da betimlemektedir. Kişi hayatını Allah (c.c.)’nın emrine uygun halde yaşamalı. İmandan sonra salih amel ile ahiret hayatı için hazırlık yapmalıdır. Özellikle Allah’ın (c.c.) affetmeyeceğini bildirdiği günahlardan sakınmalıdır. Hz. Peygamberden nakledilen hadisi şeriflerde şehidin kul hakkı hariç bütün günahlarının silineceği ifade edilmiştir.³

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi kişinin günahlarının bulunması ona şehitlik mertebesinin verilmesine mani değildir. Şehidin salih amelleri bulunduğu, şehitliğinin de kul hakları dışındaki günahlarına kefarete olduğu göz önüne alınırsa, onun salih amellerinin, kul haklarını ödemede ona yardımcı olacağı, yine de kendisine şehitlik mertebesinin eksiksiz baki kalacağı söylenebilir. Ancak, salih amelleri yoksa durumu, Allah’ın (c.c.) dilemesine kalmıştır.⁴

Bundan sonra da hastalık vuku bulduğu an o bölgeden çıkmamalı, eğer o bölgenin dışında ise oraya girmemeli, bu hastalığa karşı sabırlı olmalı, Allah (c.c.)’na yalvarıp,

¹ Casiye Sûresi, 45/21.

² Canan, *Kütüb-i Sitte*, XI, 360.

³ Nesai, Cihad, 32; Tirmizi, Cihad, 33.

⁴ Canan, *Kütüb-i Sitte*, XI, 359.

hastalığın ancak Allah (c.c.) tarafından indirilmiş bir musibet olduğunu, hastalığa sabretmenin kazandıracağı mükâfatları düşünmelidir. Hz. Peygamber (s.a.s.) “Vebâ şüphesiz bir azâbtır; Allah (c.c.) dilediği kuluna gönderir. Yine muhakkak ki, Allah (c.c.), vebâyı müminler hakkında şehâdet vesilesi kılmıştır. Bir yerde vebâ zuhûr eder de orada bulunan bir mümin -sabır ederek, sevab umarak, bu vebâ yalnız Allah (c.c.)’nün takdîr ettiği kimseye isâbet eder, (düşüncesi ile) bulunduğu yerden çıkmaz ise, muhakkak Allah ona şehid ecri mükâfatı, verir”¹ buyurmaktadır. Burada sabretmekten kasıt kendisini üzüntü ve gama vermeden, ancak ve ancak Allah’ın kader ve kazasına razı olarak ona teslim olması ve hastalığa yakalandığı yeri terk etmemesidir.² Bu rivayet ölüm tehlikesi altındaki bir kişinin ilahi bir emir ile bu durum karşısında kendisini, mukadder olana razı bir hale getirmesi ve “karantina” gibi bir önlem alması gerektiğini, uhrevî ve dünyevî önlemlerin birlikte yerine getirilmesini ifade etmektedir.

---

¹ Buhârî, Tıbb 31; Ahmed b. Hanbel VI, 154.

² İbn Hacer, *Fethü-l Bâri*, X. 204.

SONUÇ

Tıp tarihi açısından birçok önemli verileri ihtiva eden İbn Hacer'in *Bezlu'l-mâ'ûn fi fadli't-tâ'ûn* adlı eseri çerçevesinde ortaya çıkmıştır ki hastalıkların tarihi üzerine yapılacak çalışmalarda bu tarz eserler dikkate alınmalıdır. İbn Hacer bu eserinde, İslam tarihçilerinin, fakihlerin, hekimlerin ve diğer ilim dallarında isim yapmış ilim adamlarının görüşlerini hülasa etmiştir. Bu vesile ile bu konudaki malumatları bize nakletmiştir. Bu yönü ile anılan *Bezlu'l-mâ'ûn fi fadli't-tâ'ûn* adlı kitap kültür tarihi ve tıp tarihi için vazgeçilmez bir eserdir.

Vebâ kelimesi salgın, bulaşıcı hastalık anlamlarına gelmektedir. Tâ'ûn ise vebâdan daha hususi olan ve günümüzde vebâ olarak bilinen hastalığın ismidir. Arap dilinde vebâ ve tâ'ûn kelimelerinin anlamlarındaki farklılığa çeşitli kaynaklarda işaret edilmiştir. Vebâ hastalığı tarih boyunca toplumları tehdit ede gelmiştir. Özellikle bu hastalık 20. yy.'a gelinceye kadar Avrupa kentlerinde görüldüğü şehirlerde nüfusun büyük bir kısmını yok etmiştir. Bu sebeple ticaret, savaşlar ve diplomatik ilişkiler dâhil toplumlar arası iletişime büyük bir darbe vurulmuştur. İslam dünyasında da vebâ hastalığı defalarca görülmüştür. En önemli salgın Amvas vebâsıdır. Bu salgında sahabenin önde gelen simalarından bir kısmı dâhil yirmi beş bin civarında insan ölmüştür. Özellikle Akdeniz kıyısında bulunan yerleşim yerleri gibi nem oranı yüksek yerlerde salgınlar daha fazla görülmüştür. Ancak 20. yüzyıl başlarında birkaç büyük salgın dışında ciddi bir tehlike kayıt altında alınmamıştır. Bunun sebebi ise bu salgına karşı alınan bir kısım tıbbi ve sosyal önlemlerdir.

Âlimler arasında vebâ hastalığının sebebine dair farklı teoriler dile getirilmiştir. Buna göre havanın tabiatının bozulmasının, cinlerin müdahalesinin ve mikropların bu hastalık için sebep teşkil ettiği öne sürülmüştür. Modern tıba göre vebâ hastalığının sebebi Yersina Pestis adlı mikroorganizmadır. Hz. Peygamber (s.a.s.) veba hastalığı ile cinler arasındaki ilişkiye dikkat çekmiştir. Bu ilişkinin mahiyeti bizce bugün meçhuldür. Hadisteki haber mecazen olduğu kabul edildiği takdirde, hadisi farklı şekillerde tevîl etmek mümkündür.

İslam dinine göre hastalıkların bulaşması mümkündür. Hastalıkların var olması, bulaşması ve yayılması her işte olduğu gibi ilahi gücün tasarrufu altındadır. Fakat

cahiliye döneminde hastalıkların bulaşması Allah'ın (c.c.) dışında başka varlıklara atfedilmiştir. Bu yüzden Hz. Peygamber (s.a.s.) sirayetin bizatihi olmadığına ve her şeyin Allah'ın (c.c.) izniyle gerçekleştiğine işaret ederek bu cahiliye anlayışını tashih etmiştir. Vebâ hastalığı çabuk bulaşan tehlikeli ve öldürücü bir hastalıktır. Bulaşmanın önlenmesi için temizliğe dikkat edilmeli, hastalık olan yerler karantina altına alınmalı ve hasta kişiler de dua ile morallerini yüksek tutmalıdırlar. Hastalığın yayılması da çeşitli faktörler vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Tarih boyunca savaşlar, tüccarlar, ulaklar, vahşi hayvanlar gibi birçok faktör bu hastalığın yayılmasına sebep olmuştur.

Vebâ hastalığına karşı karantina, tedavi ve dua gibi önlemler alınmaktadır. Karantina uygulaması Hz. Peygamber (s.a.s.)'in tıp literatürüne kazandırmış olduğu bir uygulamadır. Burada asıl amaç hasta ve hastalığın görüldüğü bölgenin tecrit edilerek yayılmanın önüne geçmektir. Tarih boyunca bu hastalığa karşı birçok tıbbî önlemler alınmıştır. Temiz havaya çıkararak kanı temizlemek, çeşitli bitkilerden mürekkep karışımları kullanmak, aşı yaptırmak ve antibiyotik ve antibiyotik özelliği olan gıdalar ile beslenmek tıbbî önlemler olarak sayılabilir. Bu hastalığa karşı dua etmek de bir önlem olarak kabul edilmiştir. Yaratana yalvararak ondan afiyet dilemeyi kapsayan dua, insanlar üzerine pozitif bir etki bırakan, psikolojik olarak kişiyi güçlü kılan bir davranış biçimidir. Bu gün özellikle kanser vb. ölümcül hastalıklara tutulan insanlara stresten uzak bir yaşam sürmeleri tavsiye edilmektedir. Modern tıbbın kabul ettiği bu durumun dua vasıtasıyla gerçekleşmesi daha kolaydır. Bu sebeple hastalığa karşı alınacak tedbirler olarak ileri sürülen karantina, tedavi ve dua birbirini tamamlayan unsurlardır. Bu üç tedbir hastalıklara karşı alınabilecek en güçlü önlemlerdir.

Özellikle semavî dinler vebâ hastalığını ilahi bir ceza olarak kabul etmektedirler. İslam dini de bütün bulaşıcı hastalıkların ve toplumsal musibetlerin bir ceza olduğunu kabul eder. Ancak bu cezanın, masum insanları etkilemesi durumunda onlar için ahirette bir nevi şehitlik anlamına geldiğini vurgular. Yani onlar dünyada çektikleri sıkıntıların karşılığı olarak ahirette büyük mükâfatlara mazhar olacaklardır. İlahi cezanın vuku bulmasına sebep olan kişiler için bu ilahi cezalar bir felaket olmakla birlikte masum insanlar için onların ahirette kurtuluşuna vesiledir.

Bu tez çalışmamızda hadislerde geçen tıbbî konuların tıp tarihi ve modern tıbbın verileri ile karşılıklı olarak çalışılmasının yararlı olacağı görülmüştür. Bu çerçevede bundan

sonraki çalışmalarda bu konu üzerinde mesai harcamak insanlığın maslahatına olacaktır. řu gerçektir ki bugün hastalıklar tarihi üzerine yapılan birçok çalışmada tarih boyunca müslümanların yazdığı eserlerden faydalanılmıştır.

KAYNAKÇA

- AHMED B. HANBEL, (1981), Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, *el-Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- ANA BRİTANİCA, (2000), Ana yayıncılık, İstanbul.
- AYNÎ, Bedrüddin Mahmûd b. Ahmed el-Aynî el-Haneî, (1972), *Umdetü'l-Kârî*, 1. Baskı, Kahire.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, (1981), *el-Câmi'u's-sahîh*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- BUZLU, (2008).
<http://www.buzlu.org/ortacagda-veba-salgini/,19.04.2008>
- CANAN, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, (1991), 1. Baskı, Akçağ Yayınevi, Ankara.
- CEVHERÎ, İsmail b. Hammâd, (1982), *es-Sıhah Tâcü'l-lüğa ve sıhâhu'l-Arabiyye*, nşr. Ahmed Abdülğafûr Attâr, 3. Baskı, Kahire.
- CİLÂCI, Osman, (1994), “Dua”, *DİA*, IX, İstanbul.
- DARİMÎ, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman es-Semerkindî, (1981), *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- DOĞAN, Lütfî, (2007), *Toplumun Temelini Sarsan Belli Başlı Problemler*, 1. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara.
- EBÛ DAVÛD, Süleyman b. Eş'âs es-Sicistânî, (1981), *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- ENDELÛSÎ, Abdülmelik b. Habîb, (1993), *et-Tıbbu'n-Nebevî*, nşr. Dr. Muhammed Ali el-Bâr, Beyrut.
- FAKİRULLAH, A. Sirac, (19??), *Şifalı Bitkiler ve Emraz*, Merve Yayınları, İstanbul.
- FİRUZABADÎ, Ebü't-Tahir Mecdüddin Muhammed b. Yakub b. Muhammed, (1986), *el-Kamûsu'l-muhît*, Beyrut.

GLYNN, Patrick, (2004), *Kanıt Post-Seküler Bir Dünyada İnanç ve Bilimin Uzlaşması*, Çev. Ali Ayten, Yasin Ünlütürk, Zehra Şahin, 1. Baskı, Gelenek Yayınları, İstanbul.

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ, (2008).

www.pediatri.hacettepe.edu.tr/Katki/2002-1/veba.html,19.04.2008

HÂKİM, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Hâkim en-Nîsâbü'rî, (19??), *el-Müstedrek ala's-Sahihayn*, nşr. Hamdi Demirdâş Muhammed, Beyrut.

HUNKE, Sigrid, (19??), *Avrupanın Üzerine Doğan İslam Güneşi*, çev. Servet Çetin, Bedir Yayinevi, İstanbul.

İBN'ÜL-ESÎR, Ali b. Muhammed b. Esîr, (1970), *Üsdü'l-gabe fi ma'rifeti's-sahâbe*, nşr. M. İbrahim el-Benna, M. Ahmed Aşur, Daru's-Şa'b, Kahire.

____ (19??), *en-Nihâye fi ğarîbi'l-hadîs*, nşr. Tâhir Ahmed ez-Zâvî, Mahmûd Muhammed et-Tennâhî, Riyâd.

İBN FÂRİS, Ebu'l-Hasen Ahmed, (1970), *Mu'cemü mekâyisi'l-lügâ*, 2.Baskı, Mektebetü Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Kahire.

İBN HACER el-Askalânî, Ahmed b. Ali,

____ (1988), *Fethu'l-Bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 2. Baskı, Dâru'l-Beyan li'Tûras, Kahire.

____ (1991), *Bezlu'l-mâûn fi fadli't-tâûn*, nşr. Ahmed İsâm Abdülkadir el-Katib, 1. Baskı, Darü'l-Asime, Riyad.

____ (1975), *Tağ'liku't-tağ'lik ala Sahihi'l-Buhârî*, nşr. Said Abdurrahim, 1. Baskı, el-Mektebetü'l-İslamiyye, Beyrut.

İBN HUZEYME, Ebu Bekir Muhammed b. İshak, (1992), *es-Sahih*, nşr. Muhammed Mustafa el-Azamî, 2.Baskı, el-Mektebetü'l-İslamiyye, Beyrut.

İBN KAYYIM, Şemsüddin ebi Abdullah Muhammed b. Ebubekir ed-Dimeşkî el-Cevziyye, (19??), *et-Tıbbu'n-Nebevî*, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabiyyi, Beyrut.

İBN MÂCE, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvinî, (1981), *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul.

İBN MANZÛR, Cemaluddin Muhammed b. Mükerrrem, (19??), *Lisanü'l-Arab*, 1. Baskı, Beyrut.

LPG HABER, (2008).

<http://haber.lpghaber.com/Irak-tan-Iran-a-gelen-veba-hastalari--haberi-1071.html,19.04.2008>

MALİK, Malik b. Enes, (19??), *el-Muvatta*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.

MUHAMMED b. KUTEYBE, Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, (19??), *Uyûnü'l-ahbâr*, Mısır.

MÜSLİM İbnü'l-Haccac Ebu'l-Huseyn el-Kuşeyrî en-Neysabûrî, (1981), *el-Câmi'u's-sahîh*, Çağrı Yayınları, İstanbul.

MÜTERCİM ASİM, (1888), *el-Okyanusü'l-Basit fî tercümeti Kamûsu'l-Muhît*, İstanbul.

NESÂÎ, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, (1981), *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul.

NİKİFORUK, Andrew, (19??), *Mahşerin Dördüncü Atlısı Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi*, çev. Sebahattin Erkanlı, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

ÖZTÜRK, Yener, (2006), *Kur'ân Işığında Sebeplerin Sorgulanması*, Yeni Akademi Yayınları, İzmir.

PANZAC, Daniel, (1997), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba*, Çev. Serap Yılmaz, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

PROKOPIUS, (2002), *İstanbul'da İsyan ve Veba*, Çev. Adil Calap, 1. Baskı, Lir Yayınları, İstanbul.

SAĞLIK BİLGİSİ, (2008).

<http://www.saglikbilgisi.com/makale/veba,19.04.2008>

SAĞLIK MERKEZİ, (2008).

<http://saglik-merkezi.blogspot.com/2007/09/veba-hastalii.html>, 19.04.2008

SÜRREMERRÎ, Ebu Muzaffer Cemalüddin Yusuf b. Muhammed b. Mes'ud b. Muhammed, (2004), *Kitâbün fihî zikrül-vebâi ve't-tâûn*, nşr. Şevket b. Rıfkı b. Şevket, 1. Baskı, Daru'l-Mehabbe, Şam.

TABERÎ, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir, (1995), *Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân*, Daru'l-Fikr, Beyrut.

TAHÂVÎ, Ahmed b. Muhammed b. Selâme b. Abdülmelik b. Seleme Ebu Cafer, (1979), *Şerhu meâni'l-âsâr*, thk. Muhammed Zührî en-Neccâr, Beyrut.

TGRT HABER, (2008).

<http://www.tgrthaber.com.tr/search.aspx?query=%c4%b1rakta+veba>, 19.04.2008

TEKİNEŞ, Ayhan (2007), *Dua Nedir?* 1.Baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul.

TİRMİZÎ, Ebu İsa Muhammed b. İsa, (1981), *el-Câmi'u's-sahîh*, Çağrı Yayınları, İstanbul.

TURHANOĞLU, Ahmet, (1999), *Hadislerde Koruyucu Hekimlik*, Rağbet Yayınları, İstanbul.

UNAT, Ekrem Kadri, (1975), *Bulaşıcı Hastalıklarla Savaş ve İslam Dini*, İlim-Yayma Cemiyeti Yayın Neşriyatı, İstanbul.

VOİCE of AMERICA, (2008).

www.voanews.com/turkish/archive/2002-11/a-2002-11-08-2-1-.cfm-39k-16.11.2008

YILDIRIM, Suat, (2002), *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali*, İstanbul.

ZEHEBÎ, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, (1961), I. Baskı, Şirketü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Hablî ve Evlâdihi, Mısır.

YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi, (1979), *Hak Dini Kuran Dili*, Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

1983 yılında Hatay-Hassa'da doğdu. 2000 yılında Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesine kaydoldu. Lisans eğitimini 2004 yılında bitirdi. 2005 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Hadis alanında yüksek lisansa başladı.